

"XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" *Konferensiyasi*

✓ **BIZNING YO'NALISHLARIMIZ:**

- Aniq fanlar
- Tabiiy fanlar
- Tibbiyot fanlari
- Texnika fanlari
- Iqtisodiyot
- Filologiya fanlari
- Pedagogika fanlari
- Ijtimoiy va gumanitar fanlar
- Psixologiya fanlari
- San'at va madaniyat fanlari
- Jismoniy tarbiya va sport

✓ **INDEKSLAYMIZ:**

[HTTP://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM](http://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM)

+998 88 808 21 07

**«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi:

31.05.2023 yil.

Ushbu to'plamda **«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi 2023 yil 1-soni 4-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo**, **Open Aire**, **Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ**

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Chorievich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasini mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib:

Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

Nashrga tayyorlovchi:

Eshqarayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrasini dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz davlat universiteti fizik kimyo kafedrasini dotsenti, falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O'zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O'zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O'zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O'zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo'rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo'qon davlat pedagogika instituti. Qo'qon, O'zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o'qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug'bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O'zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrası mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma'naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo'yicha direktor o'rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Babantayev Aloviddin Aral o'g'li

**Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani 46-umumiy o'rta ta'lim maktabining ona
tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Xonimova Go'zal Sherali qizi

Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani 46-maktab o'quvchisi

Annotatsiya: Maqola ona tili darslarida zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish, o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish va dars jarayonida kompyuter texnologiyalaridan samarali foydalanishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, "Macro Media Flash", "GIF animation", "Microsoft Front Page", "Adobe Photoshop", "Microsoft Power Point", dasturiy ta'minot, interaktiv

METODLAR

Istiqlolning ilk kunlaridan boshlab mamlakatimizda kelajagimiz egalari bo'lgan yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalash maqsadida ta'lim sohasiga alohida e'tibor berildi.

Mustaqil davlatimizning ertangi kuni, gullab-yashnashi va rivojlanishi ko'p jihatdan o'sib kelayotgan yosh avlodning ta'lim tarbiyasiga bog'liq. Bu esa vatanimiz kelajagi -farzandlarimizning jismoniy, aqliy va ma'naviy kamol topishi uchun qulay sharoitlar yaratishni taqozo etadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yoshlarga e'tibor berganliklarini, 2021-yilni "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash" - deb nomlaganliklarida ham ko'rishimiz mumkin. Hozirgi kunda ona tili darslarini rivojlantirishga juda katta e'tibor berilmoqda. 2020 yil 29-dekabrda Prezident Murojaatnomasida " 6 yoshli bolalarni maktabga majburiy tayyorlash tizimi yo'lga qo'yiladi. 6 yoshli bolalarning 82% i (560 ming nafar) maktabga bepul tayyorlovga jalb etiladi", "Ona tili darslarida DTS o'rniga bolaga ortiqcha yuklama bermaydigan "Milliy o'quv dastur"i joriy etiladi" - deb rejalashtirishning o'zi buning dalilidir.

Yurtimiz ta'lim tizimida maktab fanlarini o'rgatishda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish targ'ib etilmoqda. Axborot texnologiyalari ta'limning universal vositasi hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiribgina qolmay, ularni o'qishga, o'rganishga, shaxsiy xususiyatlarini rivojlashtirishga va bilishga qiziqishlarini orttirishga

yo'naltirishda muhim vazifa bajaradi. AKT o'quvchilarning dunyoqarashi, fikrlash doirasi, ijodiy xususiyatlari, nazariy bilimlari va refleksiv tafakkurini kengaytirishga katta ta'sir qiladi. Asosan, AKTlar o'quvchilarning obrazli fikrlashlarini orttiradi va ilmiy bilimlarni yanada osonroq, ular bilam chambarchas holda o'zlashtirishlariga yordam beradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy ko'zlangan maqsad - zamonaviy ta'lim tizimini yo'lga qo'yishdir.

Bilamizki, yoshlar - kelajak poydevori. Ona tili darslari esa, ta'lim jarayonlarining poydevoridir. Shunday ekan, ona tili darslari o'qituvchilarining sharaflari kasbi o'z zimmasiga muhim va mas'uliyatli e'tibor talab qiladi. Chunki, o'quvchilar yuqori sinflarda ta'lim tizimini o'zlashtirishlari uchun boshlang'ich ko'nikmalarni, o'qish, yozish, hisoblashlarni yuqori darajada bilishlari lozim.

Bugungi kun o'qituvchisiga qo'yilayotgan talab, dars jarayonida axborot texnologiyalarini qo'llay olishi, o'quvchilarning zamonaviy bilimlarni puxta egallashga, ma'nau yetuk shaxs bo'lib yetishishiga, kompyuterdan erkin foydalanishga o'rgatishdan iborat.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha tajribalar an'anaviy dars jarayonida AKTning didaktik jihatdan to'g'ri qo'llanilgan hollarda o'quv jarayonlarini individuallashtirish va differensatsiyalash uchun cheksiz imkoniyatlar yaratib bermoqda. Ular ta'limning yangi shakllari va metodlarini amalga oshirishga imkon beradi. Dars jarayonlarida tayyor multimediali dasturlar va kompyuter ta'limi dasturlaridan foydalanib turli xil taqdimotlar, loyihalar yaratildi. Axborot texnologiyalarini barcha o'quv fanlarida qo'llash mumkin. O'quv jarayonini yangi interfaol usullar, axborot texnologiyalardan foydalangan holda o'tkazish, masalan, dars jarayonida multimediani qo'llash, internet tarmog'idan foydalanish dars mashg'ulotlarining to'la qonli o'tilishiga o'z samarasini beradi.

O'qituvchi zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish orqali quyidagi bir qancha vazifalarni amalga oshirishi mumkin:- ona tili darslarida multimedia texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilarda fanga qiziqishi rivojlanadi;

- ta'limning bunday usuli o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o'quv materialini o'zlashtirilishining samaradorligi yana-da oshadi;

- namoyish qilinishi qiyin yoki murakkab bo'lgan jarayonlarni modellashtirish va ko'rish imkoniyatini beradi;

- o'quv materiallarini o'zlashtirilishi faqat darajasiga ko'ra emas, balki o'quvchilar erishgan mantiq va qabul qilishlarining darajasiga ko'ra ham samarali hisoblanadi;

- o'quvchilarga mustaqil izlanish yo'li bilan materiallarni izlash, topish hamda muammoli masalalarga javob topish orqali ma'lum tadqiqot ishlarini bajarish uchun imkoniyat yaratiladi;

- o'quvchilarning yangi mavzuni o'zlashtirishi, misollar yechishi, insho, bayon yozish ishlarida, o'quv materiallari bilan mustaqil tanishish, tanlash va axborot hamda ma'lumotlarni tahlil etish kabi masalalarni tez bajarish uchun sharoit yaratiladi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Har bir o'qituvchi ijodkor va izlanuvchan bo'lishi lozim. Har bir darsiga yangilik bilan kirishi va puxta tayyorgarlik ko'rgan bo'lishi lozim. Negaki, o'quvchilar bir xillikdan zerikishadi va darsga bo'lgan munosabati susayadi. Natijada, darslarning samaradorligi pasayadi. O'qituvchi faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalangan holdagi darslarning o'rni quyidagilarda aks etadi: - Vaqtning to'g'ri taqsimlash;

- O'quv materialini mazmun-mohiyatining yorqin va ishonarli bo'lishini ta'minlash;
- Berilayotgan axborot ko'lamini oshirish;
- O'quv topshirig'i turlarini kengaytirish;
- Sog'lom raqobat, ijodiy muhitni yuzaga keltirish;
- Kasbiy malakani muntazam oshirib borish.

Dars jarayonining muhim yutuqlaridan biri kompyuter texnologiyalaridan foydalanish uchun dasturiy vositalarning yaratilishi bo'ldi. Elektron qo'llanmalarning "Macro Media Flash", "GIF animation", "Microsoft Front Page", "Adobe Photoshop", "Microsoft Power Point" kabi dasturiy vositalardan foydalanib yaratilganligi qulaylik tug'dirmoqda. Chunki, ularda rangli, ovozli tasvirlar va harakatli tasvirlar yaratish ko'lami keng. Bunday dasturiy ta'minotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsni o'zlashtirishlarini sifatli bo'lishiga va tushunishni osonlashtirishga yordam beradi. Ona tili darslari uchun yaratilgan elektron darslik, qo'llanma va taqdimotlar o'quv jarayonida juda keng qo'llanilmoqda.

Masalan, o'qish, ona tili, matematika va tabiatshunoslik fanlarini o'rgatishda turli xil taqdimotlardan va ko'rgazmali qurollardan foydalanilmoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonda ham ta'lim jarayonida didaktik vosita sifatida foydalaniladigan dasturlarning maxsus bozori shakllanmoqda. Hozirda umumta'lim darslarida foydalanishi mumkin bo'lgan internetga joylashtirilgan ko'plab dasturlar mavjud. Bular sirasiga birinchi navbatda elektron darsliklarni kiritish mumkin.
Kompyuter

Texnologiyalari turli xil interaktiv xarakterdagi topshiriqlardan foydalanish imkoniyatini beradi. Masalan, o'quvchilar voqealarni xronologik ketmaketlikda joylashtirish, fanga oid atamalar va tushunchalarni to'g'ri izohlash yoki o'ng va chap qatordagi atamalar va ularning ma'nosini mos ravishda strelka bilan ko'rsatish yoki berilayotgan mavzudagi tayanch so'zlarni to'ldirish, test topshiriqlarini bajarish, krosvordlarni yechish kabi topshiriqlarni qanday bajarganliklarini katta ekranda multimedia yordamida tushirilgan javoblar bilan taqqoslab, bilib borishlari mumkin bo'ladi. O'qituvchi dars jarayonida kompyuter yordamida mavjud materiallarni turli xil shaklda: slaydlar, video va audio parchalar diagrammalar, jadvallar, musiqiy ko'rinishlarda taqdim etiladi. Kompyuter yordamida dars jarayonini tashkil etilishi o'quvchilar tasavvuri va xotirasiga kuchli ta'sir qilib, eslab qolish jarayonini osonlashtiradi, darsni qiziqarli jarayonga aylantirib, o'quvchilarni u yoki bu tarixiy davrga olib kirish va voqealar ichida go'yoki ishtirok etish imkonini beradi.

Bugungi kun ta'limi o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish va ona tili darslarida ayrim mavzular asosida o'qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo'yicha fikrlarimizni bayon etamiz.

Quyida ona tili darslarida AKTdan qanday maqsadda foydalanish mumkinligini ko'rsatib o'tamiz:

- ona tili darslarida so'zlarning qanday o'qilishini tasvirlangan taqdimot yoki kichik ertak va hikoyachalar o'qilayotgan paytda o'sha ertakka mos multimedia qo'yish, harflarni tog'ri va chiroyli yozish aks ettirilgan qisqagina videoroliklardan foydalanish mumkin.

- ona tili darslarida animatsiyali masalalardan foydalanish, hisob kitobli o'yinlar tashkil etish slaydlaridan foydalanib mashqlar bajarishni o'rganishimiz mumkin.

- tabiatga bag'ishlangan mashqlarda tabiat hodisalari aks etgan yoki tabiatni asrashga tarbiyaviy jihatdan tuzilgan qisqagina videoroliklar orqali foydalanish mumkin.

"Videotopishmoq" metodi - ushbu metoddan foydalanishda quyidagi harakatlar ketma-ketligi amalga oshirilishi lozim:

- o'quvchilar e'tiboriga o'rganilayotgan mavzu mohiyatini tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta videolavha namoyish etiladi;
- o'quvchilar har bir lavhada qanday jarayon aks ettirilganini izohlashadi;
- jarayonlarning mohiyatini daftarlariga qayd etishadi;
- o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun RTM tomonidan yaratilgan "Alifbo saboqlari", "Aljabr" kabi elektron darsliklar qiziqarliligi, sodda va tushunarliigi, o'quvchilarni keng mushohadada mantiqiy fikr yuritishga chorlashi bilan boshqa dasturlar bilan ajralib turadi.

"Alifbo saboqlari" - 1-sinf o'quvchilariga moslangan bo'lib, "Alifbo"ni o'rgatuvchi dastur hisoblanadi. Bu dastur o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqini o'stirish (harfni talaffuz qilish, o'sha harf bilan boshlanadigan, tugagan yoki qatnashgan so'zlarni o'rganish va husnixat asosida yozish) ga yordam beradi. Bundan tashqari, mavzular o'tib bo'lingach mustahkamlash uchun so'zlar beriladi. U so'zni topib yozish kerak bo'ladi. Yana qo'shimcha tarzda mavzu yuzasidan testlar ham beriladi. Natijada, o'quvchi, nafaqat o'qiydi, yozadi, balki, kompyuterda klaviaturadan foydalanish va test yechish ko'nikmalari rivojlanadi.

XULOSA.

Ona tili va adabiyot darslarida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchiga mustaqil fikrlash, ijodiy izlanishga, darsga bo'lgan qiziqishlarini ortishiga, darsda o'rganganlarini hayot bilan bog'lashga, mantiqiy mushohadalarni kengaytirishga va shu kabi zamonbardosh, yetuk mutaxassis bo'lib yetishishiga yordam beradi. Vatanga muhabbat, ona yurtga sadoqatli va har tomonlama mukammal komil inson bo'lishga undaydi. O'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, darslarni ilg'or, innovatsion, pedagogik hamda kommunikatsiya texnologiyalari asosida sifatli ta'lim-tarbiya berishni kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. - T., 2021 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 1S7-sonli Qarori. - T.: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2017 y.
3. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.- T.: "Nihol" nashriyoti, 2016.

4. Olimov Q.T. va boshqalar. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. O'quv qo'llanma. - Toshkent.
5. Yo'ldashev J. G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. - T: Fan va texnologiya.

Neft-gaz zaxiralari va resurslarini baholash

Toshboyev Begzod

Termiz muhandislik-texnologiya instituti Energetika va konchilik fakulteti Neft va gaz ishi yo'nalishi talabasi

Tovasharov Feruz

Termiz muhandislik-texnologiya instituti Energetika va konchilik fakulteti Neft va gaz ishi yo'nalishi talabasi

Aliyev Bobur

Termiz muhandislik-texnologiya instituti Energetika va konchilik fakulteti Neft va gaz ishi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada IMRAD usuli yordamida neft va gaz zahiralari va resurslarini baholashning chuqur tahlili berilgan. Ushbu maqolada biz neft va gaz sanoatida aniq baholash usullarining ahamiyatini o'rganamiz, IMRAD usulini muhokama qilamiz, uning zaxira va resurslarni baholashda qo'llanilishini ta'kidlaymiz va asosiy omillarning har tomonlama ko'rinishini taqdim etamiz. Maqola qaror qabul qilish jarayonlarini qo'llab-quvvatlash va neft va gaz zahiralari va resurslari salohiyatini maksimal darajada oshirishda IMRAD usulining roli haqida qimmatli tushunchalarni taqdim etishga qaratilgan. Neft va gaz zahiralari va resurslarini to'g'ri baholash energetika sanoatida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqola ishonchli ma'lumotlar, ilg'or metodologiyalar va me'yoriy ko'rsatmalarning ahamiyatini ta'kidlab, baholash usullarini chuqur tahlil qiladi. U jahon neft va gaz zahiralari va resurslariga oid statistik ma'lumotlarni taqdim etadi, namunaviy baholash yondashuvini muhokama qiladi va zaxira va resurslar miqdorini ko'rsatadigan jadvalni o'z ichiga oladi. Ushbu maqola orqali o'quvchilar baholash jarayoni va uning strategik qarorlarni qabul qilishdagi ahamiyati haqida to'liq tushunchaga ega bo'ladilar.

Kalit so'zlar: Neft zaxiralari, Gaz zahiralari, Neft resurslari, Gaz resurslari, Baholash usullari.

Abstract:

This article provides an in-depth analysis of the estimation of oil and gas reserves and resources using the IMRAD method. In this article, we explore the importance of accurate estimation techniques in the oil and gas industry, discuss the IMRAD method, highlight its application in reserve and resource estimation, and present a

comprehensive overview of the key factors involved. The article aims to provide valuable insights into the IMRAD method's role in supporting decision-making processes and maximizing the potential of oil and gas reserves and resources. Accurate estimation of oil and gas reserves and resources plays a crucial role in the energy industry. This article provides an in-depth analysis of estimation techniques, highlighting the significance of reliable data, advanced methodologies, and regulatory guidelines. It presents statistical insights into global oil and gas reserves and resources, discusses a sample estimation approach, and includes a table showcasing reserve and resource quantities. Through this article, readers will gain a comprehensive understanding of the estimation process and its importance in strategic decision-making.

Keywords: Oil reserves, Gas reserves, Oil resources, Gas resources, Estimation techniques.

Аннотация:

В данной статье представлен углубленный анализ оценки запасов и ресурсов нефти и газа с использованием метода IMRAD. В этой статье мы исследуем важность точных методов оценки в нефтегазовой отрасли, обсуждаем метод IMRAD, освещаем его применение для оценки запасов и ресурсов и представляем всесторонний обзор ключевых факторов. Цель статьи — предоставить ценную информацию о роли метода IMRAD в поддержке процессов принятия решений и максимизации потенциала запасов и ресурсов нефти и газа. Точная оценка запасов и ресурсов нефти и газа играет решающую роль в энергетической отрасли. В этой статье представлен углубленный анализ методов оценки, подчеркивающий важность надежных данных, передовых методологий и нормативных рекомендаций. В нем представлены статистические данные о мировых запасах и ресурсах нефти и газа, обсуждается подход к выборочной оценке, а также содержится таблица, демонстрирующая количество запасов и ресурсов. Благодаря этой статье читатели получают всестороннее представление о процессе оценки и его важности для принятия стратегических решений.

Ключевые слова: Запасы нефти, Запасы газа, Ресурсы нефти, Ресурсы газа, Методы оценки.

Kirish.

Neft va gaz zahiralari va resurslarini baholash neft sanoatining muhim jihati hisoblanadi. Aniq baholash usullari qidiruv va ishlab chiqarish bo'yicha qarorlar qabul qilish jarayonlari uchun muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. IMRAD usuli, ilmiy

maqolalar uchun tuzilgan asos, tadqiqot natijalarini tartibga solishda samarali ekanligini isbotladi. IMRAD tizimini neft va gaz zaxiralari va resurslarni baholashda qo'llash tizimli tahlil qilish imkonini beradi va neft salohiyati haqida umumiy tushunchani kengaytiradi. Ushbu maqola IMRAD usulini qo'llash, uning neft va gaz zaxiralari va resurslarini baholashdagi ahamiyatini o'rganadi. Neft va gaz zahiralari va resurslarini baholash uglevodorod kollektorlarining salohiyatini baholash uchun juda muhimdir. To'g'ri hisob-kitoblar investitsiya qarorlari, loyihani rejalashtirish va resurslarni boshqarish uchun muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. Ushbu maqola neft va gaz sanoatida ishonchli baholash usullari, statistik tahlil va tartibga soluvchi ko'rsatmalarning ahamiyatini o'rganadi. Manfaatdor tomonlar tegishli metodologiyalarni tushunib, ishlab chiqarishni optimallashtirish va rentabellikni oshirish uchun asosli qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Usullari.

Neft va gaz zahiralari va resurslarini baholash turli metodologiya va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ushbu bo'limda hajmli baholash, materiallar balansi va ishlab chiqarishning pasayishi tahlili kabi keng tarqalgan asosiy usullarning umumiy ko'rinishi keltirilgan. Shuningdek, u geologik va geofizik ma'lumotlarning integratsiyalashuvi, rezervuar tavsifi va aniq baholash uchun ilg'or simulyatsiya vositalarining ahamiyatini muhokama qiladi. Bundan tashqari, izchil va ishonchli baholash amaliyotini ta'minlashda tartibga soluvchi ko'rsatmalar va standartlarning roli ta'kidlangan.

Namuna baholash yondashuvi:

Baholashning namunaviy yondashuvi zaxiralar va resurslarni baholashning asosiy usullaridan biri bo'lgan hajmli baholashdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Keling, taxminiy neft konini ko'rib chiqaylik:

Maydon nomi: XYZ neft koni

Maydoni: 50 kvadrat kilometr

O'rtacha aniq to'lov qalinligi: 25 metr

G'ovaklik: 20%

Suv bilan to'yinganligi: 30%

Yog 'hosil bo'lish hajmining koeffitsienti: 1.1

Qayta tiklash faktori: 30%

Ushbu parametrlardan foydalanib, yog 'joyida (OIP) quyidagicha hisoblash mumkin:

$$OIP = \text{Maydon} * \text{Sof to'lov qalinligi} * \text{G'ovaklik} * (1 - \text{Suv bilan to'yinganlik})$$

$$OIP = 50 \text{ kv km} * 25 \text{ m} * 0,20 * (1 - 0,30) = 125 \text{ million barrel}$$

Qayta tiklash koeffitsientini qo'llagan holda, qayta tiklanadigan taxminiy zaxiralar quyidagicha bo'ladi:

$$\text{Qayta tiklanadigan zahiralar} = OIP * \text{Qayta tiklash omili}$$

$$\text{Qayta tiklanadigan zaxiralar} = 125 \text{ million barrel} * 0,30 = 37,5 \text{ million barrel}$$

Zaxira va resurslarni baholash natijalari:

Jadval: XYZ neft koni uchun hisoblangan neft zahiralar va resurslari

Neft-gaz koni	Tasdiqlangan zahiralar (million barrel)	Ehtimoliy zaxiralar (million barrel)	Mumkin zahiralar (million barrel)
XYZ neft koni	37,5	10,2	5,9

Natijalar:

Natijalar bo'limida IMRAD usuli yordamida baholash natijalarining keng qamrovli tahlili keltirilgan. U birlamchi va ikkilamchi qayta tiklash usullarini baholash, zahiralar va resurslar miqdorini aniqlash, noaniqlik va xavf omillarini baholashni o'z

ichiga oladi. Natijalar taqdimoti qaror qabul qiluvchilarga neft va gaz konlarining salohiyati haqida qimmatli tushunchalar berishga qaratilgan va samarali loyihalarni rejalashtirish va resurslarni taqsimlashni qo'llab-quvvatlaydi.

Global statistika:

Neft va gaz zahiralari va resurslarining ko'lami va ahamiyatini tushunish uchun ba'zi global statistikani ko'rib chiqaylik. 2021 yil holatiga ko'ra, jami tasdiqlangan neft zaxiralari taxminan 1,7 trillion barrelni tashkil etadi, eng katta zaxiralar Venesuela, Saudiya Arabistoni va Kanadada topilgan. Boshqa tomondan, global tasdiqlangan gaz zaxiralari taxminan 7,669 trillion kub futni tashkil qiladi, eng katta zaxiralar Rossiya, Eron va Qatarda. Ushbu statistik ma'lumotlar butun dunyo bo'ylab uglevodorod resurslarining ulkan salohiyatini ta'kidlaydi.

Munozara:

Muhokama bo'limida baholash natijalarining oqibatlari va ularning neft va gaz sanoatiga ta'siri ko'rib chiqiladi. U ishlab chiqarish strategiyasini optimallashtirish, xarajatlarni minimallashtirish va rentabellikni oshirishda zaxira va resurslarni aniq hisoblashning ahamiyatini o'rganadi. Bundan tashqari, u baholash texnikasi bilan bog'liq qiyinchiliklar va cheklovlarni ko'rib chiqadi va bu sohada doimiy takomillashtirish va innovatsiyalar zarurligini ta'kidlaydi. Bo'limda, shuningdek, rivojlanayotgan texnologiyalar va bozor dinamikasini aks ettirish uchun zahira va resurslar hisob-kitoblarini muntazam yangilash muhimligi muhokama qilinadi.

Jadval: Zaxira va resurslarni baholash natijalariga misol

Neft/gaz konlari	zahiralari (million barrel neft ekvivalenti, Mmboe)	Resurslar (Mmboe)
A maydoni	500	1000
B maydoni	250	750
C maydon	800	2000

Xulosa:

Neft va gaz zahiralari va resurslarini to'g'ri baholash energetika sohasida samarali qarorlar qabul qilish uchun juda muhimdir. Ishonchli ma'lumotlar, ilg'or metodologiyalar va me'yoriy ko'rsatmalardan foydalangan holda manfaatdor tomonlar uglevodorod rezervuarlarining salohiyatini baholashlari mumkin. Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, jahon neft va gaz zahiralari va resurslari katta. Namuna baholash usullaridan, masalan, hajmli baholashdan foydalangan holda, muayyan maydonlarni baholash mumkin. Taqdim etilgan namunaviy baholash natijalari resurslarni har

tomonlama baholash uchun tasdiqlangan, ehtimoliy va mumkin bo'lgan zaxiralarni hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar:

1. Neft muhandislari jamiyati. (2018). Neft resurslarini boshqarish tizimi. <https://www.spe.org/en/industry/reserves-classification> dan olindi
2. AQSh Energetika axborot boshqarmasi. (2022). Xalqaro energetika statistikasi. <https://www.eia.gov/international/data/world> dan olindi
3. Babamuratov, B. E., & Ubaydullayeva, N. (2022). NEFT VA GAZ ZAXIRALARI VA RESURSLARINI BAHOLASH. Eurasian Journal of Academic Research, 2(11), 167-171.
4. o'g'li Rustamov, M. M. NEFT VA GAZ ZAXIRALARI VA RESURSLARINI BAHOLASH.

SIFATLI TA'LIM -TARAQQIYOT POYDEVORI

Nizomiy nomidagi TDPU "Amaliy psixalogiya" kafedra o'qituvchisi

Saidova Nargiza Ismatulla qizi

Nizomiy nomidagi TDPU "Pedagogika va psixalogiya" fakulteti talabasi

Shermo'minova Rohila Fayzulla qizi

Annotatsiya: Mamlakat taraqqiyotining yagona yo'li ilm va ma'rifat. Ilm va ma'rifat bo'lgan jamiyatda ma'naviyat ham yuksaladi, davlat taraqqiy topadi, inson qadri ulug'lanadi. Bunga eltadigan yo'l esa ta'lim va tarbiyadir Ushbu maqola ham shu mavzuda.

Kalit so'zlar: jamiyat, ma'naviyat, murojaatnoma, poydevor, strategiya, olimpiada, texnikum, mehnat bozori, kreativ fikrlash, pedagog.

Mustaqillikka erishganimizni dastlabki yillaridan boshlab mamlakatimizda ta'lim sohasiga katta e'tibor berildi. Qisqa muddat ichida mamlakatimizda bu soha bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi va yuksak natijalarga erishildi. Mana bugunga kelib o'qituvchi kasbining obro'- e'tibori yuksaldi, qadri oshdi va yana ularni moddiy rag'batlantirishning yangi tizim va mexanizmlari ishlab chiqildi va joriy etilmoqda.

Respublika "Barkamol avlod" bolalar maktabi direktori, Oliy Majlis Senati huzuridagi Yoshlar Parlamenti Ilm-fan, va madaniyat va kitobxonlik masalalari komissiyasi raisi Sevara Mahmudova ham bu mavzu bo'yicha o'z fikrini bildirgan "Prezidentimizning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqqa qilgan Murojaatnomasida 2023-yilga "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili", deb nom berilgani ham, avvalo ta'lim sohasida boshlangan ulkan ishlarimizni izchil davom ettirishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Aytish joizki, bu o'z navbatida, soha vakillari zimmasiga ham katta mas'uliyat yuklaydi. .

Murojaatnomada ta'kidlanganidek, ta'lim sifatini oshirish --Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to'g'ri yo'lidir. 2023 -yilda ham maktablarda ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchi kasbining nufuzini ko'tarish hamda ular sharoitini yaxshilash eng asosiy vazifalardan biriga aylanadi.

Prezidentimiz o'qituvchilarning maqomi, ularning sha'ni qadr-qimmatini himoya qilish Konstitutsiyada alohida belgilanishi zarur, deb alohida ta'kidladi. Yana bir xushxabar shundan iboratki, 2023-yildan boshlab boshlang'ich sinf o'quvchilari mutlaqo yangi metodika asosida yaratilgan darsliklar bo'yicha o'qitiladi.

Davlatimiz rahbari bolalarimiz maktada ona tili va chet tillarini puxta o'zlashtirishi, kompyuterda ishlashni puxta o'rganishi, ularni kasb-hunarga, , san'at va madaniyatga qiziqtirish, o'quvchilarda erkin kreativ fikrlash, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish zarurligini ta'kidladi.

2023- yildan maktab ta'limi xalqaro ta'lim dasturlari asosida tubdan isloh qilinadi. Darsliklar yangilanadi, ilg'or ta'lim standartlari va metodikalari joriy etiladi. ayni shu maqsadda alohida ilmiy-institut va laboratoriyalar faoliyati yo'lga qo'yiladi. Prezidentimiz yoshlarning zamonaviy kasb -hunar egallashi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratishni ta'lim sohasidagi navbatdagi yo'nalish ,deb baholadi. Murojaatnomada ta'kidlanganidek, ayni paytda, maktab bitiruvchilarining 50foizi mehnat bozoriga hech qanday kasbga ega bo'lmasdan kirib kelyapti. Mamlakatimizda hozirgi kunda 700dan ortiq kasb -hunar maktabi, kollej va texnikumlar faoliyat yuritmoqda. Davlatimiz rahbari ana shu imkoniyatdan samarali foydalanish zarur, deb aytdi. Bu o'z navbatida "Barkamol avlod" bolalar maktablari zimmasiga ham katta mas'uliyat yuklaydi. Ayni paytda joylarda 219 ta "Barkamol avlod" maktablari faoliyat yuritmoqda. Ularda 6 yo'nalish bo'yicha 368 ming nafar o'quvchi kasb -hunar o'rganmoqda. Shu o'rinda "Barkamol avlod" bolalar maktablaridagi iqtidorli o'quvchilar bazasi shakllantirildi. Ularning soni bugungi kunda 1145 nafarga yetdi. Shundan 143 nafari xalqaro olimpiada va tanlovlarda , 1002 nafari respublika miqyosidagi musobaqalarda g'oliblikni qo'lga kiritdi.

"Barkamol avlod" bolalar maktablari zimmasidagi vazifalar ko'lami bugungi kunda yanada oshgani sir emas. Endigi maqsadimiz bolalar bo'sh vaqtini foydali ishlarga jalb etish, iqtidorli bolalarga ko'maklashish, ularning iste'dod va qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, ijod qilishlari uchun qulay shart-sharoit va imkoniyat yaratishdan iborat".

Hozirgi kunda ta'lim sohasi bo'yicha juda ko'p qarorlar qabul qilingan, ulardan eng oliysi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini" Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi qarori bo'lib. Bu qaror biz yoshlarning hayotimizga juda katta o'zgarishlar olib keldi . Qaror mazmuniga keladigan bo'lsam, masalan, 2023 -2024 o'quv yilidan boshlab bosqichma -bosqich umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilarni umuminsoniy va milliy qadriyatlar vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, shuningdek, ularda kommunikativ ko'nikmalar, tanqidiy va kreativ fikrlash, jamoa bo'lib ishlash, tadqiqotchilik kabi ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlari amaliyotiga kiritilishi keyin yana umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 1-4 sinflarida o'quvchilarni ilg'or xorijiy tajriba asosida ishlab chiqilgan darsliklar

bo'yicha o'qitish, 5-9 sinflarda o'quvchilarga umumta'lim fanlaridan tayanch tushuncha berish, 10-11 sinflarda o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlariga mos bo'lgan ixtisoslashgan dasturlar asosida bilim berish amaliyotini joriy qilish.

Yana shu qarorning bir bandi qiziqishimni uyg'otdi ya'ni bu 2023-2024 yildan boshlab respublikaning barcha viloyatlari va Toshkent shahrida boshlang'ich sinf o'quvchilarini bepul ovqat bilan ta'minlash yo'lga qo'yilishi. Bunda, ovqat turlari o'quvchilarning yoshi va sog'lig'i holatiga ko'ra me'yorlangan holda yetkazib berilishi hamda sanitariya talablariga javob berishi ta'minlanishi hisoblanadi. Bundan tashqari yana bu qarorda 2023-yil 1-apreldan boshlab maktabgacha ta'lim qamrovini kengaytirish maqsadida, yangi maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini ko'p kvartirali uylarning noturar qavatlarida yoki yakka tartibda qurilgan uy-joylarni sotib olish va xususiy sherikchilik loyihasi doirasida ularaga berilgan yer uchastkasida nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti binosini qurgan sherik tomonidan ushbu binoning mazkur loyiha uchun bank kreditlari bo'yicha garovga qo'yilishiga oid cheklovlarni bekor qilish. Professional ta'lim tizimi ni rivojlantirish, mehnat bozori va ish beruvchilarning talablariga mos keladigan malakali kadrlarni tayyorlash maqsad qilib qo'yildi. Va 2023 yil 1-sentyabrga qadar Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida malakali xorijiy ekspertlarni jalb qilgan holda Yevropa kasbiy ta'lim va kasbga o'qitish sifatini ta'minlash tizimi talablariga to'liq javob beradigan 1tadan namunaviy professional ta'lim muassasalari faoliyati qo'yilishi belgilab qo'yildi. Professional ta'lim muassasalari pedagoglarini 2023-yil 1-aoirdan boshlab bazaviy tarif stavkalari mos ravishda o'rta ta'lim muassasasi pedagoglarining bazaviy tarif stavkalariga, professional ta'lim muassasasi birinchi va ikkinchi malaka toifaga ega bo'lmagan oliy ma'lumotli hamda oliy ma'lumotga ega bo'lmagan ishlab chiqarish ta'limi ustalarining bazaviy tarif stavkalari tegishli uchun umumiy o'rta ta'lim muassasasi birinchi va ikkinchi malaka toifali o'qituvchisi, oliy ma'lumotli o'qituvchisi hamda o'rta maxsus ma'lumotli o'qituvchisining bazaviy tarif stavkalariga tenglashtirilishi qarorda belgilab qo'yildi.

Xulosa; Prezidentimizning ta'lim sohasi bo'yicha qilgan ishlari, qarorlari, farmonlari, qonunlari juda ko'p ularni tahlil qilish uchun 100betlik maqola yozsak ham kamlik qiladi. Yurtboshimiz ta'limni birinchi darajaga qo'ydi ya'ni biz yoshlarni bilimli, jahon standartlariga javob beradigan kerakli kadr bo'lib yetshishimizni xohlaydi. Muxtasar qilib aytganda, yoshlar qalbiga ilm -fan ziyosini singdirib, ularni el -yurtga munosib insonlar etib tarbiyalash, xalqimizga yot va yangi avlod ongi uchun zararli bo'lgan salbiy ta'sirlardan himoya qilish, millat va davlat taraqqiyotini dunyo

hamjamiyatiga ko'rsatishga qodir bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash har bir ota -ona, xonadon va mahalla zimmasidagi ham farz va qarz hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati;

1. 2022-2023 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risidagi Prezident qarori. 2022.

2. O'zbekistan Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707 -sonli qarori

3. Z.Nishonova, G.Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi.O'quv qo'llanma.-T.:O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi. Adabiyot jamg'armasi nashriyoti,2006.160b.

Muharrir asarning birinchi o'quvchisi

Shamsiddinova Hilola Ilhom qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili
va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Usmonova Ziyoda Ilhomjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek
adabiyotshunosligi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Bu maqolada muharrirning nashriyotga keltirilgan qo'lyozmani tahlil qilish usullari yoritilgan. Muallif va muharrir orasidagi munosabatlarga aniqliklar kiritilgan.

Kalit so'zlar: Asar, muharrir, muallif, kitob, nashriyot, adabiy til, fikr, tuzatish, g'oya, shoirlar.

Annotation: This article describes in detail how an editor analyzes an article submitted for publication, why he makes changes to the work, or why he does not make changes to some works.

Key words: Work, editor, author, book, publisher, literary language, opinion, correction, idea, poets.

Аннотация: В этой статье я подробно расскажу о том как редактор анализирует цитируемую статью для публикации почему он вносит изменения в работу или почему он не вносит изменения в не которые работы.

Ключевые слова: автор, книга, литературный язык, мысль, исправление, идея, поэт.

Bizning zamonda adabiyot bor ekan Alloh yaratgan olam, u yerda tinim bilmay u yoqdan bu yoqqa mehnat qilib, yuradigan insonlar poklanib, dunyoni anglab, hayotimiz qancha hikmatlarga boy ekanligini bilib tushunib boramiz. Axir adabiyotni ichidagi oltinga teng kitoblar bir insonni dunyoqarashini o'y-fikrlarini o'zgartirib yuboradi. Albatta yaxshi tomonga. Mana shu biz aytib o'tgan kitoblarimiz muallif tomonidan, qanchadan qancha bosqichlardan o'tgandan so'ng bizni keng fikrlashga majbur qiladigan vositaga aylanadi.

Qo'lyozmalar nashriyotda kitob holiga keladi. Muallif o'z asarini qo'lyozma sifatida nashriyotga - birinchi o'quvchisini oldiga olib boradi. Asarning birinchi o'quvchisi bu - muallifdir. Muallifdan bir asarni o'rganishda, uni xatoliklarini to'g'rilashda juda katta bilim, ko'nikma talab etiladi. Asarni, she'rni, hikoyani tuzatishda ular xuddi zargarlarday ish olib borishi zarur. Zargarlar ham o'zlari yasagan

buyumni juda ehtiyotkorlik bilan bezatadi, nojoya ketgan qismini mohirlik bilan yon atrofiga shikast yetkazmasdan to'g'rilaydi. Agar qo'pol harakat qiladigan bo'lsa, boshqa joylari ham buzilib, sinib ketishi mumkin. Mualliflik ish ham xuddi shunday, balki undan ham ko'proq mas'uliyatni talab qiladigan kasbdir. Avvalambor, muallif bilimli, har bir sohani chuqur o'rgangan, mantiqan chuqur fikrlaydigan, dunyoqarashi keng inson bo'lishi zarur. Endi misol tariqasida olingan parchani tahlil qilish, unda kuzatilgan xato va kamchiliklarga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

“Adabiy tilning o'zidagi rivojlanish qonuniyatlari bilan adabiy til normasidagi davr oshishi bilan paydo bo'lib turadigan siljishlar bilan aloqadordir”.

Birinchidan bilan ko'makchisi uch marta qo'llangan, lekin bu takror qo'llash noto'g'ri. Bu matnda bilan ikki o'rinda ayiruv bog'lovchi vazifasini, bir o'rinda esa ko'makchi vazifasini bajaradi. Ikkinchi o'rindagi “bilan” noto'g'ri qo'llash tufayli mantiqan nomutanosiblik keltirib chiqargan. Bu o'rinda muharrir jumlani mazmunini saqlab qolgan holda ko'makchilarni ma'nodoshlari bilan almashtirishi lozim. Muharrirlardan talab etiladigan narsa shuki, muallifning fikr-g'oyasini yo'qotib yubormaslik. Muallif o'zi yaratgan g'oya saqlanib qolishi zarur. Muharrir, ayniqsa badiiy asar qo'lyozmasiga ehtiyotkorlik bilan yondashmog'i kerak. Garchi ma'noviy-semantik va uslubiy tuzilishi bo'yicha murakkabligiga ko'ra oddiy xatoliklarga yo'l qo'yishlik ehtimoli mavjud bo'lmasa-da, afsuski, ortiqcha ehtiyotkorlik tufayli ko'pincha badiiy asarlarda ular ommaviy nusxada chiqib bo'lganidan so'ng xatoliklar uchrab turadi. Qo'lyozmani nashrga muvaffaqiyatli tayyorlash, xususan, matnga tuzatishlarni kiritish muharrirlik tahlili bo'yicha tavsiyalarga binoan mazkur ishda muallifning faol ishtirokiga ko'ra amalga oshiriladi. Muallif qandaydir muammoni yoritish bo'yicha qo'shimchalar qilishi, aniqlik kiritishi anglashilmovchilikni tushuntirishi va boshqa muharrir ishida yuz bergan noaniqlikni aniqlashtirishi mumkin. Xullas, qo'lyozmaga kiritiladigan barcha tuzatishlar muallif bilan kelishib olinishi kerak.

Eng tajribali muallif ham materialga berilib ketishi, yetarlicha ilmiy obyektivlikdan chetlab ketishi mumkin. Muallif uchun o'z asarining har bir kichik detallari, unsuri juda qadrlil hisoblanadi, shunga ko'ra u muharrirning biror unsur, qismdan voz kechish bo'yicha taklifni qiyinchilik bilan qabul qiladi yohud rad etadi. Ba'zan muallif va muharrir tomonidan mezonlar birdek qabul qilinsa-da, ammo mazkur mezonlarni muayyan asarga tadbiqu talqinida kelishmovchilik chiqishi mumkin: biri uchun to'g'ri, ikkinchisi uchun noto'g'ri tuyuladi.

Yuqorida aytilganlar, bizningcha, muharrir va muallif munosabatlarining butun murakkabligini tasavvur etish uchun yetarlidir. Demak, muharrirning muallif bilan

hamkorlik qilishidagi o'ziga xos tartib- qoidalarni ya'ni muharrir odobi (etikasi) me'yorlarini belgilash zarurati dolzarblik kasb etadi. Albatta, bu qoidalar huquqiy davlatdan fuqorolik jamiyatiga o'tish tamoyillari, milliy mafkura va milliy qadriyatlar va yoki mentalitet asosida yaratiladi.

Muharrirlik odobi tanqid odobi bilan ancha umumiy jihatlarga ega. "Adabiy asarlar xususidagi fikrlar tanqidchi zimmasiga muayyan ma'naviy mas'uliyat yuklaydi, achchiqqina tegadigan halollik, dalillanganlikni talab etadi. Har qanday chanqib olish, me'yordan oshirib yuborish, asossiz qiyoslash, iqtibosini o'z bilganicha olish, bir yoqlama (o'z g'oyasi, nuqtayi nazari, saviyasi doirasida) yondashish, yorliq osish, quruq so'zdan iborat da'vo - adabiy asar tub mohiyatiga mutlaqo munosib emas"

Lekin, oldida to'la yakunlangan, o'quvchi hukmiga havola qilingan asar turgan tanqidchidan farqli o'laroq muharrir kitobning yaratilishi jaroyonida bevosita ishtirok etadi, bu jaroyonga faol ta'sir ko'rsatadi.

Shunga ko'ra bu ishda o'ta nozik did, xushmuomalalik va ziyraklik talab etiladi. Samimiylik keskinlikdan, piching va dashnomdan holi bo'lishi lozim. Xolislik (to'g'rilik) albatta zarur, biroq, muallif sha'ni kamsitilmasligi, uning, umuman ijodiy imkoniyatiga shubha solmasligi kerak.

Muharrir muallifga nisbatan xayrixohlik, hurmat muhitini yuzaga kelishida albatta ishtirok etishi, tabiiy. Busiz noshirlik odobini tasavvur etish mushkul. Muallifga samimiyat nashriyotlarning tahririyatdan boshqa bo'linmalari, hatto, hisobxona tomonidan ham ko'rsatilishi lozim.

Qo'lyozma muallifi qaysidir sabablar bilan muharrirga yoqmagan taqdirda ham, u o'z tuyg'ularini mutlaqo oshkor etmasligi kerak, bunga haqi ham yo'q. Muharrirlik odobiga qo'yiladigan yana bir talab, u kayfiyatga berilmasligi shart, hatto muallifni ko'rganda unda qandaydir asabiylik uyg'onmasligi ham zarur.

Xulosa qilib aytish kerakki, muharrirlik kasbi, uyda o'tirib bir asarni yaratishdan ham qiyinroq. Men bu gapim bilan mualliflik oson demoqchi emasman. Sababi ikki kasb egalarining birgalikda, hamjihatlikda bajargan ishi bir insonni, nafaqat bir insonni balki, butun xalqni ma'naviyatini o'stiradi, dunyoga qarash ko'lamini kengaytiradi. Bular yaratgan ijodiy ishning bir satrini o'qigan inson, o'ziga olam-olam ma'no oladi. Agar ikkisining ham fikri bir joydan chiqmasa biz insonlarni kitobga bo'lgan qiziqishimiz so'nib, qo'limizga kitob ushlagimiz kelmay qoladi. Shuning uchun ham men muallif hamda muharrirni, oy va yulduzlarga o'xshataman. Kechasi osmonga oy chiqmasa, yulduzlar ham chiqmaydi, yulduzlar chiqmasa oy ham chiqmaydi va biz tunning chiroyidan zavq ololmaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Z.Toxirov. Adabiy tahrir. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy ta'lim muassasalari jurnalistika fakultetlari uchun darslik. "Tafakkur-Bo'stoni". Toshkent – 2012
2. Z.Toxirov. Nashr jarayoni asosiy bosqichlari. "Tafakkur- Bo'ston". Toshkent – 2015.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL MATN YARATISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH – TIL TA'LIMINING BOSH VAZIFASI

Beginqulova Manzura Kadirovna

O'zbekiston Respublikasi, Surxondaryo viloyati,

Termiz shahridagi 21-umumiy o'rta ta'lim maktabining o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarda ijodiy fikrlash va ijodiy matn yaratish ko'nikmalarini shakllantirishga oid tashkiliy-metodik ishlarni asosan o'tilgan darsni mustahkamlash jarayonida, shuningdek, uy vazifalari bajarishga yo'llanma berish davrida amalga oshirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ona tili, o'quvchi, DTS, matn, pedagogik, texnologiya, talablar.

“Ta'lim to'g'risida”gi qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” talablariga ko'ra “Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan ta'limdir”

Shuning uchun ham “bolaning dunyoqarashi, didi, salohiyati shakllanadigan boshlang'ich sinflarga eng yetuk, eng tajribali murabbiylar bekitib qo'yilishini oddiy oddiy mantiqning o'zi talab etadi”.

Darhaqiqat, shunday ekan boshlang'ich sinf o'quvchilari bizga erkin fikrlay oladigan ijodiy fikr mahsulini nutq shakliga mos ravishda og'zaki va yozma bayon qila olish ko'nikma va malakalarini egallagan barkamol avlodning boshlang'ich avlodini yetkazib berishlari kerak.

Buning uchun esa DTS talablariga mos erkin matn yarata oladigan o'quvchilar tarbiyalash lozim. Jumladan, boshlang'ich sinflarning 3-sinflari uchun nashr qilingan “Ona tili”, “O'qish” darsliklarida bu masalaga asosan matn ustida ishlash haqida ma'lumotlar berilgan. Boshlang'ich sinflar uchun tayyorlangan 2-4-sinf “Ona tili” dasturida dastlab, kichik matnlar yaratish, matn yaratish usullari haqida ma'lumotlar beriladi. Uning uchun reja tuziladi va matn o'rganilishidan bir hafta oldin o'quvchilarga e'lon qilinadi. Yoki 4-sinfda Q.Muhammadiyning she'ri o'rganilayotganda she'ning bolalar uchun yozgan asarlari namoyish e'tilib, ular haqida qisqa hikoya qilib beriladi.

Matni ifodali o'qishda, masalan, 3-sinfda o'rganiladigan Jumaniyoz Jabborovning “Istiqlol” she'rini magnitafon orqali o'qib eshittiriladi.

Demak, boshlang'ich sinfda matn ustida ishlash usullari xilma-xil bo'lib, biz ularni o'z faoliyatimizda takomillashtirib boramiz. Boshlang'ich sinfda she'riy asar

ustida ishlash ham o'z metodikasiga ega. Bunda birinchi bosqich she'riy asarni o'qishga tayyorgarlik, ikkinchi bosqich esa asar mazmunini tahlil qilishdir. Bunda quyidagi bosqichlar amalga oshirilishi mumkin:

1. **Tanlab o'qish.** Bu topshiriq orqali o'quvchi berilgan vazifaga xos parchani o'qiydi. Masalan, 4-sinfda "Tabiatdagi o'zgarishlar berilgan qismini topib o'qing" degan topshiriq berilsa, ular "Oltin kuz" qismini ifodali o'qiydilar va hokazo.

2. **Matnni tasvirlash.** Unda birinchidan so'z bilan ikkinchidan grafik tasvirlash amalga oshiriladi. So'z bilan tasvirlashda o'quvchilar o'z so'zlari bilan qayta hikoya qiladilar. Bunda tabiat hodisalari, manzaralar, kishilarning ko'rinishi, hulq atvorlari qayta badiiy tasvirlab beriladi. Demak, bu boshlang'ich sinf o'quvchilari og'zaki nutqining o'sishiga yordam beradi. Grafik tasvirlash esa ko'pincha uyda bajariladi. Buning uchun o'quvchilar tasvirlanadigan matn qismini ajratadilar, uni diqqat bilan o'qib chiqadilar. Mazmunni o'lashtirib bo'lgach, unga mos rasm chizadilar va hokazo.

Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarini matn tuzishga o'rgatish turli usullar yordamida amalga oshiriladigan o'qituvchining ijodiy faoliyati hisoblanadi. Lekin hozirgacha bu borada qator ishlar amalga oshirildi. Har bir sinf yakunida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar ta'lim predmetlari bo'yicha ishlab chiqilgan o'quv dasturlarida o'z aksini topdi.

Jumladan, I-IV sinf "ona tili" va "O'qish" bo'yicha quyidagi talablar belgilab qo'yildi.

1. O'qish texnikasi bo'yicha miqdoriy ko'rsatkich bir daqiqada 80-90 so'zni o'qiy olishi kerak.

Bunda talablar:

- harflarni to'g'ri talaffuz etish;
- so'zlarni to'g'ri o'qish;
- gap ohangiga rioya qilgan holda ravon va obrazli o'qish;
- gapda tinish belgilarini talaffuzda aks ettirish;
- sanash va ajratishlardan to'g'ri foydalanish;
- so'z urg'usiga rioya qilish;
- ohangga rioya qilish;
- ilmiy atama va ramzlarni to'g'ri talaffuz qilish;

2. Matn mazmunini va o'zgarlar fikrini anglash malakasi bo'yicha:

Miqdoriy ko'rsatkich: 10 daqiqada, 4-5 sahifali matn o'qib qayta so'zlab bera olish;

Talablar:

- og'zaki, nutqning to'g'ri ravon aniq tushunarli va tasirchan bo'lishi;
- monologik nutqning ravon bo'lishi;
- diologik nutqda ta'sirchan izchil, mantiqiy jihatdan aniq bo'lishi.

2. Diktant yozish malakasi:

Miqdoriy ko'rsatkich: 40-50 so'zdan iborat diktant yoza olish.

Talablar:

- imlo xatolariga yo'l qo'ymaslik.
- ijodiy matnning mantiqiy jihatdan izchilligi
- berilgan izohlarning aniqligi
- lug'atlarning to'g'ri va aniq bo'lishi

3. Fikrni yozma shaklda bayon etish malakasi bo'yicha

Miqdoriy ko'rsatkich: 5-6 gapdan iborat bo'lgan matni fikr ehtiyoji bilan bog'liq mavzu asosida yaratish.

Talablar:

- Mavzudagi gaplarning mazmunini o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi ko'rsatilgan mavzu doirasida birlashishi;
- Harf va tinish belgilarini to'g'ri yozish
- Husnixatda qatorlarni to'g'ri joylashtirish
- So'zlar orasidagi oraliqni to'g'ri belgilash
- Tasvirda tilning ifoda vositalaridan foydalanish;
- Matnda so'zlarni takrorlashdan takrorlanishdan saqlanish va sinonimlarni qo'llay olish
- Matnda xat boshilarining yaqinligi va fikr izchilligini ta'minlash
- Uyadosh so'zlardan foydalana olish
- Boshlang'ich ta'lim yakunida o'quvchilar kamida 20 ta kichik hajmdagi she'rni yoddan aytib bera olishi shart

Demak, DTS da ko'rsatilgan talablarni to'g'ri bajarish uchun albatta , ona tili o'qituvchilari oldiga katta talablar qo'yiladi. O'quvchilarning nutqiy taraqqiyotini ta'minlashda matn, uning tahlili va matn yaratish eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Zero, matn-inson tafakkurining voqealanishi, tugal bir mazmunining kashf etilishi, yuzaga chiqishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. N.Maxmudov. Madaniy nutq muammolari.O`zbek tili doimiy anjumani. Ta`lim jarayonida nutq madaniyatini shakillantirish masalalari T. "Sharq" 1999 yil.
2. Abdullayeva Q., Mahmudova M., Yusupova M., Rahmonbekova. O`qish kitobi.2-sinf.
3. Boshlang`ich sinflarda ona tilini o`qitish metodikasi (Ma`ruzalar matni) 2-qism, G`ulomova X., Yo`ldosheva Sh, – T.: 2002.
3. Ikromova R., G`ulomova X., Yo`ldasheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: O`qituvchi, 2011.
4. Xudayberganova M. va b. 3-sinfda ona tili darslari. – T.: O`qituvchi, 2004.
5. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo`ldosheva Sh. "Ona tili" 3-sinf darslik. – Toshkent: O`qituvchi, 2010. -142 b

MASOFADAN OLINGAN MA'LUMOTLAR ASOSIDA JANUBIY OROL LANDSHAFTLARI O'ZGARISHINI BAHOLASH

Axmedov Mahkamboy Umrbek o'g'li

Urganch Davlat Universiteti

Annotatsiya: Maqolada so'nggi 10 yillik davrda Janubiy Orolbo'yi landshaftlari o'zgarishi, masofadan olingan ma'lumotlar asosida o'rganilgan. Ushbu tadqiqot ishi Modis su'niy yo'ldoshi ma'lumotlaridan foydalangan holda olib borilgan. Modis su'niy yo'ldoshi ma'lumotlarini yuklab olib, GIS dasturlari yordamida sinflashtirish orqali Janubiy Orolbo'yi landshaftlari o'zgarishi tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: Orol dengizi, Janubiy Orol, landshaft, masofadan zondlash, Modis su'niy yo'ldoshi, sinflashtirish

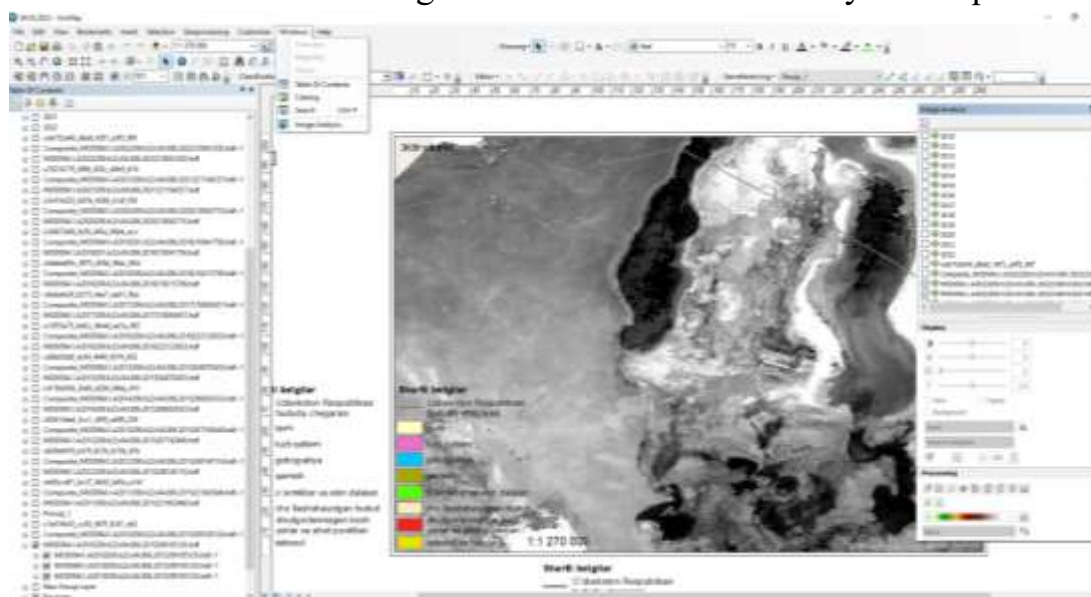
Kirish: Orol dengizining qurishi va uning atrofida gumanitar falokat sodir bo'layotgani sababli Orolbo'yining tabiiy bilologik fondini asrab-avaylash, Orol inqirozining atrof-muhitga, eng muhimi, bu yerda istiqomad qilayotgan millionlab odamlar hayotiga halokatli ta'sirini kamaytirish bugungi kundagi muhim vazifa hisoblanadi. Iqtisodiyotning jadal rivojlanib borayotgan bir vaqtda, har bir soha vakillari uchun ma'lum bir ob'ektning geografik joylashuvi to'g'risidagi aniq ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida olish, to'plash, tahlil qilish, modellashtirish, prognozlash va boshqarish muhim ahamiyat kasb etadigan omillar hisoblanadi. O'tgan asrning 60-yillarida paydo bo'lgan Geoaxborot tizimi (GAT) va Masofadan zondlash shiddat bilan rivojlanib, hozirgi kunda ko'plab sohalarning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Dunyoda tabiiy resurslarni boshqarish va ulardan foydalanish sohasida GAT va masofadan zondlashdan keng foydalanilmoqda. Jumladan, landshaft ma'lumotlarini masofadan zondlash orqali qisqa vaqtda olish va GIS dasturlari yordamida kartalashtirish, bu orqali hududda olib borilishi lozim bo'lgan chora tadbirlar to'g'risida to'g'ri qaror qabul qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism: Janubiy Orol hududini landshaftlarini biz, MODIS MOD09A1 sun'iy yo'ldoshidan olingan suratni ArcGIS dasturida nur qaytarish alomatlari bo'yicha sinflashtirish orqali aniqlaymiz. Sinflashtirish tartibi quyidagichadir: Dastlab biz ekranda ARC GIS dasturini ishga tushiramiz. So'ngra ARC GIS dasturidagi Add Data tugmasini bosib, sun'iy yo'ldosh ma'lumotlari saqlangan jildni qo'shamiz. Qo'shganimizdan so'ng bizga 2 ta fayl ko'rinadi.

Shundan biz MODIS MOD09A1 faylini tanlaymiz va uning ichidan yaratilgan 3 ta jildni xam qo'shamiz.

Shundan so'ng ekranda bizga kerakli bo'lgan hududning kartasi paydo bo'ladi va shu joyda 3 ta jildni "layers" qilamiz. Keyin "windows" oynasidan "image analysis" tugmasini bosamiz va "CTRL" tugmasini ushlab turib zarur fayllarni qo'shamiz.

1-rasm. Sun'iy yo'ldoshi ma'lumotlarini ArcGIS dasturiga qo'shish jarayoni

So'ngra "processing" tugmasini bosib kerakli hududni tanlaymiz va uni "zoom" tugmasi orqali kattalashtirib olamiz.

"Training sample manager" tugmasini bosamiz va suratning turli joylaridagi suv havzalari, qumli hudud, dalalar, uylar va hokozo hududlardan namuna olamiz va uni yaratilgan jadvalda nomlaymiz va xar birga ajralib turishi uchun aloxida rang bilan belgilaymiz va "save training samples" tugmasi orqali fayllarni kompyuter xotirasining kerakli joyiga saqlab olamiz.

"Classification" tugmasini bosamiz va kutamiz "maximum likelihood classification" tugmasi bosgan xolda yuklab olgan fayilni tanlaymiz, bu buyruq orqali biz kompyuterga tanigan hududlarni ko'rsatdik va shunga o'xshash hududlarni biz ko'rsatgan sinf sifatida tanishini va hududlarni monitoring qilishini belgilab berdik, bu orqali hududlarni deshirovka ham qilish mumkin. Natijani taxlil qilamiz!

"View" tugmasi orqali tanlangan hududlarga e'tibor qaratamiz. Natijada ekranimizda dalalar, suv havzalari, qumli hududlar biz o'zimiz belgilab olgan rangda kartaning turli joylarida nomoyon bo'ladi. Bunda biz ularning umumiy hududi haqidagi ma'lumotga ega bo'lamiz. Sinflashtirish nazariyasi orqali biz istagan hududni sinflarga ajratgan xolda, mukammal tarzda, shu hududda bo'layotgan voqea-hodisalarni o'rganishimiz mumkin. Shularga mos xolda chora-tadbirlarni qo'llashimiz, shu hududning aniq karta sxemasini tuzushimiz mumkin.

Sinflashtirganimizda quyidagi ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

Bular: 1) Qumli zona. Bu hudud Orol dengizining qurigan qismlarini o'z ichiga oladi. Hozirda bu joylar butunlay qumlikka aylangan. Kartada ushbu qumli hudud ochiq sariq rangda ifodalangan.

2) Tuz qatlami. Bu hudud, tuzli zona Orol dengizining hozirda mavjud suvli qismigacha tutashgan tuz chiqib qolgan qismlarini o'z ichiga oladi. Ushbu hudud Orol dengizi chekingani sari kengayib bormoqda. Bu hudud kartada pushti rangda ifodalangan hududlar.

3) Orol dengizining qolgan suvli qismi va Janubiy Orolbo'yidagi gidrografik obektlar. Ushbu hudud asosan moviy rangdagi hududlarni o'z ichiga oladi.

4) Qamishlar. Bu hududlar asosan ko'l bo'ylarida joylashgan. Kartada to'q sariq rangda ifodalangan.

5) O'simliklar va ekin dalalari. Janubiy Orolbo'yi hududidagi o'simliklar va ekin dalalari. Bu hududlar kartada och yashil rang bilan ifodalangan.

6) Cho'llashayotgan hudud. Bu hudud kartada och zarg'aldoq rang bilan ifodalangan hududlar hisoblanadi.

7) Shudgorlanmagan bo'sh yerlar va aholi punktlari. Asosan bu hududlar qizil rangda ifodalangan.

Ushbu tadqiqot jarayonida 2012, 2015, 2019 va 2022 yillar ma'lumotlari tahlil qilindi.

Janubiy Orolbo'yi maydoni sinflashtirish karta sxemasi bo'yicha uning maydonlarini aniqlash uchun har bir hududdagi nuqtalar sonini sun'iy yo'ldoshdan olingan raster fayl o'lchamlariga ko'paytirgan holda aniqlaymiz. Hududlarda nuqtalar soni quyidagicha ekan.

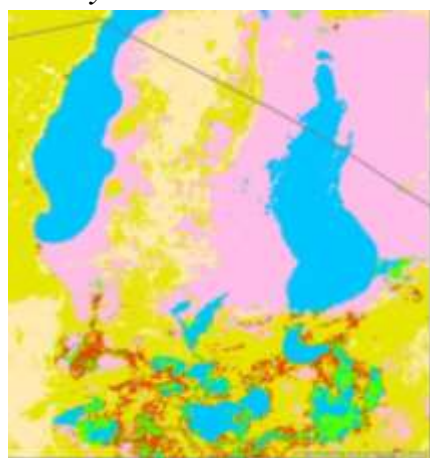
1-jadval

№	Landshaftlar	Nuqtalar soni			
		2012 yil	2015 yil	2019 yil	2022 yil
1	Qumli zona	1 190,00	53 394,00	39 040,00	46 045,00
2	Tuz qatlami	67 024,00	70 638,00	78 766,00	52 280,00
3	Gidrografiya	37 838,00	21 816,00	12 784,00	10 842,00
4	Qamishlar	-	21 030,00	30 600,00	21 177,00

5	O'simliklar va ekin dalalari	8 678,00	15 282,00	10 203,00	42 223,00
6	Cho'llashayotgan hudud	29 239,00	27 133,00	33 735,00	27 809,00
7	Shudgorlanmagan bo'sh yerlar va aholi punktlari	9 185,00	3 454,00	8 382,00	12 862,00

2012 yil

2015 yil

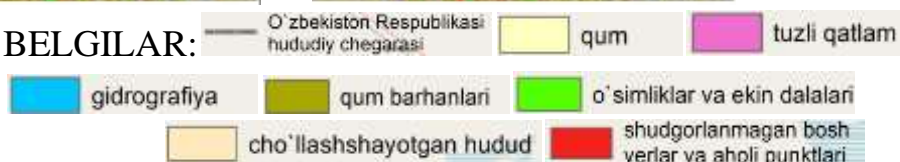
2019 yil

2022 yil

SHARTLI BELGILAR:

2-rasm. Janubiy Orolning 2012-2022 yillar moboytida landshaft karta sxemalari.

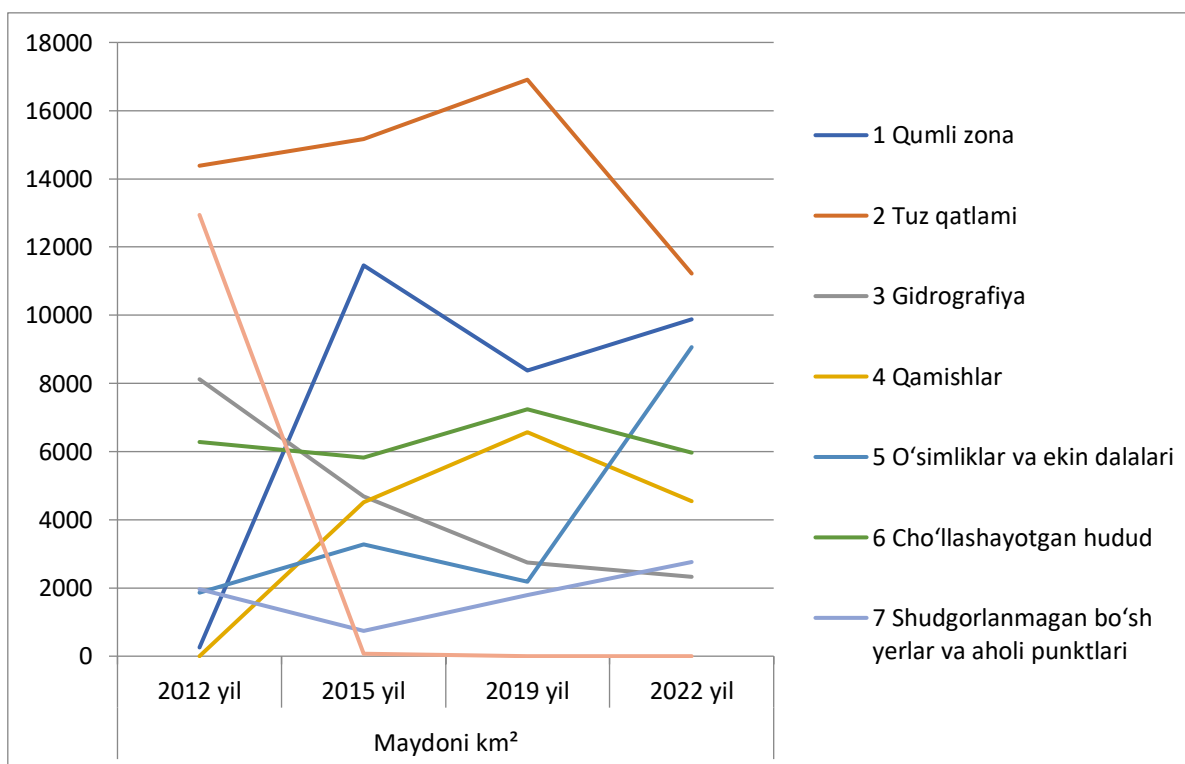

Bu kartalarda asosan Janubiy Orolbo‘yi maydoni 7 ta sinfga ajratib o‘rganilgan. Bu kuzatishlardan ushbu 7 ta sinflashtirilgan huduning maydonini ham aniqlashimiz mumkin (2-jadval).

2-jadval

Janubiy Orol landshaftlari maydoni

№	Landshaftlar	Maydoni km ²			
		2012 yil	2015 yil	2019 yil	2022 yil
1	Qumli zona	255,44	11461,35	8380,17	9883,84
2	Tuz qatlami	14387,11	15162,88	16907,60	11222,22
3	Gidrografiya	8122,15	4682,93	2744,16	2327,30
4	Qamishlar	0	4514,21	6568,47	4545,77
5	O‘simliklar va ekin dalalari	1862,78	3280,37	2190,13	9063,42
6	Cho‘llashayotgan hudud	6276,33	5824,26	7241,42	5969,37
7	Shudgorlanmagan bo‘sh yerlar va aholi punktlari	1971,61	741,42	1799,24	2760,90

2-rasm. Janubiy Orolning 2012-2022 yillar moboynda landshaf maydonlari o'zgarish dinamikasi.

Yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqib, 2019 yilga qadar qumli zona, tuzli qatlam, cho'llashayotgan hududlar yildan yilga ko'payib kelganini, gidrografik obektlar, osimlaklar va ekin dalalarini esa kamayganini ko'rishimiz mumkin.

2022 yil natijalarida esa tuzli qatlamning o'tgan davrga nisbatan kamayganini, o'simliklar va ekin dalalarini ko'payganligi kuzatishimiz mumkin.

Bu esa bugungi kunda Orolbo'yi mintaqasida "Yashil qoplamalar" maydonlarini kengaytirish, shuningdek, o'rmon fondi yerlarida flora va faunani saqlab qolish hamda tabiatga zarar yetkazmagan holda eko va ov turizmini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan chora tadbirlar natijasidir.

Oxirgi yillarda hukumatimiz tomonidan Orolbo'yi mintaqasida global ekologik muammoning oldini olish va aholining ijtimoiy yashash tarzini yaxshilashga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar olib borilmoqda. 2018-2021 yillarda Mo'ynoq tumanidagi o'rmon xo'jaliklari ishchi-xodimlari va aholi tomonidan 5,8 ming tonna saksovul va cho'l o'simliklarining urug'lari jamg'arildi. Amalga oshirilgan ishlar natijasida jami 1 million 525 ming gektar, shundan 1 million 456 ming gektar maydonda urug'dan va 69 ming gektar maydonda cho'l o'simliklarining ko'chatidan "yashil qoplamalar" – himoya o'rmonzorlari barpo etildi.

2026 yilgacha Orolbo'yi hududlaridagi 1 mln gektar yerga cho'l o'simliklari ekilishi rejalashtirilgan. Orol dengizining suvi qurigan tubi va Orolbo'yi mintaqasidan ko'tarilayotgan qum, tuz va chang zarrachalarining salbiy ta'sirini kamaytirish maqsadida 2022–2026 yillarda ushbu hududlarda himoya o'rmonzorlari barpo etiladi. Bu haqda tegishli hukumat qarori qabul qilindi.

Yuqoridagi natijalarni tahlil qiladigan bo'lsak, Orolbo'yi mintaqasida olib borilyotgan islohotlar to'g'ri yo'lga qo'yilganligini, ular o'z samarasini berayotganligini ko'rishimiz mumkin. Albatta, bu kabi sa'y-harakatlar qurib bitgan dengizga qayta "jon" bag'ishlamoqda: Orol "ikkinchi hayotini" yashay boshladi, faqat bu safar dengiz emas, o'rmonzor bo'lib.

Xulosa: Orol dengizining qurigan qismlari landshaftlari o'zgarishini o'rganish biz uchun Orol muammosini oqibatlarini yumshatish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu orqali biz, hozirgi kunda olib borilayotgan Orol dengizni qutqarish borasidagi ishlar to'g'ri bajarilayotganligi yoki aksincha ekanligini aniq bilish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Buni esa masofadan kuztish orqali amalga oshirsak Orol dengizining barcha qismlarini qisqa vaqt ichida kuzatish va baholash imkoniyatini yaratamiz.

Orol dengizining qurigan qismlari landshaftlari geografik jihatdan o'rganish bugungi kunda boshqa global muammolarni(chollashish) o'rganishga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boltayev.T.X, Raxmonov.Q, Akbarov.O.M “Geoaxborot tizimining ilmiy asoslari” O'quv qo'llanma TOSHKENT – 2015
2. Kovalyov.N.V, Shukina.O.G, Muxitdinov.Dj.K, Xamidova.M.B, “Fotogrammetriya va yerni masofadan tadqiq qilish” TOSHKENT 2014 y
3. Попов В.А. Проблема Арала и ландшафты дельты Амударьи. – Т.: Фан Уз ССР, 1990
4. Shokirov. Sh , Musaev.I. M, “Masofadan zondlash” Toshkent – 2015
5. В.А.Духовного, П.Навратила, И.Рузиева, Г.Стулиной, Е.Рощенко “Комплексные дистанционные и наземные исследования осушенного дна Аральского моря” Научно-информационный центр МКВК, Ташкент 2008
6. F.Lov, P.Navratil, K.Kotte, H.F.Scholer va O.Bubenzerlar “Orol dengizi qurigan tubida potensial vosita chang va tuz bo'ronlarining xavf darajasini baholash uchun landshaft o'zgarishini masofadan zondlash asosida tahlil qilish” maqolasi (2013),
7. T.Panagopoulos “Orol dengizi landshaftlari o'zgarishini kuzatish” maqolasi (2008),
8. R.Ibragimova “Orol va Orolbo'yini tabiiy geografik rayonlashtirish tarixi” maqolasi (2018)

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINING IJODIY FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUHIM ROLI VA O'QUVCHILAR TAFAKKURINI KENGAYTIRISHDAGI AHAMIYATI

Qurbonova Mavluda Soatovna

O'zbekiston Respublikasi, Surxondaryo viloyati,

Termiz shahridagi 21-umumiy o'rta ta'lim maktabining o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili darslarini o'qitish davomida ularning ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish haqida so'z boradi. Inson tafakkurini rivojlantirishdek muhim va mas'uliyatli vazifa, avvalo ona tili mashg'ulotlari orqali bajarilishi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar:

Ona tili, fikrlash, ijodiy, tafakkur, boshlang'ich, o'quvchi, shaxs

O'zbekiston Respublikasida 2023 yil "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" deya nomlanishi ta'lim oldiga bir qator asosiy vazifalarni belgilab berdi. Avvalo, maktablarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik darajasini oshirish, ularni erkin fikrlashga o'rgatish va bu orqali Yangi O'zbekistonning bilimli avlodini tarbiyalash bosh maqsadga aylangan. Aytish kerak, ona tili darslarining ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirishdagi roli juda muhim. Ijtimoiy fanlarda «ijodiy fikr» tushunchasi fikrning o'z sub'ekti bilan bo'lgan munosabatini anglatadi. Fikr bir tomondan umumiylik xarakterga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan sub'ektivdir. U shaxsning ijtimoiy-ruhiy holati bilan bevosita bog'langan. Ushbu fikriy jarayonda shaxsning boshqaruvchilik faolligi muhim o'rin egallaydi. O'quvchi yoshlardagi ijodiy fikr, bir tomondan psixologik holat bilan bog'langan bo'lsa, ikkinchi tomondan, uning yoshi, mamlakatda qabul qilingan ta'lim-tarbiya usuli, qoidalari va tamoyillari bilan ham uzviy aloqada bo'ladi.

Ijodiy fikr o'quvchining biror predmet, voqea, hodisa jarayon to'g'risida o'zganing yordamisiz yoki rahbarligisiz bildirgan munosabati, bahosi, nuqtai nazaridir, o'zining «men»ini namoyish qilish vositasi, «qurolidir». Ijodiy fikrlash o'quvchining muayyan predmet va jarayonlar to'g'risidagi bilimi, malakasi asosida ularni taqqoslash, tahlil qilish, sodda fikrlardan murakkab fikrlarga, murakkab fikrlargadan sodda fikrlarga o'tish sharoitida, jamiyatda mavjud ijtimoiy-tarixiy holatni hisobga olgan holda, o'ziga xos mulohaza yuritish sanaladi. Ijodiy fikrlash aytilganidek, o'quvchining individual psixologik xususiyatlari bilan uzviy bog'langan bo'lib, u o'zining hajmi, mazmuni, mantiqiylik darajasi hamda tezkorligiga ko'ra farqlanadi. Unda muayyan jihatni aniqlash, qiyoslash, tahlil qilish, ikkilanish, tassavur qilish, modellashtirish

yaratish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu jarayonda jamiyatning o'quvchi shaxsning ijodiy salohiyatiga bo'lgan e'tibori muhim kasb etadi.

Ma'lumki, ong va ta'lim-tarbiya bir-biri bilan dialektik bog'liq ijtimoiy hodisalardir. Ta'lim-tarbiya tizimini, o'zgartirmasdan, yangilamasdan turib ongni o'zgartirib bo'lmaydi. Ayni vaqtda ong ta'lim-tarbiya yo'nalishini, uning mohiyatini tizimini, mavjudlik darajasini belgilaydigan omil ekanligini aniq.

Tafakkurning mavjudlik mexanizmi fikr va fikrlararo munosabatlar orqali amalga oshadi. Har qanday fikrda ma'lum bir predmet yoki predmetlararo, jarayonlararo munosabatlarning haqiqatga yoki haqiqat emasligi tasdiqlanadi yoki inkor etiladi. Fikr hamisha nutq yordamida voqelikka aylanadi. Fikrsiz nutq va nutqsiz fikr bo'lmaydi. Nutq ayni vaqtda shakl vazifasini o'taydi, uning mazmuni esa fikr tashkil qiladi. Ega va kesim o'rtasidagi munosabat gap mazmunining tugalligini bildirsa, gapda ega uni o'zidan oldingi fikr bilan bog'laydi, kesim esa yangi fikrning vujudga kelishiga zamin yaratadi. Shu tarzda fikrlar bir tomondan o'zaro bog'lanadi, ikkinchi tomondan esa ular muntazam rivojlanib boradi. Fikrning ana shu tarzda rivojlanib borishi o'quvchining og'zaki nutqini shakllantirishga xizmat qiladi. O'quvchining ijodiy fikrlarini yozma bayon qilish malaka va ko'nikmalari ona tili darslarida bayon, insho, matn yaratish kabi ijodiy ishlar orqali amalga oshiriladi.

O'quvchining o'quv materialini o'zlashtirish jarayoni murakkab jarayon bo'lib, til hodisalarini kuzata olish, izlanish alohidalikni sharhlash, qiyoslash, umumiylikni aniqlash farqlarni topish, tasnif etish, hukm chiqarish, alohidaliklarni aniqlash, qo'llash singarilari bilan bog'liq.

Bular ijodiy taffakur va mustaqil fikrlashning muhim belgilari bo'lib, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlariga ega:

1. Kuzatish –darslik topshirig'i asosida ona tili hodisalaridan berilgan namunalarni kuzata olish;
2. Izlanish –o'ylash, xotirada tiklash, so'rash, lug'at, qomus, ma'lumot manbalardan foydalanish asosida hodisalar sirasini boyita olish;
3. Alohidalikni sharhlash –berilgan va o'zi davom ettirgan siradagi har bir hodisani alohida-alohida sharhlay olish;
4. Qiyoslash –siradagi hodisalarni o'zaro qiyoslay olish;
5. Umumiylikni aniqlash –siradagi hodisalarning o'xshash, umumiy tamonlarini aniqlay olish;
6. Farqlarni topish –siradagi hodisalarning bir-biridan farqli tomonlarini aniqlay olish;

7. Tasnif etish –siradagi hodisalarni o‘xshashlik va farqlari asosida guruh hamda guruhchalarga ajrata olish;

8. Hukm chiqarish –hodisalar sirasi haqida umumlashma hukm, xulosa chiqara olish;

9. Alohidaliklarni aniqlash–o‘rganilgan hodisalarning yondoshlari (ma`nodoshlari, shakldoshlari, vazifadoshlari, qiymatdoshlari, zidlari v.h) aniqlay olish;

10. Qo‘llash –hodisalarni mustaqil ravishda yozma va og`zaki shakllarda sharhlab, ijodiy matn tuza olish. Ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlashning oliy ko‘rinishi matn yaratishdir. Shu sababli ona tili darslarida matn ustida ishlash etakchi yo‘nalish kashf etish lozim.

Maktab “Ona tili” dasturi va darslarida “Ijodiy matn ustida ishlash” bo‘limining kiritilishi ham xuddi shu maqsadni ko‘zlaydi. O‘quvchi va talabalarni ona tili darslarda mustaqil ijodiy fikrlashga o‘rgatish, ular ongida ma`naviy–ma`rifiy inqilob hosil qilishga intilish lozim Shuning uchun yangi dastur va darsliklarda grammatik qoidalarni yodlatishdan voz kechish, ijodiy tafakkur tarzini shakllantirish, dars va mashg`ulotlarni o‘quvchi va talabalarning nutqiy malakasini yuzaga keltirishga qaratish maqsad qilib olindi.

Ona tili ta’limi ijodiy tafakkur sohibini tarbiyalashga xizmat qilar ekan, o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishga qaratilgan ijodiy-amaliy ishlarga qo‘yiladigan talablarni hisobga olish, ularni uzluksiz amalga oshirish ta’lim jarayonining muvaffaqiyatini ta’minlaydi. Ona tilidan ta’limning maqsad va vazifalari avvalo tilning jamiyatda bajaradigan vazifasi, inson hayotida tutgan o‘rni bilan belgilanadi.

Til jamiyat a`zolari o`rtasida aloqa-aralashuv vositasi, insonning fikrlash va fikr mahsulini og`zaki va yozma ravishda berishi, o`z ichki kechinmalarini bayon qilish vositasi bo`lib xizmat qiladi. Maktabda ona tili ta`limiga qo`yilgan muhim talablardan biri o`quvchilarni o`z fikrlarini bayon qilish faoliyatiga tayyorlashdir. Ma`lumki kilishilar o`z faoliyatining barcha sohalarida bir–birlari bilan faol munosabatda bo`ladilar. Ular doimo o`zlarini o`rab olgan moddiy voqelikdagi narsabuyumlar va voqea-hodisalar to`g`risida fikr yuritadilar va o`z fikrlarini birbirlariga ma`lum qiladilar.

Demak, jamiyatda fikr almashish qonuniy zaruriyatdir. Odamlar orasida fikr almashish bo‘lmasa, jamiyatning halok bo‘lishi muqarrardir. Fikr esa faqat til yordamida ro‘yobga chiqadi.. Shuning uchun har bir kishi undan foydalanishni bilishi va avvalo uning o‘zini to‘lato‘kis o‘rganib olishga harakat qilishi zarur. Maktabda ona

tili o'qitishni foydali maqsadlariga bo'ysindirish, har bir o'rganiladigan grammatik tushincha, ma'lumot, ta'rif va qoidalarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga yordamini nazarda tutishni, amaliy tilshunoslikka e'tiborni kuchaytirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. N.Maxmudov. Madaniy nutq muammolari.O'zbek tili doimiy anjumani. Ta'lim jarayonida nutq madaniyatini shakillantirish masalalari T. "Sharq" 1999 yil.
2. Abdullayeva Q., Mahmudova M., Yusupova M., Rahmonbekova. O'qish kitobi. 2-sinf.
3. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish metodikasi (Ma'ruzalar matni) 2-qism, G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh, – T.: 2002.
3. Ikromova R., G'ulomova X., Yo'ldasheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2011.
4. Xudayberganova M. va b. 3-sinfda ona tili darslari. – T.: O'qituvchi, 2004.
5. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva Sh. "Ona tili" 3-sinf darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. -142 b

HAMKORLIK SIFATLI TA'LIM TIZIMINING ASOSIY TAMOYILI SIFATIDA

Qurbonova Baxtixon Qo'chqarbayevna
FarDU dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada hamkorlik pedagogikasining asosiy tamoyillari va yondashuvlari xususida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: individual yondashuv, kommunikativ layoqat, shaxsiy-insonparvarlik yondashuv, ta'lim strategiyasi.

Hamkorlik pedagogikasi doimo izlanishni, kreativlikni va yangi-yangi g'oyalarni birga yuzaga chiqarishni talab qiladigan keng qamrovli fan hisoblanadi. Shuning uchun ham hamkorlik pedagogika fani yil sayin rivojlanib bormoqda. Buning negizida hech shubhasiz hamkorlik tamoyili yotadi. Hamkorlik sifatli ta'lim tizimining asosiy tamoyillaridan biridir. Ijtimoiylasuvdagi hamkorlik orqali esa ko'proq samarali dasturlar yaratiladi. Pedagogik hamkorlik, bu faqat o'qituvchilar orasidagi hamkorlik emas, balki o'qituvchi va talabalar orasidagi hamkorlikdir. O'qituvchilarning talabalar bilan o'zaro hamkorligi talabalardagi o'zlariga bo'lgan ishonchni yanada ortishiga olib keladi va bu dars samaradorligini oshirib, ularga sifatli ta'lim olishlarida katta yordam beradi. Ahamiyatli narsa shuki, pedagogik hamkorlik, bu o'qituvchilarni o'zlarining doimiy ta'lim usullaridan voz kechishlari emas, aksincha, dars samaradorligini oshirish hamda sifatli ta'lim muhitini yaratishda talaba bilan o'zaro birgalikdagi faoliyatni ya'ni hamkorlikni yuzaga keltirishdir.

Hamkorlik pedagogikasining asosiy yo'nalishlaridan yana biri shaxsiy-insonparvarlik yondashuvidir. Shaxsiy-insonparvarlik yondashuv shaxs sifatlarini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan ta'lim tizimi markazida turadi. Mazkur yondashuv ta'lim oluvchi shaxsi, uning ichki dunyosi, qobiliyatlari, imkoniyatlari, erkinlik va adolatlilik, yaxshilik va baxtning axloqiy kuch-qudratini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ta'lim muassasasining maqsadi – shaxsning ichki kuchlari va imkoniyatlarini uyg'otish, ularning to'liq va erkin rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratishdir. O'quv-tarbiya jarayonida ta'lim oluvchiga shaxsiy-insonparvarlik yondashuvi N.N.Azizxo'jayeva, R.Safarova, N.M.Egamberdiyeva, B.X.Xodjayev, G.K.Selevko, I.S.Yakimanskiy bir qator tadqiqotlarda shaxsga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarning kommunikativ asosi sifatida o'rganilgan. Mazkur yondashuvning mohiyati quyidagi g'oyalarning yig'indisi tarzida yuqorida nomlari qayd etilgan mualliflarning konsepsiyalarida aks etgan. Aynan bugungi kunga kelib ta'limning asosiy maqsadi o'quv-tarbiya jarayonining shaxsga yo'naltirilganligi

asnosida ta'limga va shaxsga nisbatan yangicha va innovatsion qarash: shaxsiy pedagogik faoliyatning obyekti emas, aksincha subyekti sifatida aks etadi; shaxs esa – bunda qandaydir ichki va tashqi maqsadlarga erishish vositalari emas, balki ta'lim tizimi maqsadi; har bir ta'lim oluvchi qobiliyatli, ko'plab ta'lim oluvchilar iqtidorli; shaxsning muhim sifatleri sifatida yuksak axloqiy qadriyatlar (yaxshilik, sevgi, mehnatsevarlik, vijdon, qadr-qimmat, fuqarolik va boshqalar) aks etadi. Pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish: pedagogik muhabbat, ta'lim oluvchilar taqdiriga qiziqish bilan qarash; ta'lim oluvchiga yuksak ishonch bilan qarash; hamkorlik, muloqot mahorati; to'g'ridan-to'g'ri majburlashdan voz kechish; ijobiy rag'batlantirishning muhimligi; ta'lim oluvchi shaxsiga ta'lim subyekti, faollik va erkin tanlash sohibi sifatidagi munosabat; o'qituvchi va ta'lim oluvchi huquqlarini tenglashtirish; ta'lim oluvchining erkin tanlashga bo'lgan huquqi tushuniladi. Zamonaviy sharoitda to'g'ridan-to'g'ri natija bermaydigan “majburlab o'qitish” metodidan voz kechish balki majburlovsiz, ishonchga asoslangan talabchanlikni yo'lga qo'yish; o'qitishga tug'ma qiziqishlarni ko'payganligi; majburlashning o'rnini muvafaqqiyatga erishishga imkon beradigan istak bilan almashtirish; ta'lim oluvchilarni erkinlik va tashabbuskorlikka qo'yib berilishi; ta'lim oluvchilarga ularning subyektligi, o'z-o'zini namoyon etishi, ijtimoiylashuvi, hayotiy o'z o'rnini belgilashiga yordam ko'rsatish, pedagogik qo'llab-quvvatlash. Bugungi kunda individual yondashuvni yangicha talqin etishda quyidagi xulosaga kelindi: “barcha o'quv fanlardan ta'lim oluvchiga qarab borish emas, aksincha ta'lim oluvchidan boshlab sekin asta o'quv faniga borish” tamoyilining bajarilishi; bunda ta'lim oluvchilarning barcha qobiliyatlari va mavjud bugungi imkoniyatlarini inobatga olgan holda o'qitish; ta'limda o'zlashtirishda o'rtachalikdan voz kechish; ta'lim oluvchi shaxsining eng yaxshi sifatlarini izlash; shaxsni pedagogik tashxis eta olish (qiziqish, turli qobiliyatlari, jarayonga yo'nalganlik, Menlik, ijobiy xarakter, kreativ fikrlash jarayonlarining o'ziga xosligi)ning qo'llanilishi; shaxsning o'quv-tarbiya jarayonidagi barcha o'ziga xosliklarini hisobga olish zarur. Shuningdek, talabalarda ijobiy ma'nodagi “Men-konsepsiyasi”ni shakllantirish: pedagogik muloqotning ta'lim oluvchilarda o'ziga ijobiy munosabatni rivojlantirishning yo'nalganligi; hayotiy faoliyatning ijobiy yo'l-yo'riq va motivlarini shakllantirishni ko'zda tutadi. Bugungi kunda olamni yaxlit tarzda turli fanlar kesimida o'rganish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Chunki, aksariyat kishilar ongida yirik muammolar va ularni yechishning muayyan darajasi mavjud emas. Ma'lumki, xalqning ijtimoiy tajribasi ta'lim jarayonida yosh avlodga taqdim etiladi. Ta'lim strategiyasini o'zgartirish uchun uchinchi ming yillik bo'sag'asida yangicha metodologiya asosida ta'lim tizimi isloh qilina boshlandi. Bu esa, fanda sohalararo

aloqadorlik, hamkorlikda faoliyatni tashkil etish paradigmasini vujudga keltirdi. Pedagogika sohasida amalga oshirilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kattalar va bolalar hamkorligining pedagogik asoslari hayotiy faoliyat jarayonida ularning birgalikda voqelikni kuzatishi, ishtirok etishi, ijod qilishi, bilimlarni o'zlashtirishi, shuningdek, har bir shaxsning o'z-o'zini rivojlantirishi jarayonidagi hamkorlik; bolalar va kattalarning ijodiy imkoniyatlari, qobiliyatlarini to'liq amalga oshirishga imkon beruvchi birgalikdagi ijodkorlik tarzida yuzaga chiqadi. Pedagogik-psixologik tadqiqotlarni tahlil etish asosida o'quv-bilish faoliyatidagi ta'lim oluvchilarning hamkorligining invariant belgilarini aniqlashtirdik. Pedagogika sohasida amalga oshirilgan turli tadqiqotlar N.I.Barakovskaya, N.V.Bordovskaya, Ye.V.Korotayeva, I.A.Larionova ta'lim oluvchilar o'rtasidagi hamkorlik asosida falsafada subyektini faol harakatlanuvchi, bilim sohibi, ong va irodaga ega inson sifatida qarash ta'lim oluvchining subyektiv nuqtai nazari bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi. Masalan, I.A.Larionova hamkorlik – bu hamkorlik faoliyatida o'zining subyektiv nuqtai nazari, ya'ni barqaror ijobiy emotsional holatini, mustaqilligi, bilish faolligi, hamkorlikdagi faoliyat, o'zaro birgalikdagi harakat qilayotgan barcha ishtirokchilarning natijalariga samimiy munosabatda bo'lish ko'nikma va malakalarining rivojlanganligining yuqori darajasini namoyon etish, deb izohlaydi. N.I.Barakovskayaning qayd etishicha, sinfdoshlar orasida hamkorlikni tashkil etish jarayonida ta'lim oluvchilar o'zining shaxsiy sifatlarini o'zgartirishga tayyorgarlikni namoyon etadigan o'z-o'ziga ta'sir ko'rsatish obyekti va bir paytning o'zida vaziyat subyektini sifatida shakllanadi. Demak, ta'lim oluvchilarning subyektiv nuqtai nazarini faollashtirish o'quv-bilish faoliyatida ta'lim oluvchilar hamkorligining invariant belgisini o'zida aks ettiradi.

Ijtimoiylashuvda hamkorlik pedagogikasining asosiy tamoyillari va yondashuvlari quyidagicha:

Tamoyillari	Ijtimoiy faoliyatni tashkil etishga doir yondashuvlar
- kasbiy kompetentlik;	- antropologik, insonparlik;
- ta'limda insonparvar yo'nalganlik;	- tizimli-yaxlitlik;
- hamkorlik (pedagogik o'zaro birgalikdagi faoliyat);	- shaxsga yo'naltirilganlik;
- madaniy uyg'unlik;	- subyektiv faoliyatga yo'naltirilganlik;
- tabiat bilan uyg'unlik;	- polisubyektivlik;

- kreativlik;	- dialogik;
- integratsiya;	- madaniy-insonparvarlik
- pedagogik evristika;	- kasbiy o'z-o'zini takomillashtirish
- uzviylik;	- innovatsion
- uzluksizlik	- pragmatik

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiylasuvdagi hamkorlik ta'lim-tarbiya sifatini takomillashtirish mazmuni sinergetik yondashuvga asoslangan o'qituvchilarni hamkorlikdagi faoliyatga tayyorlash va kooperativ ta'limni tashkil etish yo'llarini belgilash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Hamkorlik pedagogikasi nazariyasiga oid ta'limning mazkur bo'g'inlarida foydalanishga yo'naltirilgan o'quv adabiyotlarini yaratish, yoshlarga olamni yaxlit tarzda tushunish va anglash uchun imkoniyat yaratish, ta'lim tizimining muayyan qismlarida hamkorlik tamoyilini joriy qilish, pedagogik hamkorlik metodidan ham foydalanish, ta'lim oluvchilar hamda o'qituvchilar orasida ishchan dialog muhitini vujudga keltirish, hamkorlik ta'lim jarayonining shaxs shakllanishiga yo'naltirilganligi, ongli tarzda o'z metodikasi va ish uslubini yaratishga o'rgatish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayeva N.N. O'qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. – T.: TDPU, 2000. – 52 b.
2. Abdullaeva Sh.A. Hamkorlik pedagogikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2017. – 178 bet.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat– Toshkent: TDPU, 2003. – B. 234.
4. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. – СПб.: Питер, 2001. –с. 276
5. Бараковская Н.И. Воспитание отношений сотрудничества между школьниками 5-7 классов на основе гуманистических ценностей методами педагогического консультирования – Екатеринбург, 1998. – 37-б.
6. Коротаева Е.В. Педагогическое взаимодействие: становление дефиниции // Педагогическое образование в России. – 2007. – №1. – С. 73-83
7. Ларионова И.А. Ситуация успеха в учебной деятельности как фактор развития отношений сотрудничества в системе учитель-ученик: дис. ... кан. пед. наук. – Екатеринбург, 1996. – 127 с.

8. Ларионова И.А. Ситуация успеха в учебной деятельности как фактор развития отношений сотрудничества в системе учитель-ученик: дис. ... кан. пед. наук. – Екатеринбург, 1996. – 7-8-б.

9. Дьяченко, В.К. Сотрудничество в обучении: о коллективном способе обучения. – М.: Просвещение, 1991. – 192 с.

10. Жокина Н.А. Педагогические основы сотрудничества взрослых и подростков в детских общественных самодеятельных объединения: дис. ... кан. пед. наук. – Киров, 1996. – 168 с.

TALABANING O'QUV GURUHIGA MOSLASHUVIDA PEDAGOGIK HAMROHLIK QILISH JARAYONINI TASHKIL ETISH USULLARI

Qurbonova Baxtixon Qo'chqarbayevna

FarDU dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada hamkorlik pedagogikasi asosida talabalarning o'quv guruhiga moslashuvida pedagogik hamrohlik qilish usullari xususida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: Hamkorlik pedagogikasi, pedagogik hamrohlik, propedevtik – tashxisiy, konstruktiv aloqa, strategik monitoring, taktik va tezkor monitoring, kostruktivlik, kommunikativ ko'nikma.

Ta'lim-tarbiya jarayonining ta'lim oluvchi yoshlarida bugungi kunga kelib, ijtimoiy faollikni oshirishda ta'lim beruvchi o'qituvchi va qabul qiladigan ta'lim oluvchilar munosabatlarini to'laligicha demokratlashtirish, erkinlashtirish o'qituvchining o'zidagi mavqeiga qarashni, ta'limning ichki shakli uning mazmuni hamda texnologiyalariga yangicha, innovatsion yondashuvlarning ketma-ketligini joriy qilishni, umuman olganda, ta'lim tizimi va davlat organlari hamkorligi asosida institutsional tizimni yaratishni taqozo etadi. Bunday belgilangan yangicha yondashuv, bugungi kun o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi izchil munosabatni tubdan o'zgartirishni to'laqonli talab etadi.

Oliy o'quv yurti va ijtimoiy-madaniy muhitning ta'lim resurslarini integratsiyalash hamrohlik qiluvchi faoliyatining bosh yo'nalishi hisoblanadi va u keng ko'lamli ijtimoiy-psixologik-pedagogik ish usullari va shakllaridan kompleks ravishda foydalanishga imkon beradi.

Talabanning o'quv guruhida moslashuviga pedagogik hamrohlik qilish jarayoni bir necha bosqichlarni qamrab oladi:

1-bosqich – propedevtik - tashxisiy. U pedagogik hamrohlikning barcha ishtirokchilari: hamrohlik qiluvchilarning ham, hamrohlik qilinayotganlarning ham moslashuv jarayoniga tayyorlanishi va kirishni anglatadi. Ushbu bosqichning davomiyligi 6-8 hafta. Ushbu bosqichda bosqichma-bosqich harakatlar algoritmi quyidagicha: birinchi kurs o'quv guruhlari o'qituvchilari va tyutorlarini tayyorlash, guruhlar tyutorlari tomonidan bir yillik moslashuv dasturining ishlab chiqilishi, tyutorning talabalarning shaxsiy ishlari bilan tanishishi, o'quv guruhida talabalar bilan tanishishni tashkil etish, har bir guruh ishtirokchisining moslashuv salohiyatini aniqlash, talabalarning ushbu o'quv guruhida muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradigan omillarni aniqlash.

2-bosqich - konstruktiv o'zaro aloqa. U talabalarning o'qituvchilar va (tyutorlar sifatida ishtirok etuvchi) yuqori kurs talabarlari rahbarligida guruh ichidagi munosabatlar tizimida o'zini o'zi amalga oshirishning turli xil variantlarini sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'lgan ijtimoiy sinamalar maydonidir. Bosqich 6 oy davom etadi. Bosqichma-bosqich harakatlar algoritmi quyidagicha: tyutor tomonidan guruhda konstruktiv o'zaro aloqa usullarining mashq qilinishining tashkil etilishi, guruhda jamoani hosil qilish ustida muntazam ishlash, shaxsning turli guruhdagi shaxsiy xususiyatlari hamda uning kommunikativ salohiyatining namoyon bo'lishini talab qiladigan o'zaro aloqa vaziyatlarini yaratish, guruh ichidagi o'zaro aloqa natijalarini tahlil qilish, keyin algoritm takrorlanishi mumkin: ko'nikma va qobiliyatlarning yangi guruhlarning mashq qilinishini tashkil etish, xususan, talaba ushbu ko'nikmalarni namoyon etishi, o'z faoliyatini va guruhdagi muloqotini tahlil qilishi va qayta anglashi mumkin bo'lgan real vaziyatlarni yaratish.

3-bosqich – tahliliy faoliyat. Bunda talabaning guruhda moslashuvi natijalarini sarhisob qilish, mustaqil va ekspert baholash, ushbu yutuqlarni o'quv faoliyati natijalari bilan bog'lash, auditoriyadan tashqari faoliyatga qo'shilganligi, qiyinchiliklarni aniqlash, talaba va ushbu o'quv guruhi a'zosining keyingi rivojlanishining individual trayektoriyalarini ishlab chiqishni ko'zda tutiladi. Bosqich 4-6 hafta davom etadi. Bosqichma-bosqich harakatlar algoritmi - o'z-o'zini tahlil qilish, mikroguruhlarda tahlil qilish, umumguruhliy tahlil qilish va refleksiyalash (qayta anglash), tyutor bilan individual refleksiyaaviy uchrashuvlar tashkil etish.

Talabalarning o'quv guruhida moslashuviga pedagogik hamrohlik qilishning maqsadiga erishish uchun asosiy an'anaviy axborot berishning shakllari (ijtimoiy-psixologik, pedagogik yordam, birgalikdagi faoliyatni tashkil etish), usullari (tarbiyalovchi vaziyatlar, dolzarblashtirish, mustahkamlash va boyitish, ko'maklashish va ijodni loyihalash) hamda keng ko'lamidan (individual va guruhli suhbatlar, munozaralar, jamoaviy-ijodiy ishlar, vaziyatli o'yinlar va boshqalar) foydalanilgan. Pedagogik hamrohlik modelini amalga oshirish doirasida 3-jadvalda keltirilgan interfaol adaptiv o'qitish usullaridan foydalanish taklif etiladi [85]. Moslashuv jarayonini amalga oshirish samarali bo'lishi uchun o'quv jarayonida murakkablashishga qarab faol va interfaol mashg'ulot shakllaridan foydalaniladi: boshlang'ich daraja - me'yoriy-mantiqiy va kommunikativ; innovatsion loyihalar; hayotiy vaziyatlarni modellashtiruvchi usullarni qo'llash va amalga oshirish. O'yinli usullar, murakkablikning nomlanishi, rolli o'yin, ishbilarmonlik o'yini, loyihaviy aloqalar texnologiyasi, talabaning o'quv guruhidagi ijtimoiy-psixologik ahvoli, talabaning qiyinchiliklarni yengish, uning o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyati va

tanlangan kasb haqidagi tasavvurlarni shakllantirish va rivojlantirish uchun salohiyatini kengaytiradi. Bo'linmalarining strategik, taktik va tezkor monitoringi quyidagicha:

- strategik monitoring talabalarni moslashtirish uchun shart-sharoitlarni o'rganish, hamrohlikning maqsad va vazifalarini aniqlash imkonini beradigan tashxisiy vositalar majmuini o'z ichiga oladi. Ushbu tadqiqotda strategik monitoring talabaning o'quv guruhida moslashuv jarayoniga ta'sir qiluvchi, omillarni aprior tartiblash yordamida amalga oshirildi.

- taktik monitoring talabalarning moslashganlik darajasi, ularning guruhdagi o'zaro aloqaga yo'nalganligi, asosan standartlashtirilgan test metodikalariga bo'lgan ehtiyojni kuzatib borishga imkon beradigan tashxisiy vositalar majmui yordamida, shuningdek, o'zgarishlar dinamikasini miqdoriy va sifatli kuzatib borishga imkon beradigan, talabalarning o'zlashtirishini tahlil qilish orqali ta'minlangan.

Tezkor monitoring talabalarning o'quv guruhida moslashuviga pedagogik hamrohlik qilish bosqichlarini o'tish samaradorligini bosqichma-bosqich kuzatib borish funksiyasini bajargan. U asosan u yoki bu pedagogik ta'sirlarning muvaffaqiyati/muvaffaqiyatsizligidan darak beradigan teskari aloqaga tezda ega bo'lishga imkon beradigan ekspress-tashxislash usullarini o'z ichiga olgan. Bunda kuzatuv, talabalar faoliyati mahsulotlarini tahlil qilish, qisqa intervyular, reflektiv suhbatlar natijalari, ekspress-so'rovlar, mustaqil kuzatuv kundaliklaridan foydalanish mumkin.

Talabalarning o'quv guruhida moslashuviga pedagogik hamrohlik qilish samaradorligi mezonlari etib quyidagi qoidalar belgilangan:

- talabalarning ta'lim jarayoni hamda auditoriyadan tashqari faoliyatdagi o'quv va shaxsiy yutuqlari;
- tanlangan kasb bo'yicha oliy o'quv yurtidagi ta'lim jarayonidan qoniqish; guruhning shaxsiy idrokidagi "biz" ta'rifida ifodalangan, o'z o'quv guruhiga nisbatan ijobiy munosabat;
- hamrohlik jarayoniga uslubiy ta'minlash;
- talabalar tomonidan hamrohlikka bo'lgan talab.

Moslashuv jarayoniga muvaffaqiyatli hamrohlik qilish natijasi quyidagicha:

- talaba yangi muhitda o'zini tutish talablari, me'yorlari va qoidalarini o'zlashtiradi;
- yangi ijtimoiy qurshov bilan muloqot qilishda psixologik qoniqishni boshdan kechiradi;
- talabalarning boshqa talabalar va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlari yo'lga qo'yiladi;

- shaxs oliy o'quv yurtidagi ijtimoiy munosabatlar tizimiga yo'naltiriladi.

Shu tariqa, talabalarining o'quv guruhiga moslashuvda pedagogik hamrohlik qilish modeli o'rganilayotgan jarayonning mohiyati va mazmunini yorqin namoyish etadi. Uning asosiy vazifasi talabani tashqi tomondan moslashganligini ekspert baholash emas, balki talabani oldida turgan moslashuv vazifalari, guruhdoshlari bilan konstruktiv aloqalarni o'rnatish va saqlashda yuzaga keladigan muammolarni tushunishga rag'batlantirish hisoblanadi. Binobarin, hamrohlik - birinchidan, umumiy va yaxlit, qolaversa, har tomonlama faoliyat jarayoniga ko'maklashish va yordam berishning umumiy tizimi; ikkinchidan, integrativ - innovatsion texnologiya, uning tub asosi takomillashishi va o'z-o'zini rivojlantirish faoliyatini dolzarblashtirish, qolaversa, buni ochib berish uchun kerakli shart-sharoit yaratish va natijada alohida shaxsning o'zining asosiy funksiyalarini bajarishi; uchinchidan, hamrohlik qiluvchilar va yordamga muhtoj bo'lganlar o'rtasidagi alohida munosabatlar jarayonidir.

Birinchi kurs talabalarining o'quv guruhida o'zaro aloqalarini tashkil etishda trening ish shakllarini o'tkazish, guruhviy muhokama, reflektiv va tahliliy suhbatlar, tashxis o'tkazish, uning natijalarini tahlil qilish, ko'nikma va qobiliyatlarini rivojlantirishda quyidagi vazifalarni bajarish tavsiya etiladi:

- birinchi kurs talabalarining umumiy madaniyati, hissiy barqarorligi, ichki olamining rivojlanishi, pedagogik faoliyatga ijobiy yo'nalganligi va o'ziga ishonchi, boshqa fikr va nuqtai nazarlarni qabul qilishda ochiqligini o'z ichiga olgan shaxsiy sifatlarini rivojlantirish;

- pedagogik jarayonning maqsad va vazifalarini belgilay olish, shu jumladan, talabalarining o'ziga xos xususiyatlariga moslab shaxsga yo'nalgan pedagogik maqsad va vazifalarni belgilay olish;

- birinchi kurs talabalarining o'quv faoliyati motivatsiyasini shakllantirish - ularda o'quv jarayoniga qiziqishni uyg'ota olish, o'quv vazifasini shaxsiy ahamiyatga ega vazifaga aylantira olish va birinchi kurs talabalarining o'qishdagi muvaffaqiyatlarini pedagogik jihatdan baholay olish;

- mavzu sohasidagi axborot kompetentlikni internetning interfaol imkoniyatlari, shu jumladan, talabalar guruhi bilan virtual o'zaro aloqalarni tashkil etish uchun innovatsion axborot texnologiyalari yordamida rivojlantirish;

- shaxsiy pedagogik faoliyat dasturini ishlab chiqa olish va pedagogik qarorlarni qabul qila olish, shu jumladan, nostandart sharoitlarda harakat qila olish, faoliyatda ta'lim, tadqiqot va auditoriyadan tashqari faoliyat imkoniyatlarini integratsiyalash;

- o'qituvchi va talaba o'rtasidagi subyekt-subyekt munosabatlarni o'rnatishda kompetentlik, faoliyatda zamonaviy kommunikativ texnologiyalardan foydalanish.

Ushbu jarayonga dasturiy-maqсадli yondashuvning tashkil etuvchisi hisoblanadigan, talabalarni o'quv guruhiga moslashtirishning maqsadli dasturining texnologik xaritasini taklif etiladi. Mazkur maqsadli dasturning texnologik xaritasi tyutorga jarayonni kompleks va tizimli ravishda qurishga imkon beradi.

Maqsadli blokning vazifalari:

- talabani ta'sir obyekti pozitsiyasidan guruh ichidagi munosabatlar subyekti pozitsiyasiga o'tishda pedagogik yondashuv jihatidan boshqarishni amalga oshirish;
- birinchi kurs talabalarini tavsiya etilgan guruh faoliyat turlariga kiritish;
- kursdoshlar bilan sheriklik, o'zaro munosabatlarga ko'maklashish va hamrohlik qilish.

Ta'lim oluvchilarining hamkorlikdagi tahliliy faoliyati analitik mashqlar va muammoli topshiriqlarni bajarish jarayonida kafolatlangan natijaga erishish uchun o'qituvchi hamda talabalar orasida hamkorlik muhitini vujudga keltiradigan texnologiyalarni aniqlash va o'quv jarayoniga tadbiq etish lozim. O'zlashtirilgan bilimlarni chuqurlashtirish natijasida talabalarda muayyan darajada amaliy ko'nikma va malakalar hosil qilish mumkin. Pedagogik hamkorlikni vujudga keltiradigan texnologiyalarning asosiy negizini turli o'quv vaziyatlarida ta'lim oluvchilarning birgalikda, jadal harakat qilishlari uchun qulay sharoit yaratish imkoniyati tashkil qiladi. Ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatidagi hamkorligini rivojlantirishning texnologik jihatlari ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatidagi hamkorligini tashkil etishga yo'naltirilgan maxsus mashg'ulotlar vositasida ta'lim mazmunini boyitish, ta'lim jarayonida hamkorlikdagi o'qitish metodlaridan foydalanish, ta'lim oluvchilarda o'zaro bir-biri bilan hamkorlikda ishlash ehtiyojini shakllantirish muhim ahamiyatga molik sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaeva Sh.A. Hamkorlik pedagogikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2017. – 178 bet.
2. Azizxo'jayeva N.N. O'qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. – T.: TDPU, 2000. – 52 b.

3. Арефьева О.М. Особенности формирования коммуникативных универсальных учебных умений младших школьников / О.М.Арефьева // Начальная школа плюс До и После. –2015. - №2. – С.28.
4. Давыдов, В.В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В.В. Давыдов, В.И. Слободчиков, Г.И. Цукерман // Вопросы психологии. – 2010.- № 3-4. – С.23.
5. Дежникова Н.С., Первин И.Б. Товарищеская взаимопомощь школьников. – М.: Педагогика, 1991. – 112 с.
6. Dilova N.G'. Boshlang'ich ta'limda o'zaro hamkorlik muhitini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish: pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)... diss. – Nukus, 2018. – 152 s.
7. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and the use of technology. In J.M.Spector, M.D.Merrill, J. van Merriënboer, & M.Driscoll (Eds.), Handbook of research on educational communications and technology. – New York: Taylor & Francis, 2008. – P. 1017-1044.
8. Зимняя И.А. Педагогическая психология [Текст] / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2000. – 384 с.
9. Ивин А.А. Искусство правильно мыслить. – М.: Просвещение, 2010. – 224 с.
10. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: O'qituvchi, 2004. – 101 b.
11. Реан А.А. Социальная педагогическая психология / А.А.Реан., Коломинский Я.Л. – СПб., 1999. – 32 с
12. Slavin R.E. Student teams and comparison among equals: Effects on academic performance and student attitudes. / R.E. Slavin. – Journal of Educational Psychology, vol. 70, 1978. – P. 532-538.

LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH DICTIONARIES AND THEIR NEW TECHNOLOGIES OF COMPILING

Nigora Maksetova

A second-year masters' degree student at the department of English
Linguistics at Karakalpak State University named after Berdakh.

Scientific PhD, docent Zerine Uteshova

The head of the department of English language and literature at KarSU.

Annotation:

The thesis deals with the linguistic peculiarities of dictionaries. The research highlights the peculiarities of the range and scope of dictionary material, the arrangement of dictionary and polysemous word meanings, information type of dictionary items and dictionary purposes.

Key words: morphological, syntactic, lexical-semantic, pragmatic features, reference book, grammatical information, etymologies, illustrations, usage guidance.

Dictionary is a systematically arranged list of socialized linguistic forms compiled from the speech habits of a given speech – community and complemented on by the author in such a way that the qualified reader understands the meaning. Obviously, the very fact that the dictionary is consulted rather than read is obviously linked to its content, because definition dictionaries are reference books that are resorted to in the case of need; and the need may be simply defined by saying that people consult dictionaries in order to find explicit information about the meanings of particular words that are usually yet not exclusively arranged in an alphabetical order of the headwords. Dictionaries are of many kinds and usually do provide phonological, morphological, syntactic, lexical-semantic, pragmatic, and stylistic information about the native or non-native language.

Furthermore, dictionaries are prepared to serve different practical needs of the people. A reader looks at the dictionary mainly from the following points of view:

- as a reference book for different types of information on words e.g. pronunciation, etymology, usage etc.¹

This may be called the store house function of the dictionary which comprises different kinds of words in alphabetical order.

- as a reference point for distinguishing the good or proper usage from the bad or wrong usage.

¹ Hydekkel S.S. and others. Readings in Modern English Lexicology. L., 1975. pp.202-212

This is the legislative or the court house function of the dictionary. Dictionaries are tools, and they are much more complicated, and capable of many more used than students suspect. All of us know students need encouragement and guidance in the use of dictionaries. Composition books for freshmen point out the need for this kind.

The Dictionary is a most helpful thing for the student to learn that they are filled with interesting information from which one can derive much pleasure and instruction, even though he may not be confronted with an urgent problem of any kind, and, indeed, dictionaries are the most of only used guide books. Their importance is extremely great in the development and perfection of speech culture of native languages and the importance of this fact can scarcely be exaggerated in learning foreign languages too.²

The word 'dictionary' comes from neoclassical Latin, *diction*, meaning simply 'word'.

ON SOME PROBLEMS OF COMPILING DICTIONARIES

If we speak about the 'dictionary' as a linguistic term, it is a list of words with their definitions, a list of characters, or a list of words with corresponding words in other languages. Many dictionaries also provide

- pronunciation information;
- grammatical information;
- word derivations;
- histories, or etymologies;
- illustrations;
- usage guidance; and
- examples in phrase or sentences.

Dictionaries are most commonly found in the form of a book, but more and more dictionaries are produced as software runs from electronic PDA – Personal Digital Assistant or a general purpose computer. Most dictionaries are produced by lexicographers.

Since words and their meanings develop over time dictionary entries are organized to reflect these changes. Dictionaries may either list meanings in the historical order in which they appeared or may list meanings in order of popularity and most common use.

² Bergenholtz, Henning, Bergenholtz Inger. 2011. A Dictionary is a Tool, a Good Dictionary is a Mono-functional Tool. Fuertes-Olivera, Pedro A., and Henning Bergenholtz eds. 2011: pp. 187-207

Dictionaries also differ in the degree to which they are encyclopedic, providing considerable background information, illustrations, and the like, or linguistic, concentrating on etymology, nuances of meaning, and quotations demonstrating usage.

Any dictionary has been designed to fulfill one or more dictionary functions. The dictionary functions chosen by the makers of the dictionary provide the basis for all lexicographic decisions, from the selection of entry words, over the choice of information types, to the choice of place for the information, for example, in an article or in an appendix. There are two main types of function.

- The communication-oriented functions comprise text reception
- understanding,
- text production,
- text revision, and
- translation
- The knowledge oriented functions deal with situations where the dictionary is used for acquiring specific knowledge about a particular matter, and for acquiring general knowledge about something.

The phonetic alphabet is used in dictionaries to tell us about the pronunciation of a word, and a special indication will help us get the stress in the right place. The most important problems lexicographers face are:

1. The selection of items for inclusion and their arrangement. The questions to be

decided upon are:

- The type of lexical units to be chosen for inclusion;
- The number of items to be recorded;
- What to select and what to leave out in the dictionary;
- Which form of the language, spoken or written, or both, is the dictionary to reflect
- Should the dictionary contain
- obsolete and archaic units,
- technical terms,
- dialectisms,
- colloquialisms etc ³

There have been two competing and disputing trends – approaches:

- normative and

³ Hartmann R.R.K. *Lexicography: Dictionaries, compilers, critics and users.* Routledge, 2003. pp.21-40.

- registrative:
- Normative. Adherers of normative approach consider a dictionary an instruction as to proper usage of good words and forms. Samuel Johnson 1755 Dictionary laid the foundation of modern lexicography.

- Registrative: The dictionary should be mirror of language and speech.

2. The setting of the entries. The entries can be given in a single alphabetical listing

or arranged in nests, based on some principles, for example, in descending order of their frequency, in synonymic sets etc.

3. The selection, arrangement and definition of meanings. The choice of meanings depends on:

- 1) What aim the compilers set themselves;
- 2) What decisions they make concerning the extent to which obsolete, archaic, dialectal or highly specialized meanings should be recorded, how the problem of polysemy and homonymy is solved etc. the meanings of words may be given through a group of synonyms, description or so-called 'meta-language'.

There are three different ways in which the word meanings are arranged:

- a. In the sequence of their historical development – historical order;
- b. In conformity with frequency of use, i.e. with the most common meaning first – actual order;
- c. In their logical connection – logical order.

Meanings of words may be defined in different ways:

- a. by means of definitions that are characterized as encyclopedic;
- b. by means of descriptive definitions or paraphrases;
- c. with the help of synonymous words and expressions;
- d. by means of cross - references.

4. The illustrative examples to be supplied. The purpose of these examples depends

on the type of the dictionary and the aim the compilers set themselves.

5. The supplementary material. It can be a list of geographical names, standard abbreviations pertaining to the public, political, economic and industrial life, rules of pronunciation, brief outlines of grammar etc.⁴.

⁴ Knight, Susan. (1994) Dictionary use while reading: The effects on comprehension and vocabulary acquisition for students of different verbal ability. *The Modern Language Journal*, 78(3), 285-299. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4781.1994.>

Used Literature:

1. Knight, Susan. (1994) Dictionary use while reading: The effects on comprehension and vocabulary acquisition for students of different verbal ability. *The Modern Language Journal*, 78(3), 285-299. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4781.1994>.
2. Hartmann R.R.K. *Lexicography: Dictionaries, compilers, critics and users*. Routledge, 2003. pp.21-40.
3. Bergenholtz, Henning, Bergenholtz Inger. 2011. A Dictionary is a Tool, a Good Dictionary is a Mono-functional Tool. Fuertes-Olivera, Pedro A., and Henning Bergenholtz eds. 2011: pp. 187-207
4. Hydekel S.S. and others. *Readings in Modern English Lexicology*. L., 1975. pp.202-212

INCREASING INTERCULTURAL COMPETENCE IN LANGUAGE CLASSES

**Kurbanova Mavluda Ravshanbek qizi – 2nd course Master's department
Uzbekistan state world languages university**

Annotation. Teaching intercultural competence in EFL classes is the focus of this article. Grammatical proficiency, communicative proficiency, language proficiency, and cultural proficiency are all components of learning a foreign language. Understanding another country's conventions, cultures, beliefs, and philosophical systems is known as having cultural competence.

Keywords: culture, EFL, Intercultural competence, sociocultural competence, cross-cultural concepts.

Introduction. Culture and language go hand in hand. The basis of communication is culture. Language itself has no use or significance outside of the cultural context in which it is used. To improve students' intercultural communication skills, EFL teachers should place a high priority on teaching both linguistic knowledge and the culture of the target language. Teachers of foreign languages should also instruct in culture. Learning a new language teaches people about that language's culture, and using that language teaches people how to interact with people from that culture. Successful communication with native speakers requires not only language proficiency but also an understanding of cultural norms and expectations. The focus of EFL instruction must alter in the century of global communication, shifting instead to the development of intercultural competency.¹

The majority of language instructors concur that understanding one's cultural surroundings is essential for effectively putting language skills to use. Language proficiency is only one component of effective cross-cultural communication; comprehension of the speaker's objectives cannot be guaranteed even when one can grasp the language. It also involves understanding cultural customs and expectations. Furthermore, one of the fundamental aims of language education is to promote global understanding. Understanding the variations among the numerous cultures in which individuals of various racial, religious, political, and social beliefs coexist is crucial. Understanding, tolerance, interchange, and cooperation are essential for international peace and advancement. One of the essential educational components for accomplishing this goal is the study of foreign languages. Additionally, pupils

¹ Atay, D. (2005). Reflections on the cultural dimension of language teaching. *Language and Intercultural Communication*, 5(3, 4), 222-237.

themselves could be curious about those who speak English. EFL students are curious about them, their way of life, and how they differ from themselves.

However, if students have not received regular cultural instruction at school or university, their understanding of the fundamental characteristics of the target culture may be imprecise. To meet the demands of social development, foreign language teaching should generally assist students in building a strong foundation of language and developing their cultural awareness. Currently, a wide range of cross-cultural notions needs to be mediated through English as the primary language of international communication. As a result, teaching English as a second language and teaching English culture is becoming more important, and EFL teachers should not ignore culture and give it the respect it deserves in the classroom. As EFL students first and foremost ground communication on the background of their native culture and only then on the culture of the target language, which is known as intercultural communication, it is imperative to learn how to understand and create a language that is following the socio-cultural parameters of the specific situation. Communication across cultures, communication across cultures, or comparative data, and research of a wide range of civilizations are all examples of intercultural communication. Unmediated communication between individuals from various cultural origins is the focus of intercultural communication.²

We are forced to coexist and converse across cultural boundaries in the twenty-first century. What proficiency then should language learners have to meet the need for acceptable and successful communication in such a world? The intercultural communication skills of learners should be fostered in EFL instruction, is the answer. The ability to achieve successful outcomes in settings involving intercultural communication is known as intercultural communicative competence (ICC). Intercultural communicative competency has recently grown in importance as a subject of study in intercultural communication. Cultural elements influence intercultural communication because they represent such factors in real-world communication situations. More and more EFL instructors emphasize both linguistic proficiency and ICC development simultaneously. ICC also assumes knowledge of a variety of societal and cultural tenets, including address conventions, register and style preferences,

² Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: **Multilingual Matters**.

distinctions between social and regional dialects, and the social values associated with these distinctions³.

To allow students to gain perspective through comparison and gain leverage over both cultures, cultural awareness instruction should involve viewpoints. This will help students develop their intercultural communication skills. Since culture is frequently not regarded as a crucial component of the course material, students frequently are unaware that the teacher is trying to teach them components of the target language culture. At the moment, assessing facts and understanding cultural behavior is the most useful method for testing culture. Assessing and measuring this learning process is one of the most challenging parts of educating students for intercultural competence. It becomes nearly impossible to simply expect students to grow interculturally at the same rate because everyone enters the classroom with different perspectives and worldviews. As a result, the classroom experience is referred to as a process by many intercultural competency researchers.

The intercultural learning process is linear, according to Byram. Depending on their origins, viewpoints, and life experiences, learners enter the process at different stages and progress at different rates. The students' eventual objectives in the classroom are not predetermined; rather, each experience shapes its intercultural objective. Byram characterizes someone who develops intercultural communication skills as successful in establishing connections while conversing in the other participant's foreign language, negotiating effective communication strategies to meet both parties' communication needs, mediating conversations between people from different cultural backgrounds, and continuing to develop communicative skills in foreign languages not yet studied. This last trait emphasizes how an effective intercultural communicator builds a foundation of language and cultural learning when she learns to communicate with people from a particular culture. As a result, the person is more likely to keep learning languages from other cultures to broaden her range of intercultural encounters. Building relationships and communicating even when participants do not hold similar worldviews are at the heart of developing intercultural communication competency (ICC), which goes beyond straightforward interactions. What goals do intercultural communication skills have in the context of foreign language instruction?⁴

³ Castro, P., Sercu, L. & Garcia, M. C. M. (2004). Integrating language-and-culture teaching: an investigation of Spanish teachers' perceptions of the objectives of foreign language education. *Intercultural Education*, 15(1), 91-104.

⁴ Edelhoff, C. (1993). English among the other European languages. In *English language learning in Europe: issues, tasks and problems* (p.27). Best of ELTECS, British Council 1995; ELTECS Conference, Bratislava.

According to Byram's Model of Intercultural Communicative Competence, foreign language instructors are expected to assist students as they develop interculturally relevant attitudes, knowledge, and abilities while using a foreign language. Teachers must guide students through exercises that take attitudes toward the "other" into consideration, ideally changing the learner in the process. The Internet has made it much simpler for foreign language teachers to create a setting where meaningful interactions between students of the target culture and those from the United States can occur. In Furstenberg's Cultura program, English-language learners from France and Americans studying French converse online while comparing and contrasting literature with a similar theme that was produced in each culture. Students from two different cultures are encouraged to create questions for one another during the online experience to achieve the goal of widening one's perspective during the process of perspective-exchanging.

Conclusion. Intercultural competency must be a core component of the foreign language curriculum if educators are to prepare students for success in a globally interconnected world. Researchers have identified themes that describe an ICC classroom, such as identity change, the student as an inquirer, and process, which can help teachers design lessons that can advance students' intercultural competence. When intercultural competency is emphasized in the language classroom, students get hands-on practice using language to communicate effectively and develop cross-cultural understanding. They can negotiate opposing points of view, acquire insight into another culture from the inside, and reexamine their ideas and habits through a new lens. Based on acknowledged theoretical frameworks for interculturality, the activities given in this paper represent a diversity of approaches to teaching and evaluating intercultural competence. Students start to understand how their attitudes, knowledge, and language abilities might affect their intercultural experiences as a result of the inclusion of such activities in the foreign language curriculum. Students will learn how to approach intercultural circumstances with an open mind as a result, which will lead to more effective communication as well as the development of deep connections with speakers of the target language.

THE LIST OF USED LITERATURE

1. Atay, D. (2005). Reflections on the cultural dimension of language teaching. *Language and Intercultural Communication*, 5(3, 4), 222-237.
2. Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters.

3. Byram, M., & Zarate, G. (1997). The sociocultural and intercultural dimension of language learning and teaching. Strasbourg: Council of Europe.
4. Byram, M.S., & Risager, K. (1999). Language teachers, politics, and cultures. Multilingual Matters Ltd.
5. Castro, P. (1999). La dimensio´n europea en la ense˜anza/aprendizaje de lenguas extranjeras: la competencia intercultural, *Lenguaje y Textos*, 13, 41–53.
6. Castro, P., Sercu, L. & Garcia, M. C. M. (2004). Integrating language-and-culture teaching: an investigation of Spanish teachers' perceptions of the objectives of foreign language education. *Intercultural Education*, 15(1), 91-104.
7. Council of Europe (2001). Common European Framework of Reference for language learning, teaching, assessment. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Edelhoff, C. (1993). English among the other European languages. In *English language learning in Europe: issues, tasks, and problems* (p.27). Best of ELTECS, British Council 1995; ELTECS Conference, Bratislava.
9. Jokikokko, J. (2005). Interculturally trained Finnish teachers' conceptions of diversity and intercultural competence. *Intercultural Education*, 16, 69-93.
10. Kramsch, C., & McConnell-Ginet, S. (Eds.). (1992). *Text and context*. Lexington, MA: D.C. Heath and Company.
11. Lazar, I. (Ed). (2001) *Incorporating intercultural communicative competence in pre and in-service language teacher training*. Strasbourg: European Centre for Modern Languages, Council of Europe Publishing
12. Lessard-Clouston, M. (1996). Chinese teachers' views of the culture in their EFL learning and Teaching. *Language, Culture and Curriculum*, 9(3), 197-224.

**Маҳаллийлаштириш ва тармоқлараро кооперацияни ташкил
этишнинг ҳуқуқий жиҳатлари.**

Раҳматов Феруз Қосимович, ПМТИ тадқиқотчиси

rahmatovf@yahoo.com,

998 98 360-74-22

**Содиқова Дилафрўз Раджабовна, ТДЮУ Атроф муҳит ва барқарор
ривожланиш йўналиши магистри**

pstudy22@gmail.com

998 91 190-01-38

Аннотация: мазкур тезисда Ўзбекистонда маҳаллийлаштириш ва саноат кооперациясига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ва халқаро келишувлар таҳлил қилинган ҳамда мамлакатда соҳани янада жадалроқ ривожлантириш учун яхлит қонунчилик базасини такомиллаштириш орқали саноат салоҳиятини ошириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: маҳаллийлаштириш, импорт ўрнини босиш, саноат кооперациясини ривожлантириш, Ўзбекистон қонунчилиги, ташқи савдо сиёсати.

Ўзбекистонда истеъмолчи-буюртмачи ва инвестор-ишлаб чиқарувчиларни маҳаллий маҳсулотлар ишлаб чиқариш борасида интилишларини тартибга солиш ва рағбатлантириш қаратилган иқтисодий сиёсат 1998 йилдан маҳаллийлаштириш дастурлари доирасида шакллантирила бошлаган, 2008 йилдан бошлаб бу йўналишда саноат кооперацияси йўналиши қўшилиши ҳисобига босқичма-босқич кенгайтирилиб борилган ва ҳозирги кунга келиб батафсил ҳуқуқий асослари яратилган. Бу эса ўз навбатида иқтисодиёт тармоқлари ва ҳудудларда маҳаллийлаштириш ва кооперацияни жадал ривожлантириш имкониятни юзага келтирган.

Таҳлил натижаларига кўра аниқланишичи, тадбиркорлик фаолияти ва хўжалик муносабатларини тартибга солувчи умумумумий ҳужжатларни ҳисобга олмаганда, Ўзбекистон Республикасида соҳага оид 64 та ихтисослашган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ва 75 дан ортиқ халқаро келишувлар ташқи савдо, маҳаллийлаштириш ва саноат кооперациясига оид муносабатларни тартибга солади.

Бизнинг фикримизча, маҳаллийлаштириш ва саноат кооперациясига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар мос равишда учга, яъни (а) ҳуқуқий асосини яратувчи тартибга солувчи ҳужжатлар, (б) муайян даврда соҳани

ривожлантиришга қаратилган дастурий ҳужжатлар ва (в) халқаро келишув, битим ва ҳужжатларга ажратилган ҳолда таснифлаш мақсадга мувофиқ (расм).

Қуйида маҳаллийлаштириш ва саноат кооперациясига оид ҳозирги вақтда амалда бўлган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни босқичма-босқич такомиллаштириб боришини таҳлил қилган ҳолда келтириб ўтамыз:

а) Маҳаллийлаштириш ва саноат кооперациясини ташкил этишда давлат идоралари, тармоқ ва ҳудудий бошқарув органлари ва тадбиркорлик субъектларининг ўзаро муносабатларини тартибга солишга қаратилган жами 18 та меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат, шундан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 4 та, Вазирлар Маҳкамасининг – 8 та ва идоралараро – 6 та ҳужжатлар қабул қилинган.

Ушбу ҳужжатларда, маҳаллийлаштириш, ички тармоқ ва тармоқлараро саноат кооперациясини янада ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари ва асосий йўналишлари, маҳаллийлаштириш дастурларини ишлаб чиқиш, лойиҳаларни экспертиза қилиш, мониторинг ва назорат функцияларини амалга оширишда ҳар бир давлат бошқаруви органи ва лойиҳалар ташаббускорларининг асосий функциялари ва ваколатлари, жавобгарлик доираси ва масъулият даражаси, соҳага оид асосий тушунчалар тарифи, лойиҳаларни танлашда қўлланиладиган асосий мезонлар, ички бозорнинг мамлакатимизда ишлаб чиқарилган товарлар билан тўлганлиги даражасини таҳлил қилиш ва баҳолаш тартиби, маҳаллийлаштириш дастурига киритилган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби, маҳаллийлаштириш лойиҳаларини амалга ошираётган корхоналарнинг раҳбарларини ва муҳандис-техник ходимларини рағбатлантириш масалалари тартибга солинган.

Таҳлиллар натижаларига кўра, ушбу ҳужжатларларнинг соҳа ва умуман иқтисодиётнинг ривожига қўшган ҳиссасини баҳолаш учун қуйдаги асосий омилларни айтиб ўтишни жоиз топдик:

биринчи, ушбу йўналишга масъул бўлган ходимлар ва қарор қабул қилувчи раҳбарларнинг шахсий манфаатни рағбатлантиришга қаратилган фундаментал механизм маҳаллийлаштириш жараёнларини самарали йўлга қўйилишидаги асосий омиллардан бири бўлиб хизмат қилмоқда;

иккинчи, ҳужжатларни қабул қилиб олувчи, экспертизадан ўтказувчи ва қарор қабул қилувчи томонларнинг аввал бошданок ажратиб қўйилганлиги, ҳужжатларни кўриб чиқиш муддати аниқ белгиланганлиги, лойиҳа ташаббускорларидан қўшимча ахборот тақдим этилишини талаб этишга йўл

кўйилмаслиги дастурларни шакллантириш жараёнларини шаффоф ва самарали ташкил қилиш учун замин яратган;

учинчи, 2008 дан бошлаб ҳар йили ўтказиб келинаётган Халқаро саноат ярмаркаси ва кооперация биржасининг тадбирлари ички тармоқ ва тармоқлараро кооперацияни ривожлантириш, республикада ишлаб чиқарилаётган маҳсулот тўғрисида аҳоли ва тадбиркорларни кенг хабардор қилиш, шерикларни излаб топиш ҳамда ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотни етказиб бериш бўйича хўжалик шартномалари ва экспорт шартномаларини тузишда амалий майдонча сифатида хизмат қилиб келган. Айрим йилларда ушбу тадбирлар доирасида кейинги йил учун 60-70 фоизгача шартномалар портфели шакллантиришга эришилганлиги фикримизнинг исботи бўлиб хизмат қилади;

тўртинчи, маҳаллийлаштириш дастурларини шакллантиришда кўлланилишиадиган ягона мезонлар белгиланиши шаффофликни таъминлаш учун муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Бунда, маҳаллийлаштириладиган маҳсулотларнинг республика ҳудудига доимий равишда, катта миқдорда импорт қилиниши, ишлаб чиқариш қуввати ва мавжуд хом ашё базаси негизида қўшилган қиймат занжирини яратиш имкониятининг мавжудлиги, тармоқ ва ҳудудий корхоналарда мавжуд технологик ускуналарнинг тез ишдан чиқувчи бутловчи буюмлари, эҳтиёт қисмлари ва материалларини ишлаб чиқаришга қаратилганлиги, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг маҳаллийлаштириш даражаси камида 36 фоиз бўлиши, маҳаллийлаштирилаётган маҳсулотга ички ва ташқи бозорда етарли даражада талабнинг мавжудлиги, ишлаб чиқариш инфратузилмасининг мавжудлиги, айниқса, бўш бино ва кичик саноат зоналаридаги мавжуд инфратузилмадан фойдаланилиши, йирик ва кичик корхоналар ўртасида кооперация алоқалари йўлга қўйилган бўлиши лозимлиги белгиланган;

бешинчи, ушбу масаланинг нақадар муҳимлигини янада яққол баҳолаш учун 2008 йилда Жаҳон молиявий инқирози юзага келганлиги ҳамда инқирознинг Ўзбекистон иқтисодиётига салбий таъсирини юмшатишнинг асосий дастакларидан бири сифатида маҳаллийлаштириш ва тармоқлараро кооперацияни ривожлантириш дастури кўламини 3-4 баробарга ошириш танланганлигини эслатиб ўтишнинг ўзи етарли деб ҳисоблаймиз.

б) 1992-2022 йилларда муайян даврларда соҳани ривожлантиришга қаратилган жами 46 та дастурий ҳужжатлар, шундан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 8 та ва Вазирлар Маҳкамасининг – 38 та ҳужжатлари қабул қилинган.

Ушбу қисқа ва ўрта муддатди маҳаллийлаштириш ва кооперацияни ривожлантиришга оид дастурлар ҳар бир йил давомида амалга ошириладиган лойиҳаларнинг манзилли рўйхатлари, лойиҳаларни амалга ошираётган ташкилотларга тақдим этиладиган имтиёзлар, муайян давр давомида маҳаллий корхоналарга ўзлаштириш тавсия этилган маҳсулотлар рўйхатларини ўзида мужассам қилган.

в) халқаро келишув, битим ва ҳужжатлар халқаро савдо-иқтисодий муносабатларни тартибга солишда қўлланиладиган механизм ва инструментларнинг таъсир даражасини белгилаш орқали маҳаллийлаштириш ва кооперацияни ривожлантиришга ўз таъсирини кўрсатади.

Ўзбекистон ташқи савдони эркинлаштириш ва халқаро иқтисодий муносабатларнинг тўла қонли иштирокчиси бўлиш йўналишида бир қатор ишлар амалга оширилиб 60 дан ортиқ халқаро битимларни имзоланган. Шу жумладан:

– **энг кўп қулайлик режимини** яратган ҳолда савдо-иқтисодий ҳамкорлик соҳасида **47 та мамлакат** билан: Европа Иттифоқининг 28 та давлати, Афғонистон, Бангладеш, Бразилия, Вьетнам, Миср, Исроил, Ҳиндистон, Индонезия, Иордания, Корея, Хитой, Покистон, Сингапур, АҚШ, Туркия, Швейцария, Япония, Саудия Арабистони, Малайзия;

– **эркин савдо режимини** яратган ҳолда савдо-иқтисодий ҳамкорлик соҳасида **11 та мамлакат** билан: Арманистон, Беларусь Республикаси, Грузия, Қозоғистон, Қирғизистон, Молдова, Россия, Туркменистон, Украина, Тожикистон, Озарбайжон;

– **преференциал савдо** тўғрисида Покистон ва Туркия билан икки томонлама битимлар имзоланган.

Шунингдек, Ўзбекистон Жаҳон савдо ташкилотига (*бундан кейин - ЖСТ*) аъзо бўлиш ва кўп томонлама савдо тизими соҳасида бир қатор ишларни фаол давом эттирмоқда. Етакчи хорижий экспертларни жалб қилган ҳолда, товарлар ва хизматлар савдоси, интеллектуал мулк, кишлок хўжалиги, импортни лицензиялаш, савдодаги техник тўсиқлар, санитария ва фитосанитария тўғрисидаги битимлар бўйича семинар ва тренинглар ташкиллаштиришлиб, тегишли ахборот-таҳлилий ишлар ва музокаралар олиб борилмоқда.

“Бугунги кунда ЖСТ давлатлар ўртасида халқаро иқтисодий муносабатларни ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этмоқда. Хусусан, ҳозирги кунда жаҳондаги давлатларининг 164 таси ЖСТ га аъзо бўлиб, жаҳон товар айланмасининг 98 фоизи унинг улушига тўғри келган, шунингдек

Ўзбекистон Республикаси ташқи савдо айланмасининг 97 фоизи ЖСТга аъзо мамлакатлар ҳиссасига тўғри келмоқда”¹.

“ЖСТ мамлакатлараро савдо қоидаларини бошқариб турувчи ягона халқаро ташкилот ҳисобланади. ЖСТ асосини бир гуруҳ савдо мамлакатлари томонидан келишилган ва имзоланган Битимлар ташкил этади. Бу Битимлар халқаро тижорат учун ҳуқуқий тизимни тақдим этадилар. Улар муҳим келишилган ҳужжатлар бўлиб, давлатлар ўз савдо сиёсатларини келишилган мезонларда олиб боришларида масъулият юклайди. Битимлар мамлакатлар ҳукуматлари томонидан келишилган ва имзоланганлигини инобатга олган ҳолда, уларнинг мақсади жаҳон бозорида мувофақиятли фаолият юритишда товарлар ва хизматлар ишлаб чиқувчиларга, экспортёр ва импортёрларга кўмак беришдир”².

ЖСТ ва кўп томонлама савдо тизимига интеграция жараёнлари албатта саноат сиёсати, ички савдо қонунчилиги ва қоидаларда ўз аксини топиши зарур.

Юқоридагилардан хулоса қилиб, бизнинг назаримизда, мамлакатда маҳаллийлаштириш ва кооперацияни ривожлантиришда қуйидаги асосий хулоса ва таклифларни инобатга олган ҳолда яхлит қонунчилик базасини такомиллаштириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

1. Алоҳида маҳсулот ёки корхоналарда маҳаллийлаштиришни ташкил қилиш ва индивидуал қўллаб-қувватлаш ўрнига барча учун бир хил бўлган умумий шартлар, имтиёзлар ва енгилликлар тизимини яратиш.

2. Маҳаллийлаштириш ва кооперация жараёнларини “қўл билан бошқариш”дан воз кечиш ва норматив-ҳуқуқий тартибга солиш, тариф ва нотариф усуллар орқали бозор механизмлари асосида йўналтириш ва рағбатлантириш. Бунда, жараён иштирокчиларининг иқтисодий манфаати асосий олға юритувчи куч эканлигини назарда тутиш.

3. Алоҳида корхоналарда ишлаб чиқаришни ташкил қилишдан маҳаллийлаштиришни чуқурлаштиришга, кейинги босқичларда корхоналараро ва тармоқлараро саноат кооперациясини тизимли ривожлантиришга кўпроқ эътибор қаратиш.

МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармон ва қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарор ва фармойишлари, идоралараро норматив ҳужжатлар (иловада келтирилган).

¹ Ўзбекистон Республикасини Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлишининг афзалликлари ва истикболлари. Т.Пардаев Божхона институти доценти, и.ф.н., С.Саломов Божхона институти ўқитувчиси, <https://customs.uz/uz/news/view/6545>

² «Торговля в будущее. Всемирная Торговая Организация». Секретариат ВТО, 1999

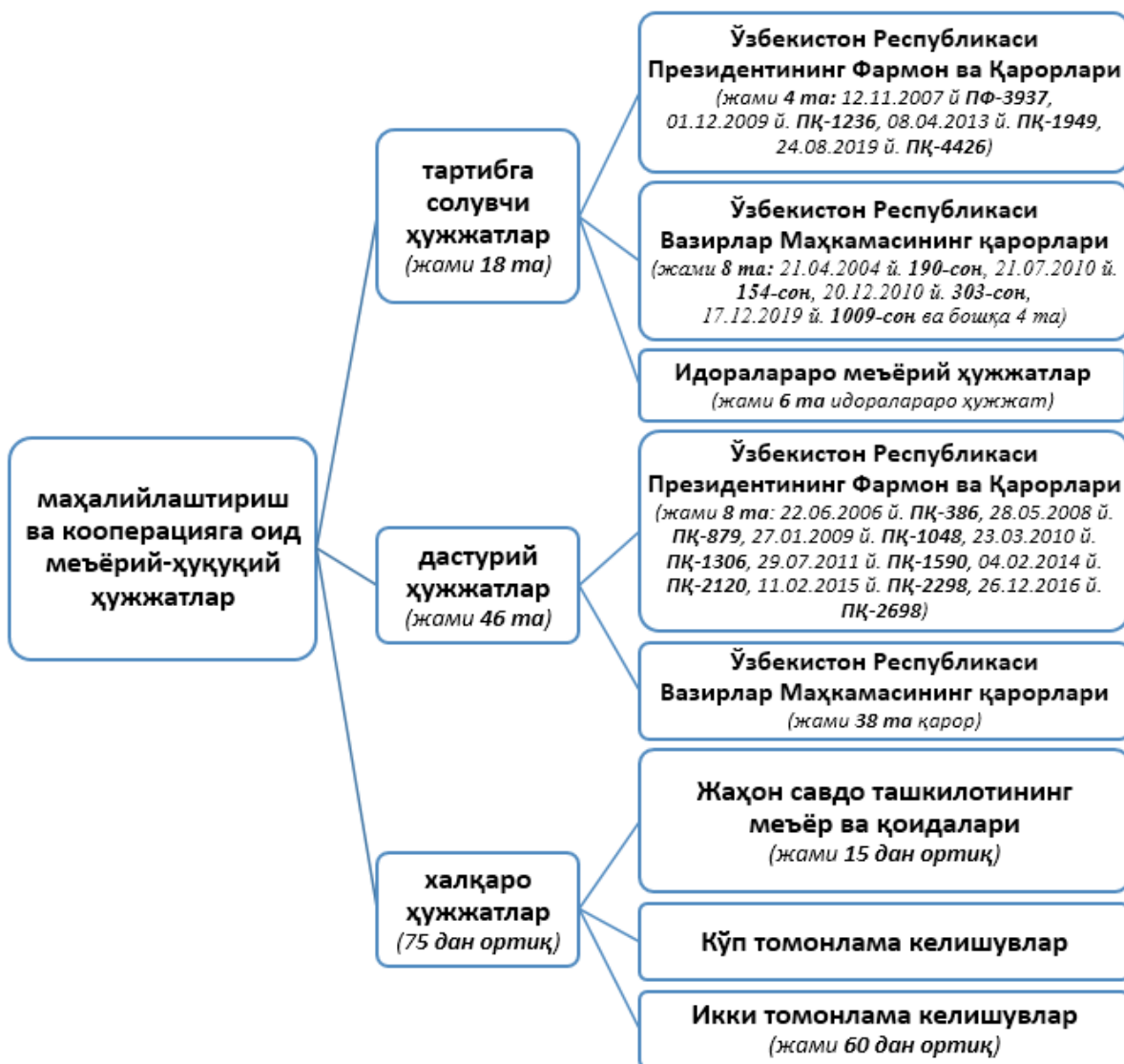
2. Жаҳон савдо ташкилоти маълумотлар базаси ва таҳлиллари (<https://www.un.org/ru/wto/>).

3. Ўзбекистон Республикасини Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлишининг афзалликлари ва истикболлари. Т.Пардаев Божхона институти доценти, и.ф.н., С.Саломов Божхона институти ўқитувчиси, <https://customs.uz/uz/news/view/6545>.

4. «Торговля в будущее. Всемирная Торговая Организация». Секретариат ВТО, 1999.

5. Муаллифнинг ўз таҳлил ва ишланмалари.

Расм: Маҳаллийлаштириш ва саноат кооперациясига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг туркумланиши ³

Илова

**Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармон ва қарорлари,
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарор ва фармойишлари,
идоралараро норматив ҳужжатлар рўйхати**

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармон ва Қарорлари	
	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 12.11.2017 й ПФ-3937-сон "Ички тармоқ ва тармоқлараро саноат кооперациясини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармони
	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 01.12.2009 й. ПҚ-1236-сон "Саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Қарори
	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.04.2013 й. ПҚ-1949-сон "Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни чуқурлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" 2009 йил 1 декабрдаги ПҚ-1236-сонли Қарорига қўшимча ва ўзгартишлар киритиш тўғрисида"ги Қарори
	Ўзбекистон Республикаси Президентининг 24.08.2019 й. ПҚ-4426-сон "Давлат ва хўжалик бошқаруви ҳамда маҳаллий ижроия ҳокимияти органларининг ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш ва саноат тармоқларида кооперация алоқаларини жадаллаштиришнинг янги тизимини жорий этиш бўйича масъулиятини янада ошириш тўғрисида"ги Қарори
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари	
	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 17.12.2019 й. 1009-сон "Саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурини шакллантириш, амалга ошириш ва ҳисобот тизимини юритиш ҳамда ушбу жараёнда давлат бошқаруви органлари ва лойиҳалар ташаббускорларининг ўзаро ҳамкорлик қилиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида "ги Қарори
	Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 27.06.2014 г. N 173 "О внесении изменений и дополнения в постановление Кабинета Министров от 21 июля 2010 года N 154 "О дополнительных мерах по совершенствованию механизма формирования и реализации Программы локализации производства готовой продукции, комплектующих изделий и материалов на основе промышленной кооперации"

	<p>Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 20.12.2010 й. 303-сон "Саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурига киритиш учун лойиҳаларни кўриб чиқишда ички бозорнинг мамлакатимизда ишлаб чиқарилган товарлар билан тўлганлигини аниқлаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги Қарори</p>
	<p>Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 21.07.2010 г. N 154 "О дополнительных мерах по совершенствованию механизма формирования и реализации Программы локализации производства готовой продукции, комплектующих изделий и материалов на основе промышленной кооперации"</p>
	<p>Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 02.04.2009 й. 94-сон "Маҳаллийлаштириш дастурига тузатишлар киритиш механизмини соддалаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Қарори</p>
	<p>Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 03.07.2008 й. 149-сон "Саноат кооперацияси асосида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурига тузатиш киритиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги Қарори</p>
	<p>Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 13.08.2004 й. 391-сон "Маҳаллий хом ашё негизида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастурига тузатишлар киритиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги Қарори</p>
	<p>Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 21.04.2004 й. 190-сон "2004-2005 йилларда маҳаллий хом ашё негизида тайёр маҳсулотлар, бутловчи буюмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш дастури лойиҳаларини амалга ошираётган корхоналарнинг раҳбарларини ва муҳандис-техник ходимларини рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори</p>
	<p>Идоралараро меъёрий ҳужжатлар</p>
	<p>Молия вазирлигининг 28-сон, Давлат солиқ қўмитасининг 2004-19-сон, Давлат божхона қўмитасининг 01-02/8-13-сон "Тасдиқланган маҳаллийлаштириш дастури лойиҳалари амалга оширилаётган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги 06.02.2004 й. Қарори (АВ томонидан 23.02.2004 й. 1315-сон билан рўйхатга олинган)</p>

	<p>Молия вазирлигининг 67-сон, Ташқи савдо вазирлигининг 2017/09-09-сон, Иқтисодиёт вазирлигининг 133-сон, Давлат солиқ қўмитасининг 2017-21-сон, Давлат божхона қўмитасининг 01-02/8-21-сон "Тасдиқланган Маҳаллийлаштириш дастури лойиҳалари амалга оширилаётган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги қарорга ўзгартиришлар киритиш тўғрисида"ги 05.06.2017 й. Қарори (АВ томонидан 13.06.2017 й. 2697-1-сон билан рўйхатга олинган)</p>
	<p>Молия вазирлигининг 54-сон, Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигининг ЭГ-01/14-3170-сон, Иқтисодиёт вазирлигининг 96-сон, Давлат солиқ қўмитасининг 2015-17-сон, Давлат божхона қўмитасининг 01-02/8-16-сон "Тасдиқланган Маҳаллийлаштириш дастури лойиҳалари амалга оширилаётган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги 23.06.2015 й. Қарори (АВ томонидан 14.07.2015 й. 2697-сон билан рўйхатга олинган)</p>
	<p>Молия вазирлигининг 39-сон, Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигининг ЭГ-01/14-1414-сон, Иқтисодиёт вазирлигининг 6-сон, Давлат солиқ қўмитасининг 2012-16-сон, Давлат божхона қўмитасининг 01-02/8-6-сон "Тасдиқланган маҳаллийлаштириш Дастури лойиҳалари амалга оширилаётган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги 18.04.2012 й. Қарори (АВ томонидан 17.05.2012 й. 2365-сон билан рўйхатга олинган)</p>
	<p>Молия вазирлигининг 90-сон, Давлат солиқ қўмитасининг 2008-32-сон, Давлат божхона қўмитасининг 01-02/8-51-сон "Тасдиқланган маҳаллийлаштириш Дастури лойиҳалари амалга оширилаётган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги 26.08.2008 й. Қарори (АВ томонидан 19.09.2008 й. 1857-сон билан рўйхатга олинган)</p>
	<p>Молия вазирлигининг 75-сон, Давлат солиқ қўмитасининг 2006-36-сон, Давлат божхона қўмитасининг 01-02/8-16-сон "Тасдиқланган маҳаллийлаштириш Дастури лойиҳалари амалга оширилаётган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги 18.08.2006 й. Қарори (АВ томонидан 24.08.2006 й. 1619-сон билан рўйхатга олинган)</p>

DEVELOPING LISTENING SKILLS IN TEACHING ENGLISH TO 5-6 GRADES CURRICULUM OF SECONDARY SCHOOLS

Tulagonova Feruza Eshpulatovna

A teacher of the secondary school № 21 in Termez city

Annotation

This article states some ideas to develop listening skills in teaching English to 5-6th grades curriculum of secondary schools. The author explains some criteria to improve pupils' listening skills and gives some useful advices, creates some methods.

Key words: listening, skill, teaching, method, approach, curriculum

In Teaching English to Children Scott & Ytreberg offers useful gives effective guideline to teaching English young learners. According to them, before learning to read, listening is the skill that children acquire first. Visual backup through facial expression, through movement, through mime and through picture etc. help pupils understand what they hear. It is worth remembering too that once something has been said, it disappears. The advantage of reading is that re-reading is possible and re-reading can make things clear. But this may not be possible in case of listening. Therefore, it is important to say things clearly and repeat them while children are listening. Children have very short attention span which increases with age. Eight to ten years old normally have longer attention span and they sit still for longer periods. Therefore, it is important not to overload children while they work on listening tasks. The suggested activities for young learners by Scott & Ytreberg are as follows:

Listen and do activities:

Communication is two ways, and it can be easily understood by looking at the pupil whether they have received the messages or not. In most classrooms, language is a type of "listen and do" activities, therefore teachers should make use of this from the moment they start lessons by giving genuine instruction.

Moving about:

Activities like moving about let the teachers know whether children are able to understand the instructions by listening or not. Classroom vocabulary, movement word, counting, spelling etc. can be done using activities. Children enjoy role-playing, they can role-play as an 'instructor' which will enhance speaking.

Mime stories:

Mime stories are also interesting for young learners. Here teacher tells a story and the pupils and teacher do the actions. It is again providing physical movement.

Drawing:

“Listen and draw” is a favorite type of listening activity in almost all classes, but drawing takes time, we need to keep the picture simple. In this activity the teacher or one of the pupils tells the others to draw.

Listening for information:

Listening for information’ is really an umbrella heading which covers a very wide range of listening activities. However, we are taking it to mean listening for detail, for specific information.

Putting things in order:

Pupils can be given a number of pictures, which illustrate a text in front of them. They can listen to text and put the pictures in the order they think is right.

Listen and color:

Children love coloring pictures and this can easily be a listening activity. Instead of letting them to simply color the picture teachers can make it into a language activity.

“Listen and repeat” activities:

(Rhymes, songs) ‘Listen and repeat’ exercises are great fun and give the pupils a chance to get a feel for the language: the sounds, the stress and rhyme and the intonation. When they are done in combination with movements or with objects or pictures, it helps learners to establish a link between words and meaning.

Creating stories:

Making up stories with the children at all stages helps them to put their thoughts into words. And also this gives a real feeling of a shared story and one cannot predict how it’s going to end but it does, usually rather unconventionally.

Reading stories:

The more young learners hear the better they will be able to speak. Teachers can read aloud a book instead of telling a story. Children like to have their favorite stories repeated, and they will very often be able to tell you the story word for word without changing the word. Children of all ages love to be read to, and teachers can try to spend much time to reading to them, which is a very useful listening activity.

Many pupils often encounter trouble in listening to foreign people even though they are doing well in the English classroom. Some pupils complain to teachers that, although they can understand what ALTs (Assistant Language Teachers)’ are saying because they speak slowly and clearly, they cannot understand what native English speakers are saying in real life. Why does this problem happen? What is wrong with the teaching of listening in Uzbek schools?

The first and probably the biggest problem is that, although the importance of listening skills is widely acknowledged in Japan, the adequate teaching and materials

to develop them have not been provided. In a typical listening lesson, pupils either listen just to the taped script of a reading textbook or, after listening to some materials, they answer multiple choice questions based on the content of listening materials. In this kind of lesson, correct answers are emphasized, but the listening process necessary to decode the information is ignored, and the kinds of skills and strategies for effective listening are not practiced. That is, pupils are just tested on their own ability to answer correctly and are not taught how to listen to English.

Second, the amount of time for listening lessons is limited in English I and II, compared with reading, writing, and speaking. For example, it is estimated that the average time devoted to listening activities in every class is 5 minutes per day.

Pupils are not sufficiently exposed to a variety of authentic materials, either. In short, although they are accustomed to English spoken clearly and slowly in classroom materials and can understand it, they get embarrassed and frustrated when they encounter real English which is spoken at a normal speed. Third, they are not used to the difference between spoken English and written English. Spoken English has different features such as ungrammatical utterances, false starts, hesitation, assimilation, and redundancy. If they aren't familiar with those phenomena, they may not be able to listen to English and understand it.

Lastly, in listening lessons, teachers don't have the specific notion that listening should be integrated with other skills, i.e., speaking, reading, and writing. When real world communication is examined, we never finish verbal communication appropriately without doing something after listening. For example, when we have a conversation with someone, we have to respond to him or her. It is never just one way communication. In a situation like a lecture in which pupils are listening to the instructor, they usually take notes. We can think of many other situations in which listening is integrated with the other three skills.

References

1. Jack C. Richards and Theodore S. Rogers., "Approaches and Methods in Language Teaching."; Cambridge univ. press.
2. Pooley, Robert., "Teaching English grammar."; N.Y., Appleton – Century – Crofts.
3. F.Genese., "Educating second language children: the whole child, the whole curriculum, the whole community." Cambridge.
4. Griffith, S. "Teaching English Abroad"; Oxford.
5. Harner Jeremy. The practice of English language teaching. L. - New York.

THE METHODOLOGY OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING LISTENING COMPREHENSION IN ENGLISH CLASSES

Kurbonova Nilufar Azimboy qizi

A teacher of the secondary school № 21 in Termez city

Annotation

This article states the methodology of using innovative technologies in teaching listening comprehension in English classes and approaches of developing listening skills. The author emphasizes some criteria to develop listening skills and create some methods.

Key words: listening, method, strategy, approach, skill

Listening is a vital interpersonal communication skill. When we communicate we spend 45% of our time listening. Most people take listening for granted but it is not the same as hearing and should be thought of as a skill. Our listening skills page acts as an introduction to the subject and lists the ten principles of listening. Active listening provides a lot more information about how to listen effectively and can help we to avoid misunderstandings. We also have a page on Ineffective Listening, we may recognize some of the bad habits we or other people have picked up when listening. Reflection and clarification are both common techniques used to ensure that what we have heard and understood is what was intended -we can find out more on our pages Reflecting and Clarification.

Moreover, listening is the language modality that is used most frequently. It has been estimated that adults spend almost half their communication time listening, and pupils may receive as much as 90 % of their in-school information through listening to instructors and to one another. Often, however, language learners do not recognize the level of effort that goes into developing listening ability. Far from passively receiving and recording aural input, listeners actively involve themselves in the interpretation of what they hear, bringing their own background knowledge and linguistic knowledge to bear on the information contained in the aural text. Not all listening is the same; casual greetings, for example, require a different sort of listening capability than do academic lectures. Language learning requires intentional listening that employs strategies for identifying sounds and making meaning from them. Listening involves a sender (a person, radio, television), a message, and a receiver (the listener). Listeners often must process messages as they come, even if they are still processing what they have just heard, without backtracking or looking ahead.

In addition, listeners must cope with the sender's choice of vocabulary, structure, and rate of delivery. The complexity of the listening process is magnified in second

language contexts, where the receiver also has incomplete control of the language. Given the importance of listening in language learning and teaching, it is essential for language teachers to help their pupils become effective listeners. In the communicative approach to language teaching, this means modeling listening strategies and providing listening practice in authentic situations: those that learners are likely to encounter when they use the language outside the classroom. The one of the best ways introduce pupils to listening strategies is to integrate listening activities into language lessons using multimedia technology. As multimedia technology (interactive videodisc, CD-ROM, CD-I, etc.) becomes more accessible to teachers and learners of other languages, its potential as a tool to enhance listening skills becomes a practical option.

Multimedia allows integration of text, graphics, audio, and motion video in a range of combinations. The result is that learners can now interact with textual, aural, and visual media in a wide range of formats. The past two decades have brought to language teaching and learning a wide range of audio-visual technologies. From among these, no single tool for teaching and learning has had greater impact than the personal computer. Today, individual learners can, in addition to interacting with computer-generated text and graphics, control combinations of analog and digital sound and images. Arranging these combined media into intelligent, pedagogically-driven material is a challenge to teachers.

According to Howat and Macin, listening is the ability to identify and understand what others are saying. This involves understanding a speaker's accent or pronunciation, his grammar and his vocabulary, and grasping his meaning. An able listener is capable of doing these four things simultaneously. Willis lists a series of micro-skills of listening, which she calls enabling skills. They are:

- predicting what people are going to talk about
- guessing at unknown words or phrases without panicking
- using one's own knowledge of the subject to help one understand
- identifying relevant points; rejecting irrelevant information
- retaining relevant points (note-taking, summarizing)
- recognizing discourse markers, e.g., Well; Oh, another thing is; Now, finally; etc.
- recognizing cohesive devices, e.g., such as and which, including link words, pronouns, references, etc.
- understanding different intonation patterns and uses of stress, etc., which give clues to meaning and social setting
- understanding inferred information, e.g., speakers' attitude or intentions

The evidence that shows why listening is difficult comes mainly from four sources:

the message to be listened to, the speaker, the listener, and the physical setting.

The Message

Content. Many learners find it more difficult to listen to a taped message than to read the same message on a piece of paper, since the listening passage comes into the ear in the twinkling of an eye, whereas reading material can be read as long as the reader likes.

The listening material may deal with almost any area of life. It might include street gossip, proverbs, new products, and situations unfamiliar to the student. Also, in a spontaneous conversation speakers frequently change topics.

The content is usually not well organized.

In many cases listeners cannot predict what speakers are going to say, whether it is a news report on the radio, an interviewer's questions, an everyday conversation, etc. Messages on the radio or recorded on tape cannot be listened to at a slower speed. Even in conversation it is impossible to ask the speaker to repeat something as many times as the interlocutor might like.

Simple listening texts with little redundancy for lower-level students and complicated authentic materials with more redundancy for advanced learners. It has been reported that elementary-level students are not capable of interpreting extra information in the redundant messages, whereas advanced listeners may benefit from messages being expanded, paraphrased, etc.

Let's examine potential correspondence between multi modal processing opportunities for language learners in a multimedia environment and how these can interact to complement listening skills acquisition.

Retention of information in short term memory.

Most current multimedia Applications allow the student some control over the rate of language presentation. That is, users can start, stop, and review pieces of information to better understand and remember the aural text. The addition of video provides a clear, logical flow of events so that linking (remembering) new information to old is facilitated.

Discriminate the sounds of the target language.

User control over language presented in more than one modality supports a student's ability to discriminate where words begin and end. The synchronized display of text along with the aural text assists the learner in distinguishing phonetic groupings and boundaries. When learners can see the faces of those speaking in the video,

moreover, they can additionally make use of facial movements to understand the sound-meaning correspondence in the target language.

Recognize patterns of stress, rhythm, and intonation and how they signal information and intent.

Stress, rhythm, and intonation are automatically highlighted when aural language is divided into syntactic units. When we speak, the logical breaks in our discourse (the places where we pause ever so slightly) occur at syntactically predictable junctures. When specific words are stressed and patterns of intonation used, learners can be cued to closely examine the visual and spoken reactions of interlocutors in the video presentation.

Understand reduced speech.

Multimedia is particularly well suited to assist learners in their understanding of reduced forms of target language speech. Having the written version of fast, naturally-paced aural text on the computer screen allows the learner access to both the written and spoken forms simultaneously. That is, the learner may hear "wadjagonnado?" but will read "What are you going to do?" In this way, learners can come to understand the two different forms of the target language – spoken and written – as well as learn to decode these reduced forms.

Recognize core vocabulary and the rules and patterns of words used to communicate.

Coordinated aural, visual, and textual information on the computer screen at the same time makes up an ideal laboratory for student problem-solving at the level of individual words and sentence structures. The learner has at her disposal rich visual and contextual clues that can assist in breaking the code of the written and aural text. The multi modal cues can be cross-referenced for word, sentence-level and broader understanding.

Process different speech styles, different rates, and performance errors.

Rate and style of audio naturally vary according to the genre of the video selection. Many situation comedies, for example, exemplify slowed speech. Interlocutors speak slowly and deliberately so the joke can be processed and understood. There are other kinds of programming, talk shows, for example, that are very fast-paced and difficult for non-native speakers to comprehend. Multimedia that includes varied genres permits a broad experience of different voices with differing rates and speech styles. Pupils can control the aural text so they have sufficient time for their individual processing needs.

Recognize that meanings can be expressed in different grammatical forms.

Redundancy in video presentations is common. That is, interlocutors and narrators frequently repeat the same information in different ways so that meaning and intention is made clear to the viewer. In a multimedia format, phrases and sentences that carry the same or similar meaning can be highlighted for users and/or the learner can be prompted to highlight those phrases and sentences she feels express like meanings.

Infer meaning and make predictions using personal knowledge, experiences, and strategies.

Video is a medium to which language learners come well equipped. Pupils are very accustomed to inferring meaning and making predictions from what they see and hear on the screen. In a multimedia format, these viewing/comprehension strategies can be cued and guided by, for example, posing pre-viewing questions on top of the stilled first frame of the sequence they are about to watch. Inference, predication, and calling up prior knowledge and experience can thus be activated.

Apart from that, songs can be highly useful for developmental process of listening skills of a student.

References

1. Jack C. Richards and Theodore S. Rogers., “Approaches and Methods in Language Teaching.”; Cambridge univ. press.
2. Pooley, Robert., “Teaching English grammar.”; N.Y., Appleton – Century – Crofts.
3. F.Genese., “Educating second language children: the whole child, the whole curriculum, the whole community.” Cambridge.
4. Griffith,S. “Teaching English Abroad”; Oxford.
5. Harner Jeremy. The practice of English language teaching. L. - New York.

ИССЛЕДОВАНИЕ ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ И ЭКСПЛУАТАЦИОННЫХ СВОЙСТВ УЗБЕКСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТКАНЕЙ

доц., PhD Алимухамедова Б.Г. ТИТЛП

магистр Жумаев Ш. Термезский инженерно-технологический институт

В статье рассмотрены результаты исследования физико-механических свойств узбекских абровых материалов.

Maqolada o'zbek abr materiallarining fizik-mexanik xossalarini o'rganish natijalari ko'rib chiqiladi.

The article considers the results of a study of the physical and mechanical properties of Uzbek abr materials.

Объектом исследования выбраны национальные узбекские ткани. В настоящее время узбекские национальные ткани весьма популярны не только на внутреннем, но и на внешнем рынке. Они имеют не только историко-бытовое значение, но и большую художественную ценность [62]. Они получают креативное воплощение в разных направлениях современного дизайна и в настоящее время используются в дизайне одежды, в декоре интерьера, а также для изготовления дополнительных аксессуаров – шарфов, обуви, сумок и головных уборов, и становятся национальным брендом [63].

Особый интерес во всем мире вызывают традиционные узбекские ткани, изготовленные по технологии, которая на западе известна как «икат». Слово «икат» пришло из Индонезии и произошло оно от глагола «mengikat», что означает «связать, обвить всё вокруг». Это сложнейшая, выполняемая исключительно вручную техника ткачества, заключается в резервировании, т.е. обвязывании пучков нитей с целью поэтапного крашения их в определенные цвета. Узбекский икат отличается тем, что рисунок наносится лишь на нити основы, уток же остается одноцветным. В Узбекистане такая техника называется абрбанд, что в переводе означает - обвязанное облако, а ткани, полученные таким путем, носят название абровых.

Рис. 1. Техника икат

Техника икат (рис. 1.) является одной из древних техник окрашивания тканей вручную. Учитывая трудоемкость в изготовлении иката, ткань была доступна только довольно зажиточным людям, т.к. в итоге ткань получалась достаточно дорогой. Считалось, что носка изделия из иката, приносила процветание и богатство тому, кто мог позволить себе изделие из иката.

В Узбекистане существует три вида окрашивания в технике икат – из шелка, хлопка и вискозы. Икат из шелка называется адрас, где используются как шелковые, так и хлопковые нити, образующие узор иката. Но, если ткань полностью состоит из шелка, то ее называют шелковый адрас. А икат из хлопка называют бязевым или хлопковым икатом. Местные мастера также делают так называемый шелковый ала-бахмаль – ткань с ворсом.

Наибольшее распространение получили бумажные ткани: калами, алоча, суси, чит; полушелковые: бекасаб, банорас, пасма, адрас, дуруя, якруя, атлас, бахмаль; шелковые: шои, атлас, хан-атлас. В этих тканях за исключением атласа и бархата (бахмаль) использовались простейшие переплетения - полотняное и репсовое. Наибольшей популярностью из перечисленных тканей пользуются орнаментированные разноцветными полосами бекасабы и узорные абровые шелка.

В 1990-е годы в связи с возрождением традиционных обычаев и празднеств, усилением внимания к национальной характерности одежды возрос спрос на художественные шелковые ткани ручного производства.

В различных регионах Узбекистана, и особенно в городах Ферганской долины - Маргилане, Коканде - стало восстанавливаться производство ручных шелковых тканей.

Рис. 1. Изделия из узбекских абровых тканей

Свойства и характеристики материалов оказывают непосредственное влияние на протекание процессов изготовления изделий, режимы работы швейного оборудования, которые учитывают при конструкторско-технологической подготовке производства [66,68,69,70].

Были отобраны 10 образцов национальной ткани. Были исследованы физико-механические свойства этих материалов, а также раздвигаемость в них. Первоначально раздвигаемость в этих тканях была определена органолептическим способом. Характеристика физико-механических свойств выбранных материалов представлена в табл.2.1

№	Наименование ткани	Внешний вид	Волокнистый состав, %	Поверхностная плотность, г/м ²	Число нитей на 10 см		Переплетение ткани	Толщина ткани, мм	Линейная плотность (текс)		Разрывная нагрузка, Н		Водопроницаемость, см ³ /см ² *сек
					О	У			О	У	О	У	
1	Ало бахмал		НШ НХ Ворс-НШ	263,7	180	100	полотняное	0,8	8	37	568	404	13,24

2	Ало бахмал		НВис НХ Ворс- шелк	303, 6	200	110	поло тнян ое	0,7	10	38	494	306	35,4
3	Ало бахмал		НШ НХ Ворс- НШ	289, 7	190	112	поло тнян ое	0,8	9	37	526	374	19,24
4	Духоба бахмал		НХ НХ Ворс- шелк	449, 1	300	280	поло тнян ое	0,6	37	37	291	209	20,7
5	Адрас х/ш		ВШ ВХ	137, 8	390 х 2	190 х 2	Пол отня ное	0,3	16	42	790, 9	592, 0	61,9
6	Адрас х/б		ВХ-100	166, 2	170 х 2	150 х 2	Пол отня ное	0,5 5	29 х2	30х2	370, 1	395, 2	59,7
7	Хан-атлас		НШ - 29,9 ВПам - 70,1	92,5	600	360	Атла сное	0,2	8	8	741, 4	607, 4	2,07
8	Хан атлас		ВАц- 66,8 ВВис- 33,2	134, 5	460	360	Атла сное	0,2 6	8	8	543, 6	488, 5	1,99
9	Хан атлас		НШ НХ	154, 2	380	240	Атла сное	0,2 5	9	43	638	512	12,08
10	Бекасаб		НШ 9 НХ 45	169, 3	440	220	поло тно	0,2 5	8	8	965, 7	395, 2	6,05

Комплекс свойств абровых тканей, к которым относятся высокая раздвигаемость требуют особого подхода к процессам проектирования и технологии изготовления изделий. Такое свойство, как раздвигаемость швов, уменьшает срок эксплуатации изделий, ухудшают внешний вид изделий.

ИССИҚХОНАДА ШАРОИТИДА БОДИРИНГ КАСАЛЛИКЛАРИ ВА УЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ЧОРА ТАДБИРЛАРИ

Хафизова Юлдуз Хуршид қизи

irgashevabbos07@gmail.com

Термиз Агротехнологиялар ва инновацион ривожлантириш
институтини магистранти

Аннотатсия: Ушбу мақолада бодирингни иссиқхона ва очиқ дала шароитида касалликларига қарши курашиши бўйича агротехник тадбирларини ўз ичига олади.

Калит сўзлар: бодиринг касаллик турлари, кураш чора тадбирлари, қўллаш усуллари.

Иссиқхоналарда бодиринг кўпроқ қуйидаги касалликларга учрайди: ун шудринг, фузариоз сўлиши, оддий мозаика, сохта ун-шудринг, илдиз чиришидир.

ФУЗАРИОЗ СЎЛИШИ

Фузариоз сўлиши (фузариоз вилт)ни *Fusarium oxysporum* f.sp. *cucumerinum*¹ гифомицет замбуруғи кўзғатади. *Fusarium oxysporum* нинг белгилари “Помидор фузариоз сўлиши” бўлимида келтирилган.

Патоген тупроқда экилган бодиринг (ва қовун) уруғини ва униб чиқаётган майсаларини ҳамда тупроқ юзасига чиққан ёш ўсимликларини чиритади; у айниқса кўчат экилган кундан бошлаб 3-4 ҳафта орасида катта хавф туғдиради.

Вилт очиқ далалар ва айниқса иссиқхоналарда дунёнинг барча минтақаларида, жумладан Ўзбекистонда ҳам кенг тарқалган (қовун ва тарвузда вилтни *F. oxysporum* замбуруғининг уларга мослашган шакллари, тегишли равишда, f.sp. *melonis* ва f.sp. *niveum*, кўзғатади, улар ҳам Ўзбекистонда шу экинларнинг энг хавфли касалликлари ҳисобланади).

Зарарланган уруғбарглар сарғаяди ва чирийди, экин жуда сийрак бўлиб қолади. Чинбарг чиқарган ўсимликлар илдизи ва илдиз бўғзи тўқ-қўнғир тус олади, пўсти чирийди; улар ўсишдан орқада қолади ва айрим палакларини, сўнгра барчаси сўлиб, қурийдими. Баъзан ташқи кўриниши соғлом бўлган ўсимлик бир кечада сўлиб қолади.

¹ Бодирингнинг вилт касаллигини *Fusarium oxysporum* f.sp. *niveum* кўзғатиши хабар қилинган (Ганиев, Недорезков, 2005), аммо бу форма фақат тарвузни зарарлайди ва бодирингни зарарламайди (MacNab et al., 1983; Bernhardt et al., 1988).

Етилган ўсимликларда касалликнинг асосий белгиси – олдин битта ёки бир нечта пастки, сўнгра аста-секин юқорироқ жойлашган барглар, охирида бутун ўсимлик сўлишидир. Поядаги ўтказувчи тўқималар, айниқса илдиз бўғзида, яккол кўринадиган кумуш-оқ тусли иплар шаклини олади.

Уларнинг илдизи ёки илдиз бўғзи қия кесилса, сув ўтказувчи томирларида тўқсарик ёки қизғиш-қўнғир доғларни кўриш мумкин. Кейинчалик пояда бароқ оқ мицелий ривожланади. Ўсимлик нобуд бўлгач, мицелий аста-секин очпушти, сўнгра қизил тус олади.

Кўзғатувчи замбуруғлар мавсумдан мавсумга ўсимлик қолдиқлари, тупроқ ва уруғ орқали ўтади, тупроқда хламидоспоралари ёрдамида кўп йиллар давомида сақланади. Айни далага кейинги йиллари полиз экинларини қайта экиш, тупроқ ва экинлар зараланиши йилдан-йилга кучайишига олиб келади. Патогенлар дала ичида ва даладан далага тупроқ ва зарарланган ўсимлик заррачалари, шамол, тупроққа ишлов бериш асбоб-ускуналари ва суғориш суви билан тарқалади.

Кураш чоралари. Иссиқхоналарда муътадил ҳарорат ва намликни сақлаш; экинни иссиқ сув билан суғориш; иссиқхона девор, шифт ҳамда тупроғини дезинфекциялаш; асбоб-ускуналарни қайноқ сув билан стерилизация қилиш; биринчи сўлиган ўсимликларни дарҳол юлиб олиш ва иссиқхонадан чиқариб, ёкиш (устиди қизил моғор ривожланган ўсимликларни, конидиялар тарқалиб кетмаслиги учун, жуда эҳтиёткорлик билан чиқариш); иссиқхона ва далаларда чидамли навлар экиш; уруғни экишдан олдин самарали фунгицид (Витавакс 200ФФ) билан дорилаш; моддалар баланси сақланган ўғитлар бериш; далаларда полиз экинлари ҳар 45 йилда қайта жойлаштириш назарда тутилдиган алмашлаб экишни йўлга қўйиш тавсия қилинади.

О.Л. Рудаков ва В.О. Рудаков (2000) томонидан уруғ ичидаги замбуруғ инфекциясини зарарсизлантириш учун уч босқичли термик усул ишлаб чиқилган (Ганиев, Недорезков, 2005): уруғлик 1 сутка 35°C да, кейин 3 сутка 55°C да ва яна

1 сутка 70-72°C да қиздирилади. Бунда ишлов берилган уруғларнинг далада ўсувчанлиги пасаймайди ва уруғлик фузариоздан тўла зарарсизлантирилади.

Пайвандтаг сифатида қовоқ (*Cucurbita ficifolia*) ни олиб, унга бодрингни пайванд қилиш фузариоз сўлишга қарши катта самара беради; ҳар икки экиннинг 1-нчи барглари кенглиги 5-8 см бўлган пайт пайвандлаш учун қулай ҳисобланади

КЛАДОСПОРИОЗ

Кладоспориоз (қўнғир доғланиш, зайтунранг моғор, калмараз) касаллигини гифомицет *Cladosporium cucumerinum* кўзғатади. Касаллик очиқ далаларда ва айниқса иссиқхоналарда дунёнинг барча минтақаларида учрайди, Ўзбекистонда ҳам кенг тарқалган. Кладоспориоз қовун, тарвуз ва қовоқни ҳам зарарлаши мумкин, аммо у асосан бодрингда кўп учрайди ва кучли ривожланади.

Бодрингнинг уруғбарг, чинбарг, поя, барг банди ва мевалари зарарланади. Касалликнинг барглардаги белгилари бактериял серқирра доғланишникига ўхшайди: баргларда олдин қайноқ сувда куйганга ўхшаш, одатда думалоқ ёки чўзинчок, баъзан нотўғри шаклли, сариқ хошияли, қўнғир тус ва серқирра шакл олувчи доғлар ва яралар ривожланади. Пояда куруқ яралар ривожланади. Зарарланган ёш тўқималар тезда қурийд. Палак бўғинлари ораси қисқа бўлиб қолади.

Бошқа органларга нисбатан бодринг мевалари кўпроқ зарарланади. Уларнинг устида олдин қайноқ сувда куйганга ўхшаш рангсиз, кичик доғлар пайдо бўлади, улар ўсиб, ботик, кратер шаклли, диаметри 4-5 мм келадиган яраларга айланади. Мевалар хунук шакл олади ва ўсмай қолади.

Юқори намлик шароитида баргдаги доғ ва мевадаги яралар устида кўзгатувчининг мицелий, конидиофора ва конидияларидан ташкил топган, қорамтир-яшил (зайтун рангли) ёки оч-кулранг-зайтун тусли бахмалсимон моғор қатлами ривожланади, моғор устида эса ҳавода тез қотувчи, қўнғир тусли, елимсимон суюқлик томчилари пайдо бўлади.

Замбуруғ экин ичида конидиялари ёрдамида тарқалади. Кладоспориоз 530°С ҳарорат ва 32-100% намликда ўсимликни зарарлайди, аммо у об-ҳаво кескин ўзгариб турганда, кечалари салқин (16-18°С), кундузи иссиқ (28-32°С) бўлиб, юқори намлик мавжудлигида кучли ривожланади. Касалликнинг инкубацион даври ўртача 6-7

кун. Иссиқ ҳавода касаллик учраши камаяди. Замбуруғ ўсимлик қолдиқларида мицелий ва конидиялари ҳамда уруғ устидаги конидиялари воситасида қишлайди.

Кураш чоралари. “Помидор кладоспориози” бўлимида келтирилган кураш чоралари бу касалликка қарши ҳам самарали. Чидамли навлар яратиш ва қўллаш; уруғни экишдан олдин самарали фунгицид билан дорилаш; иссиқхона деворлари, шифти ва жиҳозларни зарарсизлантириш (“Иссиқхона экинлари касалликлари билан кураш” бобига қаранг); ўсимлик қолдиқларини даладан чиқариб, ёқиб юбориш; чуқур кузги шудгор; касалликнинг биринчи белгилари пайдо бўлганида экинга фунгицид пуркаш тавсия қилинади; мавжуд фунгицидлардан Бордо суюқлиги, мис оксихлориди, бензимидазоллар, цинеб ва хлороталонил кладоспориозга қарши етарли самара беради.

Шу билан бирга, бодрингнинг янги мевалари истеъмол қилинишини эсда тутган ҳолда, экинни кладоспориоз, ун-шудринг, сохта ун-шудринг, бактериозлар ва баъзи бошқа касалликлардан ҳимоя қилишда экологик тоза бўлган профилактик ва агротехник чора-тадбирларни ҳамда, ўта зарур ҳоллардагина (касаллик эпифитотик ривожланиши кутилганда), инсон учун захарлилиги кам ва мевада қолдиқ миқдорлари минимал миқдорда бўладиган пестицидларни (Бордо суюқлиги, купроксат ва б.) қўллаш, бу вақтда экинга калийли ўғитнинг юқори меъёрларини бериш тавсия қилинади.

УНШУДРИНГ

Ун-шудринг Ўзбекистон ва бошқа Марказий Осиё мамлакатларида иссиқхона ва очик далаларда кенг тарқалган. Барглarning икки томонида ҳам оқ, сарғиш-кўнғир ёки қизғиш-кулранг, юпқа моғор қатлами, кейинчалик (мавсум

сўнгида) уларнинг устида қорамтир нуқталар – клейстотецийлар ривожланади; барглар сарғаяди, сўнгра кўнғир тус олади ва қуриydi. Моғор баъзан ўсимлик пояси ва барг бандларида, кам ҳолларда мевасида учрайди. Иссиқхоналарда уншудринг ўсимликларни уруғбарг фазасидан бошлаб зарарлайди.

Патогеннинг конидиялари экин ичида шамол билан тарқалади. Улар ўсиши учун муътадил ҳарорат 25-27°C ни, намлик 50-90% ни ташкил этади, аммо замбуруғ ҳарорат 15-25°C ва намлик 20% бўлганида ҳам нам бўлмаган, қурук барглари зарарлай олади. Кам суғорилган экинларда касаллик кучаяди. Касалликнинг яширин даври иссиқхоналарда 3-4 кунни ташкил қилади ва замбуруғ ҳар 6 кунда бир авлод бериб кўпаяди.

Патоген ўсимлик қолдиқлари ва бегона ўтларда (баргизўт, окопник – *Symphytum* sp. ва қайлюғунда) клейстотецийлари билан қишлайди. Баҳорда уларнинг ичидаги халтачаларда етилган аскоспоралар ўсимликларни бирламчи зарарлайди. Ўзбекистонда замбуруғ қайси пропугулалари (мицелий, клейстотеций) воситасида қишлаши ҳақида маълумотлар мавжуд эмас.

Уншудринг бодринг ҳосилини далада 20-30%, иссиқхоналарда 50-70% гача пасайтириши мумкин.

Уншудринг Ўзбекистонда **қовун** етиштиришда энг катта зарар келтирадиган касалликлардан биридир; бу касаллик туфайли ҳар йили қовун ҳосилининг 36 фоизи, эпифитотик йиллари эса 64 фоизгача йўқотилади. Кўзғатувчининг мушк қовун навларида 3 та физиологик ирқи аниқланган. “Ўзбекистон сабзавот, полиз ва картошка экинлари илмий-тадқиқот институти” ходимлари томонидан яратилган 9 та қовун нави уншудрингга юқори даражада чидамлидир (“Қовун фузариоз сўлиши” бўлимига қаранг). Илмий адабиётда уншудринг **тарвузда** камроқ учраши хабар қилинган. Аммо бу касаллик тарвузда Самарқанд вилоятида кенг тарқалганлиги аниқланган, баъзи туманлар далаларида экинлар 57-86 фоизгача зарарланган; фунгицид пуркаб ўтказилган тажрибаларда уншудринг тарвуз ҳосилини 30% гача камайтиргани тасдиқланган (Мусаев, Ашуров, 1987).

Кураш чоралари. Чидамли навлар яратиш ва қўллаш; соғлом ўсимликлардан олинган, пухта сараланган, самарали фунгицид билан дориланган уруғлик экиш; касаллик бошланиши билан экинга фунгицид, жумладан Байлетон 25% н. кук. (0,2-0,6 кг/га), Каратан ЛЦ 50% эм. к. (0,5-1,0 л/га), Топсин-М 70% н. кук. (0,8-1,0 кг/га), коллоид ёки н. кук. шаклидаги олтингугурт (2,0-4,0 кг/га), ООҚ (0,5-1° ли эритма) ва бошқаларни 1 ёки 2 марта пуркаш (1-илова); иссиқхона деворлари, шифти, жиҳозлари ва тупрокни зарарсизлантириш, ўсимликларни илиқ сув билан суғориш, шамоллатиб туриш (“Иссиқхона экинлари касалликлари билан кураш” бобига қаранг); иссиқхона ва даладан ўсимлик қолдиқларини йўқотиш, уларни бегона ўтлардан тоза ҳолда тутиш; далани чуқур кузги шудгор қилиш, алмашлаб экиш тавсия қилинади.

СОХТА УН-ШУДРИНГ (ПЕРОНОСПОРОЗ)

Сохта ун-шудрингни *Peronospora cubensis* (синоними *Pseudoperonospora cubensis*) оомицет замбуруғи қўзғатади. Касалликка барча полиз экинлари мойил, аммо кўпинча бодринг ва мушк қовунга катта зарар етказади.

Сохта ун-шудринг Ўзбекистонда тарқалиши ҳақида адабиётда маълумотлар кам. ЎХҚИ ходимлари кузатувларида (Ш.Т.Ходжаев) Фарғона водийсида иссиқхоналарда экиладиган бодрингда кенг тарқалганлиги аниқланган.

Зарарланган баргларда майда томирчалар ораларида жойлашган, серқирра оқиш доғлар пайдо бўлади, кейинроқ улар сарғаяди ёки қўнғир тус олади, барг олачипор бўлиб қолади. Доғлар сўнгра бир-бирига қўшилиб кетади ва қўнғир тус олади. Баргнинг остки томонидаги доғлар устида майин оқиш ёки оч-кулранг моғор қатлами ривожланади, юқори намлик шароитида бу қатлам кулранг, тўқ-қизғиш ёки бинафша тус олади. Зарарланган барглар қотиб, қуриб қолади. Кучли зарарланган ўсимликлар баргларида кўпчилиги тўкилиб кетади, натижада ҳосил пасаяди.

Касаллик ёмғир томчилари ва шамол орқали ҳамда ишчилар кийимлари ва асбоб-ускуна воситасида тарқалади. Юқори намлик ва нисбатан паст ҳарорат касаллик учун қулай ҳисобланади.

Кураш чоралари чидамли навлар яратиш ва қўллаш; уруғликни экишдан 2-3 ой олдин 40°C ҳароратда 8 соат давомида иситиш ва фунгицид билан дорилаш; ўсиш даврида махсус фунгицидлардан (1% ли Бордо суюқлиги; 0,4% ли мис хлороксид; Квадрис 25% сус.к., 0,4-0,6 л/га; Ридомил МЦ, 68% с.э.г., 2,5 кг/га; Строби 50% с.э.г. ёки 50% сус.к. 0,2-0,3 кг, л/га ва б.) бирини қўллашдан иборат.

ОҚ ЧИРИШ

Оқ чиришни *Sclerotinia sclerotiorum* замбуруғи қўзғатади. Замбуруғ бодрингдан ташқари бошқа полиз экинлари ҳамда помидор, бақлажон, қалампир ва кўп бошқа экинларни зарарлайди.

Иссиқхоналарда бодринг очик даладагига нисбатан кучлироқ зарарланади. Унинг илдизи, пояси (айниқса поянинг остки қисми ва пояга шохлар бириккан жойлари), барг ва барг бандлари ҳамда мевалари зараланади. Зарарланган тўқималар юмшайди, нам бўлади, бироз шилимшиқ ва оқ, момик моғор билан қопланади. Вақт ўтиши билан зарарланган поя титилган шакл олади, синади ва ўсимлик нобуд бўлади. Бош поя зарарланса, ўсимлик сўлиши мумкин. Замбуруғнинг конидиялари мавжуд эмас. Кейинчалик моғор ичида ўлчами мошдай келадиган қора склероцийлар ривожланади.

Вегетация даврида оқ чириш қўзғатувчининг мицелийсининг парчалари билан шамол, ишлов асбоб-анжомлари ва ишчиларнинг қўллари орқали тарқалади. Замбуруғ ўсимлик тўқималарига деярли барча ҳолларда механик жароҳатлар орқали киради.

Склероцийлар ўсимлик қолдиқларида ва тупроқда эркин ҳолда кўп йиллар давомида сақланиши мумкин. Қишлаган склероцийлар ёзда апотецийлар ҳосил қилиб ўсади, улардаги халтачалардан ҳавога аскоспоралар зарб билан отилади ва ўсимлик қисмларига тушиб, зарарлайди. Иссиқхоналарда склероцийлар мицелий ҳосил

қилиб ўсади ва ўсимликларнинг илдиз бўғзини контакт пайтида зарарлайди.

Касаллик ривожланиши учун узоқ давом этадиган паст ҳаво ҳарорати ($14-16^{\circ}\text{C}$), юқори нисбий намлик (95-98%) ва ёмғир қулай ҳисобланади.

Иссиқхоналарда экинни совуқ сув билан суғориш, ҳаво ҳарорати бирдан $14-16^{\circ}\text{C}$ гача пасайиб кетиши ўсимликни заиф ва замбуруғ билан зарарланишга чидамсиз қилиб қўяди.

Кураш чоралари. Навбатдаги экин экишдан олдин иссиқхона тупроғини зарарсизлантириш ёки алмаштириш (“Иссиқхона экинлари касалликлари билан кураш” бобига қаранг); биринчи касалланган ўсимликларни дарҳол юлиб олиб, чиқариб, ёқиб юбориш; ҳарорат кескин ўзгариб туришига йўл қўймаслик, муътадил ҳарорат ($21-22^{\circ}\text{C}$) ва намликни таъминлаш; иссиқхоналарни тез-тез шамоллатиш; илиқ сув билан суғориш, аммо ортиқча суғормаслик (айниқса ёзнинг иккинчи ярмида); далаларда чуқур кузги шудгор; касаллик кенг тарқалиш хавфи бўлганда экинга фунгицид (бензимидазоллар, ипродион, винклозолин ва б.қ.) пуркаш тавсия қилинади. ЎТЭБИ ходимларининг чоп этилмаган хабарларига кўра, бодрингда склеротиниоз Тошкент вилояти иссиқхоналарида ҳам қайд этилган.

АНТРАКНОЗ

Антракноз касаллиги иссиқхона ва дала шароитида учраб, ўсимликнинг барча ер усти аъзоларини зарарлайди. Баргнинг касалланган жойида думалоқ, сарғиш доғлар пайдо бўлиб, бу доғлар кейинчалик тешилиб қолади. Пояда доғлар узунчоқ, кўнғир сарғиш рангда бўлиб, ботик ҳосил қилади. Бу белгилар мевада дастлаб кичик шаклда ҳосил бўлса, кейинчалик шакли йириклашиб, чуқурлашади. Касалликни *Melanconialis* тартиби вакили *Colletotrichum lagenarium* Ellis.et Halsted тури келтириб чиқаради.

Касалланган жойда замбуруғ конидияларни хосил қилувчи ложа хосил қилади. Унда рангсиз, бир хужайрали ўлчами 10-30x3-5 мкм конидия бандларида тухумсимон, цилиндрсимон шаклдаги ўлчами 11-20x3,6-6,5 мкм катталиқдаги конидияларни хосил қилади. Замбуруғ баргга устицалар воситасида кириб келиб, 24° С да нормал ривожланади ва инкубация даври 60-100 % намликда 6 кунни ташкил қилади. Касаллик туфайли баргнинг ассимиляция юзаси камайиб, хосилдорликни пасайтиради.

БАКТЕРИАЛ СЕРҚИРРА ДОҒЛАНИШ

Бактериал серқирра доғланишини *Pseudomonas syringae* pv. *lachrymans* (синоним *Pseudomonas lachrymans*) бактерияси кўзғатади. Бу бактериоз дунёда кўп мамлакатларда, жумладан Ўзбекистон, Тожикистон, Қирғизистон ва Қозоғистонда очик дала ва иссиқхоналарда бодрингда кенг тарқалган. Зарарланган уруғдан унган уруғбаргларда қайноқ сувга куйганга ўхшаш, рангсиз доғлар пайдо бўлади, улар тезда қуриб, қўнғир тус олади. Кучли зарарланган уруғпалла ва ёш ўсимликлар қуриб қолади, камроқ зарарланганлари ўсишдан орқада қолади. Чинбаргларнинг остки томонида олдин қайноқ сувга куйганга ўхшаш, рангсиз, ёки мой томганга ўхшаш тўқяшил, барг томирчалари орасида жойлашган доғлар пайдо бўлади. Улар сўнгра қизғиш-қўнғир тус ва серқирра шакл олади, атрофида сариқ ҳошия ривожланади, доғлар қурийдими ва чатнаб, тўкилади, уларнинг ўрнида тешиқлар пайдо бўлади. Юқори намликда доғлар устида сарғиш ёки оқиш, сутга ўхшаган суюқлик томчилари пайдо бўлади; улар қуриб, доғлар устида юпка, ялтироқ парда ҳосил қилади.

Бодринг меваларида, баъзан пояси ва барг бандларида ҳам мой томганга ўхшаш доғлар пайдо бўлади, сўнгра улар қурийдими, ботик, қўнғир яраларга айланади. Мева ўсишдан орқада қолади, хунук (қийшайган) шакл ва аччиқ таъм олади. Бодрингнинг ички қисмлари ва уруғлари ҳам зарарланади.

Бактерия ўсимликка барг оғизчалари ва яралари, меваларга фақат механик яралар орқали киради, экин ичида ёмғир, шамол ва хашаротлар ёрдамида тарқалади. Ўсимликлар зарарланиши учун минимал ҳаво ҳарорати 1°С,

максимум 35°C ва оптимум 25-27°C² ни ташкил этади, ёмғир ва шабнам касаллик ривожланиши учун қулай шароит туғдиради. Касалликнинг инкубацион даври 5-10 кун.

Касалликнинг зарари – уруғбарг ва майсалар чириши, экин сийрак бўлиб қолиши, мевалар кам тугилиши, шакли ҳамда сифати бузилиши, иккиламчи зарарланиш натижасида тез чириб кетишидир.

Бактерия ўсимлик қолдиқлари ва уруғда икки йилдан кўпроқ сақланиши мумкин.

Кураш чоралари. Чидамли навлар яратиш ва қўллаш; икки йиллик алмашлаб экишни жорий қилиш; уруғликни соғлом экинлардан олиш ва экишдан олдин дорилаш; касаллик пайдо бўлса экинга таркибида мис мавжуд бўлган фунгицид пуркаш; калийли ўғитларнинг юқори меъёрларини қўллаш; ўсув даврида зарарланган меваларни ва ҳосил йиғиштириб олингандан кейин ўсимлик қолдиқларини даладан чиқариб, йўқотиш; чуқур кузги шудгор; экинни ортикча суғормаслик; иссиқхоналарда фитосанитария қоидаларига риоя қилиш тавсия қилинади.

БАКТЕРИОЗ СЎЛИШ

Бактериоз сўлишини *Erwinia tracheiphila* бактерияси кўзгатади. Бодрингда очик дала ва иссиқхоналарда кенг тарқалган, қовун, тарвуз ва қовоқ ҳам зарарланади, аммо касаллик қовунда, бошқа хабарга кўра тарвуз ва қовоқда камроқ учрайди. Бактериоз айрим баргларнинг баъзи қисмлари кулранг-яшил доғланиши ва сўлишидан бошланади; бундай баргларда иккита – ўнбир нуқтали (*Diabrotica undecimpunctata*) ва йўл-йўл бодринг (*Acalymma vittata*) бурга-кўнғизчалари зарарлаб пайдо қилган тешикчаларни топиш мумкин. Сўнгра битта ёки бир нечта палаклар ёхуд бутун ўсимлик сўлиб қолади. Кўпинча ўсимликлар гуллаш ва мева тугиш фазаларида сўлийди.

Иссиқхоналарда зарарланган ўсимликлар 2-3 кун ичида сўлиб қолиши мумкин. Далада ёки иссиқхонада касаллик бактериоз сўлиш эканлигини қуйидаги усул ёрдамида аниқлаш мумкин: сўлган ўсимлик поясини кесиш ва уни қўл билан сиқиш лозим; ўтказувчи тўқималардан оқ суюқлик чиқиши, ва унга қаламтарошнинг учини тегизиб, секин тортганда суюқлик ингичка ипга ўхшаб чўзилиши бактериоз сўлиш мавжудлигидан далолат беради. Бактерия кўнғизчаларнинг овқатни ҳазм қилиш органлари ичида сақланади; кўнғизчалар

² Бошқа маълумотларга (Саттарова ва б., 2003; Ганиев, Недорезков, 2005) кўра, оптимал ҳарорат 19-24°C.

барғни кемирганда, бактериялар барғ ичига кириб олади. Бактерия ўсимлик қолдиқларида сақланмайди.

Кураш чоралари. Бурга-қўнғизчаларга қарши инсектицид пуркаш; биринчи зарарланган (сўлаётган) ўсимликларни қазиб олиб, иссиқхона ва далалардан чиқариб, йўқотиш лозим.

Бодрингнинг бактериоз сўлиши дунёнинг кўп мамлакатларида тарқалган, Ўзбекистонда ҳам учраши эҳтимол қилинади.

ОДДИЙ МОЗАИКА

Бодрингнинг оддий мозаикасини вирус (*Cucumis virus 1*) қўзғатади. Ўзбекистон, Тожикистон ва Туркменистонда вирус бодринг, қовун, тарвуз, ковоқ ва ковоқчада кенг тарқалган.

Касаллик **бодрингда** очик дала ва иссиқхоналарда дунёнинг барча мамлакатларида, жумладан Ўзбекистонда ҳам кенг тарқалган. Вирус жуда кенг ихтисослашган ва 300 тадан кўпроқ ўсимлик турларини, жумладан барча полиз экинларини, помидор, исмалоқ, селдер, қайлюғун, физалис, картошкагул (георгин), шойигул (канна), флокс, юлдузўт, циния ва бошқа кўп маданий экинлар ва бегона ўтларни зарарлайди.

Касаллик белгилари 6-8 хафталик бодринг экинида яққол кўринади. Зарарланган ёш барғлар пастга қараб букилади, олачипор тус, усти ғижимланган шакл олади, оч-яшил ва сарик доғлар ривожланиб, мозаика ҳосил бўлади, барғ ўсмайди. Палак бўғинлари ораси қисқаради, натижада ўсимлик тепасида ёш барғлар розеткаси пайдо бўлади. Ўсимликлар заифлашади, ўсишдан орқада қолади, аста-секин сарғаяди ва сўлиб қолади. Экинда ён новда ва оналик гуллар сони камаяди. Эрта зарарланган ёш ўсимликлар қурийд, кечроқ зарарланганларининг вегетация даври қисқаради, кам гул ҳосил қилади..

Зарарланган мевалар хунук шакл олади, олачипор (сарик-яшил) бўлиб қолади, устида сўгаллар пайдо бўлади, хлороз ривожланади, баъзан яшил пигмент деярли бутунлай йўқолиб, мева оқ ва майда бўлиб қолади.

Вирус барқарор эмас, қуруқ ҳавода фаоллигини тез йўқотади, касал ўсимликлардан сиқиб олинган ширада 4 кун сақланиши мумкин, 60-70°C ҳароратда 10 дақиқада ҳалок бўлади. Ўсимлик қолдиқлари ва уруғда сақланмайди. Вирус бир неча икки ва кўп йиллик ўсимликларда (қайлюғун, қуртэна, бангидевона, себарга, йўнғичқа, себарга, қоқиўт) сақланади, соғлом ўсимликларга ширалар (*Myzodes persicae*, *Aphis gossypii*) ва картошканинг колорадо қўнғизи орқали ҳамда механик усулда, ишчилар ва мева терувчилар

ишлатган пичоқлар воситасида ўтади. Касалликнинг инкубацион даври 10-15 кун³. Ҳаво ҳарорати кескин ўзгариши, экинларнинг туп сони қалин бўлиши касалликни кучайтиради.

Зарарланган **қовун** барглари олачипор, мозаикали бўлиб қолади, кўпинча буришиб, хунук тус олади, устида сўгалсимон шишлар пайдо бўлади. Қовуннинг янги ўсиб чиққан барглари ва палакларининг учлари некротик доғлар билан қопланади ва сўлади, сўнгра сўлиш ва некроз пастки ярусларга тарқалади, ўсимлик аста-секин куриб қолади.

Кураш чоралари. Чидамли навлар яратиш ва қўллаш; бодрингни вирус билан зарарланишга мойил экинлар, бегона ўтлар ва кўп йиллик гулларга яқин жойлаштирмаслик; бегона ўтлар ва биринчи зарарланган ўсимликларни қазиб олиб, иссиқхона ва далалардан чиқариб, йўқотиш (“Иссиқхона экинлари касалликлари билан кураш” бобига каранг); иссиқхоналарда тупрокни зарарсизлантириш ва бошқа фитосанитария қоидаларига қатъий риоя қилиш тавсия қилинади.

ИФЛОСЛАНГАН ҲАВО БИЛАН ЗАРАРЛАНИШ

Ифлосланган ҳаво билан зарарланишининг белгилари ўсимлик ҳаводаги қайси модда билан зарарланганига боғлиқ. Зарарланган экинларнинг ҳосили ва ҳосил сифати пасаяди.

Озон билан зарарланишга тарвуз ва ўрис қовоқ жуда чидамсиз, бодринг жуда чидамли, оддий қовоқ билан мушк қовуннинг чидамлилиги ўртача даражада. Олдин пастки ярус барглари зарарланади, уларнинг устки томонида томирчалари орасида оқ доғлар ривожланади ва баргларнинг усти тўр-тўр бўлиб қолади. Хлоротик тўқималар сўнгра қўнғир тус олади. Озон автомобиль моторларидан чиққан ишлатилган газлардан қуёш нури таъсирида ҳосил бўлади. Баргларга озон улардаги нафас олиш тешикчалари орқали киради.

³ Бошқа хабарларга кўра (Кулакова, 1977; Вянгеляускайте ва б.қ., 1989; Сычев, Мизунов, 1991) вирус ўсимлик колдикларида ва уруғда ҳам сақланиши мумкин, аммо бу хабарлар шубҳали ва исботланиши лозим.

Олтингургурт оксиди билан зарарланишга барча полиз экинлари жуда чидамсиз. Зарарланган ўсимликларнинг барглари четлари ва томирчалари ораларида хлороз, ўткир зарарланиш юз берганда эса некрозлар ривожланади. Ёш, аммо тўла очилган барглар зарарланишга ўта чидамсиз. Олтингургурт оксиди металлларни эритиш, сульфат кислотаси ишлаб чиқариш, кўмир ёки газ ёкиш жараёнларида пайдо бўлади; ўсимликларга зарари жуда юқори ҳарорат ва намлик мавжудлигида кучаяди.

ОЗУҚА МОДДАЛАРИ ЕТИШМАСЛИГИ

Озуқа моддалар етишмаслиги. *Азот:* барглар пастки ярусдан тепага қараб бирин-кетин сарғаяди ва қурийди. Бодрингнинг мевалари, айниқса уларнинг учлари ингичка бўлиб қолади. Қовун мевалари кичик, оч-рангли, юпка қобиқли ва уруғлари кичик бўлиб қолади. *Фосфор:* ўсимликларнинг бўғин оралари қисқа, натижада бўйи калта бўлиб қолади, барг томирлари ва бандлари қизғиш тўқ-қўнғир тус олади, гуллари кам ривожланади. *Калий.* Ёш баргларнинг четлари пиёлага ўхшаб ичига букилади, четлари оқаради ёки сарғаяди. Баргларда, пастки ярусдан бошлаб, қўнғир доғлар ривожланади. Бодринг мевалари қўнғир тус олади ёки доғлар билан қопланади, тўқмоқ шаклини олади. Мушк қовуннинг эти майда дондор ва аччиқ бўлиб қолади. *Магний:* пастки ярусдан бошлаб баргларнинг томирчалари ораси оқаради, томирчалар яшил рангини сақлайди, барглар олачипор бўлиб қолади. Ёш барглар буришади, мўрт, осон синувчан бўлиб, сўнгра қуриб қолади. *Темир:* ёш баргларнинг томирчалари оралари сарғаяди, пастки ярусдаги барглар эса ўзининг яшил рангини сақлаб қолади. *Кальций:* барглар четлари ўсмайди, пиёла шаклида, ичига қараб букилади. Кальций етишмаслиги ва тупроқ намлиги кескин ўзгариши натижасида полиз экинлари меваларининг тепаси чириши кузатилади. Ўсимликларнинг илдиз тизими паразит замбуруғлар билан зарарланган бўлиши ҳам кальций етишмаслиги ва мевалар тепаси чиришига олиб келиши мумкин. *Марганец:* ёш баргларнинг томирчалари ораси оқаради ва сарғаяди. *Бор:* ўсимликларнинг ўсиш нуқталари сарғаяди ва қурийди, барглари доғлар билан қопланади. *Молибден:* пастки ярусдан бошлаб барг томирчалари оралари сарғаяди, сўнгра баргларнинг четлари қурийди.

Озуқа элементлари етишмаслиги тупроқлар жуда нордон ёки ишқорли бўлганида кузатилади. Ўғитларнинг ортиқча меъёрлари ёки уларда моддалар баланси сақланмаслиги ҳам ўсимлик баъзи микроэлементларни ўзлаштира олмаслигига сабаб бўлади.

Кураш чоралари. Тупроққа элементлар баланси сақланган ўғитларни киритиш; экинга тупроқда етишмаслиги кузатилган микроэлементлар эритмаларини пуркаш; тупроқда рН ни нормага келтириш лозим.

Бодринг касалликларига қарши курашда Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида ишлатиш учун рухсат этилган фунгицидлар

Препарат номи	Сарф меъёр и, га/кг ёки га/л	Экин тури	Қайси касалликка қарши ишлатилади	Ишлатиш муддати усули ва тавсия этилган чекловлар	Ҳосилни йиғишига қанча қолганда ишлов тугулланади, кун	Бир мавсумда кўпи билан неча марта ишлатилади
КВАДРИС 25% сус.к. (250 г/л)	0,6	Иссиқхонадаги бодринг	Пероноспороз ун-шудринг	Препарат фақат ўзга фунгицидлар билан кўшиб ишлатилади. Ўсимлик ўсув даврида пуркалади.	30	2
ФУНДАЗОЛ 50% н.кук. (500г/кг)	0,8-1,0	Очиқ ва иссиқхонадаги бодринг	Ун-шудринг антракноз	Ўсимлик ўсув даврида пуркалади.	7	2
ОХАК-ОЛТИНГУ-ГУРТ ҚАЙНАТМАСИ	Боме даражаси ўлчови да 0,5-1,0	Бодринг	Антракноз ун-шудринг	Ўсимлик ўсув даврида	1	1

БОРДО СУЮҚЛИГИ	Мис купоро си бўйича 6,0- 10,0	Очиқ ва иссиқхо надаги помидор	Антракноз Пероноспороз Аскохитоз Бактериоз доғланиш	Ўсимлик ўсув даврида мис купороси бўйича 1% ли эритма ҳолида пуркалади	5	3
ЛОТОС 10 % эм.к. (100 г/л)	0,75	Иссиқхо надаги бодринг	Ун шудринг	Ўсимлик ўсув даврида	7	3
ТОПАЗ 10% эм.к.	0,1250,15	Бодринг	Ун-шудринг	Ўсимлик ўсув даврида	20	2
ТОПСИН-М, 70% н.кук. (700 г/кг) (Б)	1,0	Бодринг	Ун-шудринг кулранг чириш	Ўсимлик ўсув даврида	7	3

Фойданалиган адабиётлар

1. Б. А. Ҳасанов, Р.О. Очилов, Р.А. Гулмуродов. Сабзавот, картошка ҳамда полиз экинларининг касалликлари ва уларга қарши кураш. Тошкент 2009
2. Шералиев А.Ш., Рахимов У.Х. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ФИТОПАТОЛОГИЯСИ. ТОШКЕНТ 2014.
3. Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида ишлатиш учун рухсат этилган пестицидлар ва агрохимикатлар рўйхати. Тошкент 2013.
4. Зуев В.И., Атаходжаев А.А., Қодирхўжаев О., Асатов Ш.И., Акромов У.И. Ҳимояланган жой сабзавотчилиги. Т., “Иқтисод-молия” 2014. – б. 124-238.
5. Зуев В.И., Абдуллаев А.Г. Сабзавот экинлари ва уларни етиштириш технологияси. Т., «Ўзбекистон», 1997. – б. 301-310.
6. www.agroflora.ru

Tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash

Aliyev Komronbek Nodirbekovich-TDYU, Jinoyat qonunchiligini qo'llash nazariyasi va amaliyoti yo'nalishi magistri

Annotatsiya. Ushbu tezishda yurtimiz va xorijiy mamlakatlarda tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashning o'ziga xos xususiyatlari va bu borada qonunchiligimizda qanday mumammolar mavjudligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu muammolarni hal qilish uchun qonunchilikka qanday o'zgartirishlar kiritish kerakligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: tamom bo'lmagan jinoyat, liberallashtirish, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish, jinoyatga suiqasd qilish, o'ta xavfli retsivist, umrbod ozodlikdan mahrum qilish, individuallashtirish, jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy qaytish, jinoyatning sodir etish bosqichlari, differensiyalash.

Tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashda nafaqat jazo tayinlashning umumiy asoslariga, balki Jinoyat kodeksining 58-moddasi maxsus qoidalariga ham rioya qilish lozim. Maxsus qoidalarni hisobga olishning asosiy sababi, ushbu noqonuniy tajovuzlarga jazo tayinlashda alohida yondashuvning o'ziga xosligidadir. Shunday qilib, JK 58-moddasi adolat va insonparvarlik prinsiplarini o'z ichiga olib, jinoiy jazo maqsadlarini to'laqonli amalga oshirishga ko'maklashadi.

Jinoyat uchun jazo tayinlash tizimini liberallashtirishning asosiy yo'nalishi sifatida, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 58-moddasi (tamom bo'lmagan jinoyat uchun jazo tayinlash)ga kiritilgan muhim o'zgartirishlarni alohida ta'kidlab o'tish lozim. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 11 apreldagi 152-sonli qonuniga ko'ra, tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash qoidalari liberallashtirilib, tamom bo'lgan jinoyatlardan farqli ravishda ushbu jinoyatlar uchun jazo tayinlashning alohida qoidalari mustahkamlandi. Jumladan, ushbu qonunga ko'ra, «jinoyatga tayyorgarlik ko'rganlik hamda jinoyat sodir etishga suiqasd qilganlik uchun jazoning muddati yoki miqdori Jinoyat kodeksi Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan eng ko'p jazoning to'rt dan uch qismidan oshmasligi kerak». O'z navbatida, ushbu qoida jinoyat sodir etgan har qanday shaxsga va jinoyatga nisbatan qo'llanilishi mumkin emas. Ya'ni mazkur qoida: o'ta xavfli retsivistlarga, uyushgan guruh yoki jinoiy uyushma a'zolariga nisbatan, tinchlik va xavfsizlikka qarshi tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun, shuningdek, quyidagilar bilan, ya'ni javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasddan odam o'ldirish bilan, o'n to'rt yoshga to'lmaganligi aybdorga ayon bo'lgan jabrlanuvchining nomusiga tegish yoki unga nisbatan zo'rlik ishlatib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish bilan; yadroviy, kimyoviy, biologik va boshqa turdagi ommaviy qirg'in qurolini, bunday qurol

yaratishda foydalanish mumkinligi ayon bo'lgan materiallarni hamda uskunalarini kontrabanda qilish bilan bog'liq bo'lgan jinoyatlar uchun jazo tayinlashda qo'llanilmaydi. Tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun umrbod ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo tayinlanishi mumkin emas. Lekin agar jinoyatga suiqasd qilishdagi tajovuz orqali boshqa ijtimoiy munosabatlarga xavfli oqibatlar yetkazilgan bo'lsa, ushbu tajovuz alohida jinoyat sifatida kvalifikatsiya qilinib, JK 54-moddasiga asosan jazo tayinlanishi lozim. Masalan, boshqa shaxsning hayotiga tajovuz vaqtida, shaxsga og'ir tan jarohatlari yetkazilsa, ushbu holda sodir etilgan tugallangan jinoyat sifatida JK 104-moddasi bilan 97-modda ko'rsatilgan jinoyatga suiqasd sifatida kvalifikatsiya qilinib, jazo tayinlanishi lozim. U yerda jinoyatlar tarkibi bo'yicha jazo tayinlanadi (JK 59-moddasi) va tamom bo'lgan jinoyatlar uchun jazo JK 54-moddasining talablari asosida va jinoyatni sodir etishga suiqasd qilish JK 58-moddasi 1-qismi asosida tayinlanadi.

Ushbu qonunning qabul qilinguniga qadar, sudlar tamom bo'lmagan jinoyat uchun jazo tayinlashda, ya'ni jinoyatga tayyorgarlik va jinoyatga suiqasd qilganlik uchun jazo tayinlashda jinoyatning og'ir-yengilligini, jinoiy niyat amalga oshirilishining va jinoyatni oxiriga yetkaza olmaganlik sabablarini e'tiborga olgan holda, tamom bo'lgan jinoyatlar sanksiya doirasida jazo tayinlash huquqiga ega edilar. Endilikda ushbu qoidaning kiritilishi munosabati bilan, eng avvalo, tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash qoidalari individuallashtirildi. Buning mohiyati, tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashda alohida o'ziga xos maxsus holatlarni e'tiborga olinishi kerakligi, bu borada tamom bo'lmagan jinoyatlar o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi bilan xarakterlanadi.

Tamom bo'lmagan jinoyatlar jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va jinoyat sodir etishga suiqasd qilishga bo'linadi. Jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy qaytish tamom bo'lmagan noqonuniy tajovuzning turlaridan biri bo'lib, jinoiy javobgarlikni istisno etadi.

JK 25-moddasi 1-qismiga ko'ra jinoyatga tayyorgarlik ko'rish deb, shaxsning qasddan qilinadigan jinoyatni sodir etish yoki yashirish uchun sharoitlar yaratuvchi qilmishi o'ziga bog'liq bo'lmagan holatlarga ko'ra sodir etilishi boshlangunga qadar to'xtatilishiga aytiladi. Ammo qonunda jinoyatga tayyorgarlik ko'rish bosqichida to'xtatilganligi uchun alohida javobgarlik belgilanmay, JK Maxsus qismining tamom bo'lgan jinoyat uchun javobgarlikni belgilovchi norma doirasida javobgarlik belgilanib, jinoyat kodeksi 58-moddasi qoidalariga muvofiq jazo tayinlanadi.

Jinoyat sodir etishga suiqasd qilish jinoiy faoliyatning ikkinchi bosqichidir. JK 25-moddasi 2-qismiga muvofiq, qasddan sodir etiladigan jinoyat boshlanib, shaxsga

bog'liq bo'lmagan holatlarga ko'ra oxiriga yetkazilmagan bo'lsa, jinoyat sodir etishga suiqasd deb topiladi. Jinoyatga suiqasd qilishning ijtimoiy xavflilik darajasi jinoyatga tayyorgarlik ko'rishga nisbatan og'irroq, tamom bo'lgan jinoyatga nisbatan yengilroqdir.

Jinoyatga suiqasd qilishda jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan ijtimoiy munosabatga tajovuz qilish boshlanib, tajovuz qaratilgan ijtimoiy munosabat zarar yetkazilishi xavfi ostida qoldirilishi yoki ma'lum darajada zarar yetkazilishi mumkin, ammo qonunda nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli oqibat kelib chiqmaydi. Shunga ko'ra, tamom bo'lgan jinoyatga nisbatan jinoyatga suiqasd qilishning ijtimoiy xavflilik darajasi kamroq bo'ladi. Sud jinoyatga suiqasd qilganlik uchun jazo tayinlashda ana shunday holatni hisobga olib, muayyan moddaning sanksiyasida nazarda tutilgan jazo turi va muddati doirasida tayinlanadigan jazoga nisbatan kamroq bo'lgan muddat yoki miqdorini tayinlaydi.

E'tibor beriladigan jihat shundan iboratki, tamom bo'lmagan jinoyatlar faqat qasddan sodir etilgan jinoyatlarda mavjud bo'lishi mumkin bo'lib, ehtiyotsizlik orqali sodir etiladigan jinoyatlarda mavjud bo'lmaydi.

Tamom bo'lmagan jinoyat uchun jazo tayinlashda, sud jazo tayinlashning umumiy asoslaridan tashqari, muayyan jinoyatning og'irligi, jinoiy niyat amalga oshirilishining darajasi va jinoyatni oxiriga yetkaza olmaganlik sabablari kabi holatlarni ham hisobga olishi lozim.

Qonunda ko'rsatilgan holatlar, sudga jazo tayinlashda alohida yondashuvni ta'minlab, sodir etilgan qilmish ijtimoiy xavf darajasini va aybdorning shaxsini to'g'ri aniqlashga imkoniyat beradi. Ushbu holatlar sud tomonidan nafaqat o'zaro, balki muayyan ish holatlari bilan birgalikda hisoblanishi lozim. Ta'kidlab o'tish joizki, jazoning og'irligi jinoyatning sodir etilishi bosqichlari bilan mutanosib bo'lishi kerak. Shuning uchun jinoyatga tayyorgarlik ko'rish, jinoyat sodir etishga suiqasd qilish uchun bir me'yorda jazo chorasi tayinlanishi mumkin emas deb hisoblaymiz.

Hech qanday sharoitda, tamom bo'lmagan jinoyat uchun jazo tegishli modda sanksiyasidagi eng ko'p doirasidan yuqori bo'lmasligi lozim. Xususan, sudlar qonun eng ko'p bo'lgan muddatni yoki jinoyatga tayyorgarlik ko'rish uchun va jinoyat sodir etishga suiqasd qilish uchun jazo miqdorining cheklanishini va u (muddat, miqdor) JK Maxsus qismidagi to'g'ri keladigan moddasining sanksiyasida nazarda tutilgan og'irroq jazo turi miqdori va muddatining 3/4 qismidan ko'p bo'lmasligi kerakligining belgilanishini e'tiborga olishlari muhim.

Endilikda xorijiy mamlakatlarda tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rib chiqsak. Belarussiyada tamom

bo'lmagan jinoyat uchun sudlar tomonidan yengilroq jazo tayinlash qoidasi mavjud emas. Faqatgina tugallanmagan jinoyat uchun jazo tayinlashda aybdor tomonidan sodir etilgan harakatlarning tabiati va ijtimoiy xavflilik darajasi, jinoiy niyatni amalga oshirish darajasi va jinoyat oxiriga yetkazilmagan holatlar hisobga olinadi.

Ukrainada esa jinoyatga suiqasd qilganlik uchun jazo muddati yoki miqdori ushbu Kodeksning maxsus qismidagi moddaning sanksiyasida nazarda tutilgan maksimal jazoning uchdan ikki qismidan yoki eng og'ir jazo turining miqdoridan oshmasligi kerak.

Rossiya va Qozog'iston qonunchiligida tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash bir xil tartibga solingan. Qozog'iston va Rossiyada jinoyatga tayyorgarlik ko'rganlik uchun jazo muddati yoki miqdori tugallangan jinoyat uchun ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan asosiy jazo turining eng ko'p muddati yoki miqdorining yarmidan ko'p bo'lishi mumkin emas. Jinoyatga suiqasd qilganlik uchun esa jazo muddati yoki miqdori tugallangan jinoyat uchun ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan asosiy turdagi jazoning eng yuqori muddati yoki miqdorining chorak qismidan oshmasligi kerak. Bizning qonunchilikda esa jinoyatga tayyorgarlik ko'rganlik va jinoyatga suiqasda qilganlik uchun jazoning muddati yoki miqdori ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan eng ko'p jazoning to'rt dan uch qismidan oshmasligi kerak, ya'ni bizda ushbu ikki holat bir-biridan ajratilinmagan. To'g'ri sud maksimal to'rt dan uch qismi qo'llay oladi, ya'ni tayyorgarlik ko'rganlik uchun to'rt dan bir qismini qo'llashi ham mumkin. Biroq bu masala sudning ixtiyorida bo'lib, unga majburiyat yuklamaydi. Shu bilan bir qatorda, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish jinoyatga suiqasd qilishdan ko'ra ijtimoiy xavfliligi kamroq hisoblanadi. Shu sababli jazo tayinlashda bunday differensiyalash bo'lishi kerak deb hisoblaymiz.

Bizning fikrimizga ko'ra, jinoyatga suiqasd qilish jinoyatga tayyorgarlik ko'rishdan xavfliroq hisoblangani uchun jinoyat kodeksi 58-moddasiga o'zgartirish kiritish kerak deb hisoblaymiz, ya'ni jinoyatga tayyorgarlik ko'rganlik uchun jazoning muddati yoki miqdori ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan eng ko'p jazoning yarmidan oshmasligi, jinoyat sodir etishga suiqasd qilganlik uchun esa jazoning muddati yoki miqdori ushbu Kodeks Maxsus qismining tegishli moddasida nazarda tutilgan eng ko'p jazoning to'rt dan uch qismidan oshmasligi kerak. Shunda ushbu qoida Rossiya va Qozog'iston qonunchiligi bilan bir xil bo'ladi va jazo tayinlashda qilmishni ijtimoiy xavflilik jihatidan differensiyalashga olib keladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsa, jinoyat kodeksiga tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlashning maxsus qoidasi kiritilinishi to'g'ri bo'lgan deb hisoblaymiz

va uni endilikda takomillashtirilib, jinoyatga tayyorgarlik ko'rish va jinoyatga suiqasd qilganlik uchun turlicha jazo tayinlanishini majburiy norma sifatida kiritilinishi kerak deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.1994-yil 22-sentabr kuni qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi"ning 25-moddasi;
- 2.1994-yil 22-sentabr kuni qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi"ning 58-moddasi;
3. O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 11 aprel kuni qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 58-moddasiga qo'shimcha kiritish to'g'risida"gi 152-sonli qonuni;
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 03.02.2006 yildagi "Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to'g'risida"gi 1-sonli qarori.

QADIMGI YOZUVLAR TARIXI
Jumanazarova Saida Rustambek qizi
CHDPU 2-bosqich talabasi
Shofqorov Abdushukur Musayevich,
CHDPU O'zbek tilshunosligi kafedrasi mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadimgi turkiy yozuvlar, ularning kelib chiqishi, shakllangan davri va bu yozuvlarda yozilgan asarlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: piktografik yozuv, ideografik yozuv, magik, tamg'alar, paleografik kuzatuvlar, o'rxun-enasoy, uyg'ur, moniy, sug'd, brahma, suryoniy yozuvlari.

Annotation. This article discusses the ancient Turkic writings, their origin, period of formation and works written in these writings.

Key words: pictographic writing, ideographic writing, magic, stamps, paleographic observations, Orhun-Enasai, Uyghur, Moni, Sugdian, Brahma, Syriac writings.

Inson tug'ilibdiki, o'z vatan tuyg'usi va o'z ona tili bilan ulg'ayadi. Ona tili haqida gapirishdan avval, qadimgi tillar, qadimgi yozuvlarga e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Chunki hozirgi kundagi har bir shakllangan va shakllanmagan til va yozuvlar o'zining uzoq va qadimiy tarixiga ega. Tilning shakllanishida bevosita yozuvning ahamiyati kattadir. Yozuvlar haqida gapirganda, eng avvalo, qadimgi yozuvlarga to'xtalishni joiz deb bildik.

Qadimgi yozuvlarni o'rganish va tadqiq etish XIX asrning birinchi yarmida sezilarli darajada rivojlandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Xususan, G'arb olimlaridan N.Marr va Meshchaninovlar ilk bora o'z fikr va qarashlarini ilgari surishgan. Ularning qarashlari bo'yicha tilning ikki turi mavjud:

- 1) tovush tili;
- 2) yozuv tili.¹

Ikkalasi ham bir-biri bilan bog'liq bo'lib rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Yozuvlarning dastlabki bosqichi bu piktografik, ideografik yozuvlardir. Ilk yozuvlar "imo-ishoralar" tili deb ham nomlangan. Shu bilan bir qatorda ular magik (sehr-jodu) vazifasini bajarishgan. Amerika tilshunosi G.Malleri, chex tilshunosi Ch.Laukotka hamda xitoy tilshunosi Chjon Chjen-Minlar N.Marr va Meshchaninov fikrlarini qo'llab-quvvatlaganlar.

¹ Abdishukurov B. Qadimgi turkiy til. – Toshkent: "Navoiy universiteti" nashriyot-matbaa uyi 2019. 16-b.

Qadimgi yozuvlardan Misr yozuvi va Shummer mixxatlari juda mashhur hisoblanadi. Misr yozuvining o'ziga xos jihati shundaki, ikki usulda gorizontal holatda o'ngdan chapga yoki vertikal holatda yuqoridan pastga qarab yozilgan. Misr yozuvi va shumner mixxatining farqli tomoni misr yozuvi papirusga, shumner mixxati esa loy taxtachalarga bitilgan. Bu yozuvlar Sharqda keng tarqalgani uchun "Qadimgi sharqning lotin yozuvi" nomini ham olgan. Qadimgi turkiy yozuvlar ko'k turk, uyg'ur, moniy, sug'd, brahma va suryoniy yozuvlaridir.²

Avvalo, dunyoga mashhur bo'lgan ko'k turk yozuviga to'xtalsak. Bu yozuvning shakllangan davri va ildizlari haqida aniq bir dalillar mavjud emas. Hozirgi kunga qadar o'rganilmoqda. Ba'zi olimlar ko'k turk yozuvini tamg'alar (urug'-qabila belgilari) ga bog'lashadi. Boshqa bir fikrda esa bu yozuv oromiy yozuvi, ya'ni sug'd xati asosida shakllangan. Ko'k turk yozuvi oromiy, sug'd va pahlaviy yozuvlarining kuchli ta'sirida bo'lgan.

Paleografik kuzatuvlar natijasida A.Amanjalov ushbu yozuvning tarixi miloddan avvalgi I ming yilliklarga yaqinligini aytib o'tgan.

Sug'd alifbosida 22 ta harf mavjud. Uyg'ur alifbosida esa 23 ta harf. Lekin ko'k turk matnlarida esa 38-40 ta deb topib o'rganilgan. Ammo ba'zi manbalarda 40-44 atrofida ham deb ketilgan.³

O'rxun yozuvi turkshunoslikda va yozuv tarixiga oid asarlarda "O'rxun-Yenasoy yozuvi", "Yenisey-O'rxun yozuvi", "Sibir yozuvi", "turkiy run (a) yozuvi", "ko'k turk yozuvi" deb yuritiladi. Ilk bor bu yozuv 1721-yilda D.Messershimdt, 1818-yilda Oltoyda G.I.Spasskiy, 1879-yilda Tuvada G.N.Potanin tomonidan topib o'rganilgan. 1889-yilda Mo'g'ulistonda N.M.Yadrinsev Kulteginga bag'ishlangan yodgorlikni topadi va urxun yozuvi termini shu orqali kelib chiqadi. 1889-yilda I.R.Aspelin esa buni yenisey yozuvi deb ataydi va shu orqali umumlashtirilib urxun-yenisey yozuvi deb bitta nom berishadi.

Yevropada bu alifboning kelib chiqishi to'grisida ilk bor fransuz turkologi O.Donner so'z yuritgan edi. Tomson O.Donnerning fikriga quydagicha munosabat bildirgan edi: "Unutmaslik kerakki, yozuvlarimizning davri bilan o'sha yozuvlarning davri orasida ming va undan ortiq yillar bor. Bu tur o'xshashliklarining odatda somon olovi singari yaltiroq, ammo o'tkinchi bo'lganini ham qabul etmoq kerak. Bunday ishoratlar chinakam boshqa yo'llar bilan aniqlangandan keyin boshqa alifbolar bilan qilinadigan qiyoslash yozuvning ildizini topish uchun asos bo'la oladi. Buning ustiga,

² Abdishukurov B. Qadimgi turkiy til. – Toshkent: "Navoiy universiteti" nashriyot-matbaa uyi 2019. 16-b.

³ Abdishukurov B. Qadimgi turkiy til. – Toshkent: "Navoiy universiteti" nashriyot-matbaa uyi 2019. 18-b.

yenisey yozuvlarini hozircha bir chetga qo'yib avvalo faqat Urxun yozuvlari bilan mashg'ul bolish juda to'gridir. Zero, Yenisey yozuvlari alohida qiyinchiliklar paydo qilmoqda va ko'p shubhalarga sabab bo'lmoqdaki, bu yozuvga hozir to'xtalganimizda ham aslo yechilmasligini e'tirof etaman".⁴

Turkiy-run yozuvi hududiy chegaralanish jihatidan uchta katta guruhga ajratiladi:

- 1) Tis guruhi (Nad-Sent-Miklosh)
- 2) Yevroosiyo guruhi (Don, Kuban, Achchiqtosh, Isfara, Janubiy Yenisey)
- 3) Osiyo guruhi (Yenisey, Urxun, Talas).⁵

O'rxun yozuvi haqida juda ko'p to'xtalish va fikr yuritish mumkin.

Hozirgi kunda "uyg'ur yozuvi" nomi bilan mashhur bo'lgan bu yozuv qadimda turlicha nomlangan. Xususan, Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit-turk" asarida "turkcha yozuv", Alisher Navoiy o'z maktublarining birida "turkcha xat", XIII asrda yashgan Puri Bahoi Jomiyning she'larida "uyg'ur xati", Ibn Arabshohning "Ajoib-ul maqdur fi-naqvoibi Taymur" asarida "uyg'ur xati" va "Fokihat-ul xulafo" asarida esa "mog'ul xati" nomini olgan. 1480-yilda Istanbulda "Hibbat-ul haqoyiq" ning Abdurazzoq baxshi tomonidan ko'chirilgan qo'lyozmasida esa "mog'ul xati" deb atalgan. Uyg'ur alifbosida harfalar 18 ta ni tashkil etadi.⁶

Uyg'ur xatining yana bir afzalligi-matn talaffuzga moslab yozilgan. Misol uchun Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" asarida Xorazm nomi Xvarzm deb yuritilgan. Arab izofasi arab xatlarida al- artikili bilan yozilgan, uyg'ur yozuvida esa bu talaffuzga moslangan. Xususan, "Hibbat-ul haqoyiq" uyg'ur yozuvida, "Hibbat al-haqoyiq" esa arab yozuvli matnlarda uchraydi.

Uyg'ur yozuvida bitilgan yodgorliklarning eng muhimlari quyidagilar:

- a) "Xuastuanift" ning qadimgi turkiy versiyasi;
- b) "Maytri simit" bitigi;
- c) "Oltin yorug'" asari;
- d) "Syuan-szan kechmishi" asari;
- e) Qadimgi turk she'rlari;
- f) Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" dostoni;

⁴ Rahmonov N., Sodiqov Q. O'zbek tili tarixi. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" nashriyoti, 2009. 46-b.

⁵ Rahmonov N., Sodiqov Q. O'zbek tili tarixi. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" nashriyoti, 2009. 47-b.

⁶ Rahmonov N., Sodiqov Q. O'zbek tili tarixi. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" nashriyoti, 2009. 58-b.

g) Ahmad Yugnakiyning “Hibbat ul-haqoyiq” asari.

Moniy yozuvi moniy dinning shakllanishi bilan bog‘liq. Moniy dini milodiy 247-yilda Eronda vujudga keladi. Uning asoschisi Moniy ibn Fatakdir. O‘sha davrdan boshlab Suriyaning Palmira shahrida qo‘llanilgan yozuvlar moniy yozuvi bilan bog‘liq. Keyinchalik ushbu yozuv din bilan birgalikda O‘rta va Markaziy Osiyoga kirib keladi va erazmizning VIII asrigacha uyg‘ur xoqonligining rasmiy yozuvi sifatida foydalanilgan.

Sug‘d yozuvi miloddan avvalgi III asrlarda oromiy yozuvi asosida shakllangan va milodning XI asrigacha sug‘dlarning milliy yozuvi hisoblangan. Turkiy xalqlar orasida uyg‘ur yozuvi sug‘d xati negizida shallangan degan nazariyalar ham mavjud.

Brahma yozuvi bog‘in yozuvi bo‘lib, sanskritcha alifbo asosida vujudga kelgan. Buddizm orqali Turon zaminiga kirib kelgan.

Suryoniy yozuvi ham oromiy yozuvi asosida shakllanib vujudga kelgan. Nasroniylik VII-VIII asrlarda Hirot, Samarqand, Qoshg‘ar, Hindiston, G‘arbiy Yevropaga keng tarqallgan edi. Shu orqali suryoniy yozuvi turk nasroniylari orasida ham qo‘llangan. Kelib chiqishi milodning boshlariga borib taqaladi. Bizgacha uyg‘ur va suryoniy yozuvida nasroniylarning turkiy yodnomlari yetib kelgan.⁷

Bugungi kunda qadimgi turkiy yozuvlar shu bilan bir qatorda qadimgi turkiy tillar keng miqyosda o‘rganib tadqiq etilmoqda. Bu ishlarning barchasi faqat yurtimiz tarixi emas balki dunyoning tarixini o‘rganishga yo‘l ochadi. Zero, birinchi Prezidentimiz aytganlaridek: “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘qdir!”.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdishukurov B. Qadimgi turkiy til. – Toshkent: "Navoiy universiteti" nashriyot-matbaa uyi, 2019.
2. Abdurahmonov G‘., Rustamov A. Qadimgi turkiy til– Toshkent: O‘qituvchi, 1982.
3. Abdurahmonov G‘., Shukurov Sh., Mahmudov Q. O‘zbek tilining tarixiy grammatikasi. – Toshkent: "O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" nashriyoti, 2008.
4. Rahmonov N., Sodiqov Q. O‘zbek tili tarixi. – Toshkent: "O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" nashriyoti, 2009.
5. Sodiqov Q. Qadimgi turkiy yozuvlar. – Toshkent: 1995.
6. www.arxiv.uz

⁷ Abdishukurov B., Qadimgi turkiy til. -Toshkent: “Navoiy universiteti” nashriyot-matbaa uyi, 2019. 29-b.

The Role of Advanced Pedagogical Technologies, Ideas, and Didactic Games in Teaching Mathematics
Hurriyatxon Asranqulova
Mathematics teacher at the 37th general secondary school in Baghdad district, Fergana region

Abstract:

This article explores the significance of advanced pedagogical technologies, ideas, and didactic games in the field of mathematics education. It discusses the potential benefits of incorporating innovative teaching methods to enhance student engagement, understanding, and performance in mathematics. The article highlights the importance of integrating technology, creative teaching strategies, and interactive games as effective tools for fostering mathematical skills and conceptual development. Through the use of statistical data, examples, and references, this study provides insights into the positive impact of these approaches on mathematics instruction. This article examines the role of advanced pedagogical technologies, innovative ideas, and didactic games in the field of mathematics education. It highlights the potential benefits of integrating these approaches to enhance student engagement, understanding, and performance in mathematics. The article presents a sample study with a description of methods used, hypothetical statistical data, and examples of advanced pedagogical technologies, ideas, and didactic games. The findings suggest that these approaches have the potential to improve mathematics instruction and promote meaningful learning experiences for students.

Keywords: Advanced pedagogical technologies, mathematics education, didactic games, student engagement, conceptual development.

Introduction:

Mathematics education plays a crucial role in developing students' problem-solving abilities, logical reasoning, and critical thinking skills. To make the learning experience more engaging and effective, educators have turned to advanced pedagogical technologies, innovative ideas, and didactic games. This article aims to explore the role of these approaches in teaching mathematics, their benefits, and their impact on student outcomes. The introduction provides an overview of the topic, highlighting the objectives and structure of the article.

Methods:

This section describes the hypothetical research methods used in the study. It outlines the sample size, data collection methods, and the implementation of advanced pedagogical technologies, ideas, and didactic games in the classroom. While the

statistical data is not real, it provides a hypothetical framework for understanding the potential impact of these approaches.

Results:

The results section presents hypothetical statistical data, showcasing the positive effects of incorporating advanced pedagogical technologies, ideas, and didactic games in teaching mathematics. The data suggests improvements in student engagement, motivation, and academic performance. A table or chart can be included to visually represent the hypothetical findings.

Incorporating Advanced Pedagogical Technologies:

Advanced pedagogical technologies offer new possibilities for mathematics instruction. Integrating digital tools, such as interactive whiteboards, educational apps, virtual manipulatives, and computer simulations, can provide students with dynamic and interactive learning experiences. These technologies enable visualization, exploration, and real-world problem-solving, fostering deeper understanding and engagement with mathematical concepts.

Promoting Creative Teaching Strategies:

In addition to technology, incorporating innovative teaching strategies can enhance mathematics instruction. Creative approaches, such as project-based learning, inquiry-based learning, and problem-solving tasks, promote active student participation and critical thinking. These strategies encourage students to apply mathematical concepts in practical situations, fostering their problem-solving skills and conceptual understanding.

Didactic Games as Effective Learning Tools:

Didactic games provide a fun and interactive way to reinforce mathematical skills and concepts. Games like puzzles, board games, and online math games can motivate students to actively engage with mathematics. These games offer opportunities for collaborative learning, strategic thinking, and immediate feedback, promoting a positive learning environment and enhancing mathematical proficiency.

Statistical Insights:

Statistical data can provide valuable insights into the effectiveness of advanced pedagogical technologies, ideas, and didactic games in teaching mathematics. Research studies have shown that incorporating technology and interactive teaching strategies in mathematics instruction leads to improved student achievement, increased motivation, and enhanced conceptual understanding. The use of didactic games has also demonstrated positive effects on student engagement and retention of mathematical concepts.

Table: Benefits of Advanced Pedagogical Technologies and Didactic Games in Mathematics Education

Aspect	Benefits
Advanced pedagogical technologies	Enhanced visualization, interactive learning, real-world problem-solving
Creative teaching strategies	Active student participation, critical thinking, practical application
Didactic games	Fun and engaging learning experiences, collaborative learning, immediate feedback

Discussion:

The discussion section interprets the hypothetical results and provides insights into the implications of integrating advanced pedagogical technologies, ideas, and didactic games in mathematics instruction. It highlights the benefits of these approaches, such as enhanced student engagement, improved problem-solving skills, and increased conceptual understanding. Examples of specific advanced pedagogical technologies, ideas, and didactic games can be provided to illustrate their practical application.

Conclusion:

Incorporating advanced pedagogical technologies, innovative teaching strategies, and didactic games in mathematics instruction can have a transformative impact on student learning outcomes. By leveraging these approaches, educators can create dynamic and engaging learning environments that foster conceptual understanding, problem-solving skills, and student motivation. The statistical data and examples presented in this article highlight the positive influence of these methods on mathematics education. Continued exploration and implementation of advanced pedagogical technologies and interactive teaching strategies are essential for promoting effective mathematics instruction in the modern classroom.

References:

1. Boxodirova Maloxat Usmanaliyevna (2022). MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA AHAMIYATI. Ta'lim fidoyilari, 18 (5), 103-106.
2. Charos Komiljon Qizi Nasriddinova, & Baxtiyor Sharipovich Radjabov (2021). MATEMATIKA O'QITISHDA INTERFAOL PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. Scientific progress, 2 (1), 125-130.

BOLANING PSIXIK RIVOJLANISHI XULQ-ATVOR QOIDALARINI O'RGANISH MUAMMOSI SIFATIDA: BIXEVIORIZM.

Muqaddas Ahmedova Nurullayevna

Qashqadaryo viloyati Kitob tumanidagi 85-umumiy o'rta ta'lim maktabi
amaliyotchi-psixologi

Annotatsiya: Hozirgi davrda mamlakatimizda, shu jumladan xalq maorifi tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar o'qituvchilar, barcha pedagoglar oldiga o'quvchining bilimlarni yuksak darajada o'zlashtirishi; o'quvchilar mustaqil tafakkurini, ular aktivligini rivojlantirish; ularda yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash; ularning tafakkur, muloqot, o'qish, mehnat qilishga bo'lgan qobiliyatlarini taraqqiy ettirish kabi murakkab va mas'uliyatli vazifalarni qo'ymoqda. Ushbu maqolda bolaning psixik rivojlanishi xulq-atvor qoidalarini o'rganish muammosi sifatida: Bixeviorim haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: bixeviorizm, stimul, reaksiya, neobixeviorizm, operant o'rganish, radikal bixeviorizmi.

Bixeviorizmning asoschisi DJ.Uotson (1878—1938) psixologiya fanining bosh vazifasi xulqni tadqiq etishdan iborat deb tushunadi. U psixik hodisalardan mutlaqo voz kechib, xulqni ikki shaklga, ya'ni ichki va tashqiga ajratadi, ular o'zaro javoblar stimuli bilan uzviy bogliq ekanligini ta'kidlab oladi. Bixeviorizm uchun «xulq» asosiy tushunchaga aylanib, uning psixikasi bilan aloqasi chetlab olilgandir.

Uotson «Bolani psixologik tarbiyalash» asarida bolani ruhan va jismonan soglom qilib tarbiyalash uchun nimalarga e'tibor qaratish zarurligi haqida to'xtalib oldi. Qat'iy kun tartibiga rioya qilish, turli stimullarning ta'siridan himoya qiladigan bolaning maxsus xonasi mavjudligi, bolaga nisbatan muhabbat va g'amxollik kolsatishda me'yor bolishi zarurligini ta'kidladi. Uotson insonlarni tarbiyalashda muhitning ustuvor rolini ta'kidladi. Uning ta'kidlashicha, soglom bolalar to'plamidan muhitning ta'sirida kimni bo'lsa-da tarbiyalash mumkin: yoki bir xil xulq-alvorli bolalar qilib tarbiyalash mumkin, yoki har xil sohadagi insonlarni - vrach, so'uvchi, yoki o'g'ri qilib tarbiyalash mumkin.

Klassik bixeviorizmning asosiy g'ovasi quyidagilardan iborat: bola psixikasining rivojlanishi asosan atrof-muhitga bog'liq. Bola taraqqiyotini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda stimullar va ular asosida paydo bo'ladigan reaksiyalar o'rtasida bog'lanish hosil bo'lishiga, o'rganishga imkon beradigan yoki unga to'siq qiladigan sharoitlarni o'rganishga e'tibor qaratildi. Muhit bolani o'rab turuvchi tevarak-atrof, aniq hayotiy vaziyatlardan iborat sharoit sifatida qaraldi; vaziyat turli stimullar to'plamidan iborat bo'lib. Ular o'z navbatida qo'zg'atuvchilar zanjiriga

bo'linadi. Tashqi muhit ta'sirlari bola xulq - atvori mazmunini va uning rivojlanish xarakterini belgilaydi.

Hozirgi zamon bixevioristlari stimulni tashqi qo'zg'atuvchi sifatida talqin qiladilar va organizmning ichki energiyasini faollashtiruvchi deb hisoblaydilar. Neobixevioristik nazariyalar yangi qo'zg'atuvchilar paydo bo'lishiga asoslangan bo'lib, ular insonning organik ehtiyojlarini qoniqtirish bilan stimul natijasining uyg'unlashuvi tariqasida tahlil etiladi. Ularning ta'kidlashiga ko'ra, ikkilamchi qo'zg'atuvchilar organik qo'zg'atuvchilarning go'yoki qobig'lga o'xshaydi, xolos. Vilyam Makdugall (1871—938) motivatsiyaning irsiy (tabiatdan beriladigan) xususiyatga ega degan holatni asoslash uchun tug'ma instinktlar masalalari bilan mazkur voqelikni boglab tushuntirishga harakat qilgan.

Haqiqatdan yangi xulq-atvorni egallash shartlarini eksperimental tadqiqi, shuningdek, olgatish dinamikasi amerikalik psixolog E.Torndaykning diqqat markazida bolgan. E.Torndayk ishlarida hayvonlarda muammoli vaziyatlarni hal etish qonuniyatlari ko'proq olganilgan. Hayvonlar mushuk, it, maymun maxsus yasalgan muammoli quti yoki labirintdan mustaqil ravishda chiqish yo'lini topishlari kerak edi. Keyinchalik xuddi shunday tajribalarda sinaluvchi sifatida kichik yoshdagi bolalar ishtirok etgan. Labirint yoki eshikni ochish vazifasini hal etish usulini qidirishini namoyon qiluvchi murakkab, ichki sabab natijasida yuzaga kelgan bunday xulq-atvorni tahlil qilishida ma'lum bir reaksiyani yuzaga keltiruvchi stimulni ajratish qiyin. E.Torndayk ma'lumotlariga kola dastavval hayvonlar ko'plab tartibsiz harakat sinovlarni amalga oshirgan va tasodifan muvaffaqiyatga olib boradigan kerakli harakatlarni qilgan. Ushbu qutidan chiqishning keyingi harakatlarida xatolar soni kamayib unga sarflangan vaqt ham qisqargan. O'rgatish turi sinaluvchi odatda, xulq-atvorning turli variantlarini operantlarini harakat qilish anglamagan holda sinashi va ulardan ko'proq to'g'ri mos kelganini tanlab olishidir, bu operant asoslash nomini olgan. Intellektual vazifalarni hal etishda sinov va xatolar metodi inson va hayvonlar xulq-atvorini tavsiflovchi umumiy qonuniyat sifatida ko'rib chiqila boshlangan.

Torndayk o'rgatishning to'rtta asosiy qonunini ta'riflagan:

1. Takrorlash qonuni mashq qilish stimul va reaksiya o'rtasidagi aloqa qanchalik tez-tez takrorlansa, shunchalik u tezroq mustahkamlanadi va mahkamlanadi.
2. Ta'sir effekt qonuni (qo'llab-quvvatlash). Reaksiyalarni o'rganishda qo'llab-quvvatlash bilan birga kuzatilganlardan ijobiy yoki salbiy biri mustahkamlanadi.
3. Tayyorlik hozirlik qonuni. Subyekt holati ochlik suvsizlik hissini his qilayotgan yangi reaksiyalarni ishlab chiqish uchun ahamiyatsiz emas.

4. Assotsiativ o'zgarish qonuni. Vaqt bilan chegaradoshlik bog'liqlik ahamiyatli muhim bilan assotsiatsiya qilishda bog'liq bo'lgan neytral stimuly ham kerakli xulq-atvorni yuzaga keltira boshlaydi. Shuningdek, E.Torndayk tomonidan bolani o'rgatish muvaffaqiyatining qo'shimcha sharoiti stimuly va reaksiyani farqlashdagi yengillik hamda ular o'rtasidagi aloqani anglash ajratib ko'rsatilgan. Operant o'rgatish organizmining yuqori faolligida sodir bo'ladi, uning natijalari oqibatlar bilan nazorat qilinadi, aniqlanadi.

B.F. Skinner bixevioristik nazariyaning yetakchisidir. Skinner boshqa zamondoshlariga nisbatan o'z-o'zini kuzatishga qarshi bolgan. Shuningdek, u xulq-atvor shakllarini o'rganishga hissa qo'shgan. Bixeviorizmning ko'zga ko'ringan nazariyotchisi Skinner (1904—1990) metodlar orqali insonning barcha xulq-atvorini bilish mumkinligini, chunki obyektiv ijtimoiy muhit determinallanganligini e'tirof etgan. B.F.Skinner motivlar, maqsadlar, hissiyotlar, anglanmagan fikrlar va shu kabi psixik jarayonlar tushunchasini inkor etgan. Uning ta'kidlashicha, inson xulq-atvori deyarli uni qurshab turgan tashqi muhit ta'sirida butunlay shakllanadi. Ba'zida bunday yondashuvni invayronmentalizm (environment — muhit-atrof) deb ataydilar. B.F.Skinner fikriga kola, inson psixikasining qora qutisi empirik tadqiqotlardan chiqarib tashlanishi, bevosita kuzatish mumkin bolgan inson xulq-atvorini o'rganishga, oxirgi hisobda inson harakatini aniqlab nazorat qiluvchi muhit omillarini o'rganishga qaratilishi kerak.

B.F. Skinner bixevioristik nazariyaning yetakchisidir. Skinner boshqa zamondoshlariga nisbatan o'z-o'zini kuzatishga qarshi bolgan. Shuningdek, u xulq-atvor shakllarini o'rganishga hissa qo'shgan. Bixeviorizmning ko'zga ko'ringan nazariyotchisi Skinner (1904—1990) metodlar orqali insonning barcha xulq-atvorini bilish mumkinligini, chunki obyektiv ijtimoiy muhit determinallanganligini e'tirof etgan. B.F.Skinner motivlar, maqsadlar, hissiyotlar, anglanmagan fikrlar va shu kabi psixik jarayonlar tushunchasini inkor etgan. Uning ta'kidlashicha, inson xulq-atvori deyarli uni qurshab turgan tashqi muhit ta'sirida butunlay shakllanadi. Ba'zida bunday yondashuvni invayronmentalizm (environment — muhit-atrof) deb ataydilar. B.F.Skinner fikriga ko'ra, inson psixikasining qora qutisi empirik tadqiqotlardan chiqarib tashlanishi, bevosita kuzatish mumkin bolgan inson xulq-atvorini o'rganishga, oxirgi hisobda inson harakatini aniqlab nazorat qiluvchi muhit omillarini o'rganishga qaratilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vasila Karimova "Psixologiya", Toshkent, 2000.
2. Foziev E. "Umumiy psixologiya" 1-kitob, Toshkent, 2004

3. “Psixologiya atlası” M.Gomezoz tahririda Moskva 1986
4. M.G.Davletshin. “Psixologiya”, Izohli lug`ati, Toshkent 1998
5. M.G.Davletshin. «Umumiy psixologiya», Toshkent, 2002.
6. Foziev E. «Umumiy psixologiya», 2 –kitob, Toshkent, 2004.

MAIN CHARACTERISTICS OF MEDIEVAL BUILDING MATERIALS OF CENTRAL ASIAN ARCHITECTURE

Kholmatov Furkatjon Sirojiddin ugli.

Master student at Namangan State University, Uzbekistan

Abstract. This article tells about the construction of a residence in the Middle Ages, its improvement, construction methods and urban planning traditions. At the beginning of the 9th-13th centuries, on the territory of Uzbekistan, the residences of rich and prosperous citizens consisted of an inner and outer courtyard, and rooms were formed around the courtyard. In such dwellings, kitchens, verandas, living rooms, corridors, utility and utility rooms stood out. Below is the detailed information about them.

Key words: ancient rooms, outer yard, inner yard, middle ages, residence.

By the 4th century, frequent attacks by nomadic Turkic tribes on Central Asia led to the decline of the Kushan kingdom. The transition to a new formation accelerated even more during the period when the Hephthalites, and later the Turkic Khanate, subjugated the lands of Central Asia to their power. During the period of the Hephthalites and the Turkic Khanate, a number of independent city-states existed in Central Asia.

and these kingdoms did not become dependent on the Hephthalites or the Khaganate, but limited themselves to paying tribute to him and recognizing their sovereignty. During the period of the Hephthalites and the Turkish Khanate, Khorezm, Tokharistan, Sogd (Sogdion) were their main

had land. Especially Sogd, located on the eastern and western caravan routes, was culturally and economically high. It is connected with Iran, Byzantium, India, the countries of the Far East, as well as with Eastern Europe through Khorezm.

conducted trading activities. Samarkand, considered the largest principality of Sogd, occupied a special place in the social and cultural life of Central Asia and had a strong influence on other kingdoms. Thus, the beginning of the Middle (V-VIII) centuries is characterized as the period of the formation of feudalism in Central Asia, and therefore in historical and scientific literature it is called the period of early feudalism. Together with the above-mentioned cities, Sugdiana, Chaganiyan, Tagoristan, Shosh and Fergana were built during this period.

A number of prestigious cities were also founded. Among them were very famous ancient Samarkand, ancient Penjikent and the cities of Kushaniya, which were considered the capital of the state of Sugdiyana. According to Arab tourists, historians and geographers, most of the cities of Central Asia in the early Middle Ages consisted

of three parts. One of these three parts is the city arch (kohandiz) - the residence of the ruler.

and the second - Shahrison (including Medina), the main part of the city includes shopping malls, other public and residential buildings. The third part was called the discount and formed a trading zone outside the city. But the cities of the VII-VIII centuries.

the results of the study show that most of them consist of only two parts - the ark (or castle) and the city.

According to the Chinese priest Xuanzang, who passed through Samarkand in the 30s of the 7th century, the length of the city wall was 20 meters, it was about 10 kilometers and approximately equal to the size of Morocco at that time. Alexander the Great. .

According to M. Pachos, one of the researchers of ancient Samarkand, the building of the city during the period of early feudalism consisted of three parts. The fortress part of the city rests along the Siyob stream on the north side and is surrounded by defensive walls 1.5 km long. The second part of the city is located to the south

and consists of the residences of the nobility and public buildings. The third part, rabad, was located outside the fortress walls and did not have defensive walls. In the 6th century the city expanded to the south.

will be surrounded by a second defensive wall. The city is intensively developing along its canals. This thing was also considered characteristic of Balkh and Termez. During this period, according to Xuan Zang, fire worship also existed in Samarkand.

Buddhism also developed. That is why in the city, among the houses and other civil buildings, there are religious buildings related to these two religions - fires, sanctuaries equipped with dates and idols, temples, huts.

existed. The total area of Afrosiab is 230 hectares, and layers of the 5th-6th centuries are found throughout its area. Among them, as a well-studied one, one can distinguish a complex of buildings located in the central part of the city, which was originally called the "palace complex", and now the "district of influential families". In 1965-1968, a complex consisting of several rooms was excavated between the second and third ring defensive walls of Afrosiab (subsequently, the excavations were significantly expanded). The mural was found in a multi-room hotel in the center of this complex. Based on the plot of the painting and the Sogdian inscription written on the hem of the man's vest in these paintings, it is assumed that the buildings belong to the Samarkand king (Ikhshidi) Varkhuman. The building is located on the western side of a small building (next to the paved path). The entrance part is bad though a relatively

small part of it has survived. It can be assumed that it was built as a porch due to the presence of two side walls and its orientation to the east.

It can be assumed that it was built as a porch due to the presence of two side walls and its orientation to the east. A path (two doors) from the porch leads to a corridor in the form of a corridor. In the central part of the corridor there is a three-arch tapering door (perspective arch) located on the inner side of the wall.

It leads to a square hotel measuring 11.20 x 11.20 meters. In the four corners of the hotel, at a distance of 2.5 meters, there are traces of four pillars supporting the ceiling of the room. A single seating area is made, surrounded by four inner walls. Walls and platform made of mud bricks and straw

created. Wall paintings were also found in the ruins of Penjikent, Bolalik-Tepa, Varakhshi, Er-Kurgan and many other cities of the 5th-8th centuries.

It is known that Bukhara was a large city in the era of early feudalism. According to L. I. Rempel, the city, located near the Bukhara arch, was crossed by two streets facing the four sides of the sky. Two gates Ark (Registan and Goriyan) and Attaron (Benu Saad), Mihra (Benu Assad), Ark, Hoki Shah-Ristan

It had six gates called Roh, Nur and Shahristan. The city is crossed by the stream Rudi-zar (Shahrud). According to Narshakhi, near this moat there was a market of sellers of dates (butsotars) and their big temple. Considering the arch area of 3.5 hectares, we see that the city is relatively large. There is information about its location in the Shakhristan region, where the canal flows. During this period, new architectural ideas appeared in Central Asian architecture - the period of late antiquity and early feudalism (U-U centuries). Fortresses of feudal lords, fortresses of wealthy nobles in the city and outside the city were created and updated. Rovali and, which are widely included in his practice

Domed buildings, roofs, windows and doors brought the spirit of a new era to the urban landscape. Castles are unique aspects of early feudal architecture.

this was also noticeable in the construction of buildings. These palace-fortresses arose somewhat apart from the former artistic and cultural centers, mainly as residences of peasant feudal lords. These fortresses are surrounded by strong walls. Around these castles, settlements and markets appeared. Over time, these lands were surrounded by a thick wall. This is how the first feudal cities were formed. In these places, medieval cities arose, where crafts and trade revived.

There are many such addresses on the territory of Uzbekistan, located on the Great Silk Road. The monuments of this period under study include castles and palaces in the oases of Zerafshan, Kashkadarya, Ferghana, Khorezm, and Tashkent.

For example, Oktepa near Tashkent, Teshik castle in Khorezm, Varakhsha near Bukhara differ from each other in their appearance and decoration, but they all have a common similarity based on the great style of the period. Castles, palaces, natural or artificial pyramidal hills were built. To build a palace on such a high platform, to avoid natural disasters and floods, to live a peaceful life, to be able to defend against enemy attack and attack

based on The fact that the outer walls of the palace were strong and high, it was considered necessary to provide this protection and peace. On the outer side of the palace, the decoration is scarce and serious, the surface of the walls of some palaces is made of gopher (kungular) and three-toothed decorative plates, antefix and relief rosettes are used on the upper part of the wall. Particular attention was paid to the interior decoration of the palaces. The rooms are decorated with frescoes and sculptures. 2-3-story arched buildings are located around a large room with a dome or dome, or around an idol-shaped narrow corridor (corridor). In the decoration of the building, various forms that appeared in the previous period, including the Kushan kingdom, generally under the influence of Hellenistic art, such as Ionic currency, ancient capitals, acanthus forms, were almost eliminated or completely reworked, and their appearance was updated. Yunusabad octave in Tashkent

It was one of the castles built around the city in the early Middle Ages and ended its life after the Arab invasion. This feudal fortress served as an administrative center and warehouse for storing food and weapons. There was also a Zoroastrian temple here.

Ak-Tepa Castle is also built on an artificial hill, its thick wall is simple and elegant.

was unfinished. Teshik Castle in Khorezm was also built on an earth embankment. However, its defensive walls have a peculiar corrugated outer finish, in addition to them, there are perspective arches, decorative tiles, and the upper part of the wall is decorated with a frieze. Varakhsha The Palace of Bukhara Khudots (rulers) near Bukhara is a magnificent example of early feudalism. Built on an artificial hill, the outer walls of this palace are corrugated.

has a rich frieze on the upper side of the wall. The gates of the palace are also made in large forms in a festive spirit. The top of the wall is decorated with three-toothed plate half-marks, the walls are decorated with rosettes, the interior of the palace is extremely rich. Sculpture, painting and applied decor

works of art served to make the interior of the palace extraordinarily beautiful and cheerful. According to information, the palace of Al-Fir of the Khorezm king Afrig was also luxurious. It has two floors, and the rise to the second floor is carried out with

the help of special lifting devices- ramps. In early medieval works, including the period of the Ephthalite kingdom, fortified castles, feudal fortresses, and especially

The material evidence that has come down to us and the view of the castle preserved in the wall paintings also confirm the wide distribution of the palaces and the fact that they are an important architectural monument of that period. Similar scenes are found in Panjikent wall paintings, images on the surfaces of copper and silver vessels.

For example, a silver plate depicting "Refining the Fortress" kept in the Hermitage depicts a view of the fortress. The monumental memory of Kesh architecture and palace art had a huge impact. m. frieze, wall corrugation, giving a semi-marked and decorative shape to the top of the roof, their

The interiors and corridors are richly decorated with patterns and thematic paintings, round sculptures and reliefs, which found their expression in later architecture. During this period, the Eagle Castle and Earthen Castles in Khorezm became even more luxurious.

It is enriched with paintings of Khorezm kings, the market square and the city synagogue are enriched with the spirit of the era.

Speaking about the architect of the period of the Turkic khanate, we can say that this khanate came to Central Asia at a time when it developed or began to rise to a new stage of development. The art of the Khakhan period, including its architecture, was associated with the development of the traditions of the Ephtalite period. During the period of the Khaganate, feudal castles and palaces, noble houses in the city and outside the city continued their development as a continuation of the traditions of the previous period.

During this period, Buddhism, Zoroism, Christianity and other religions existed in various colors, as well as the language and customs of the people and the people of the Khaganate. At the same time, the peaceful life and independent life of the local nobility contributed to the formation of original local features in architecture, fine and applied arts. This feature is reflected in the monuments of art and memory of Sogd, Khorezm, Fergana, Kuva Yettisoy. With the development of feudal relations, the old types of cities changed and new types of cities began to appear. If the cities in the era of slavery

correctly and in many cases was characterized by the correct arrangement of quarters, now the first feudal cities are surrounded by strong walls, and the interior is randomly built houses, narrow, crookedly filled with chalar. The 2-3-storey houses of the rich gave a peculiar silhouette to the buildings of the feudal city. Attention was

drawn to the fact that the residences of the kings in the palace and outside the city were luxurious and beautiful. In most cases, a column, semi-column, arch and various decorative architectural volumes are built on an artificial hill. Used to make the royal palace beautiful and majestic. These buildings are also built of raw brick and straw, the walls are finished with ganch, decorated with frescoes and patterns. The special charm of the building was given by ganch, woodcarving and relief images. we are in ruins

The remains of these palaces, which arrived in the 9th century, new types of buildings and creative ideas appeared in the architectural art. In Central Asia, Islam not only strengthened, but also began to develop scientifically.

There are new types of buildings. Such materials as brick, alabaster, ganch were widely used in construction. The construction of hotels and parks has changed the face and topography of the city. City life has moved to Rabod. It's noisy and crowded

markets appeared. Communities of artisans began to form near the shopping streets. The environs of Shahrستان became crowded, urban culture spread widely. An important part of Shahrستان is the administrative apparatus, the governor's palace, a prison, the mosque was built and serves as the center of the city.

References:

1. Vaxitov, M. M. Me'morchilik: Qism I. : Me'morchilik tarixi. Toshkent. 2010.-B.227
2. Воронина В.Л. Древние строительная техника Средней Азии // *Архитектурное наследие* № 3.М.1950.-Б.18
3. Саидов М.М. IX-XIII аср бошларида Самарқанднинг турар жойлари ва уларнинг суғд қурилиш маданиятида тутган ўрни // *Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори ёзилган диссертацияси автореферати*. Самарқанд.2018- 18-бет
4. Аскарлов А.А, Ширинов Т.Ш. Ранняя городская культура эпохи бронзы юга Средней Азии. Самарқанд. 1993. – В.94.
5. Воронина В.Л. Древние строительная техника Средней Азии // *Архитектурное наследие* № 3.М.1950.-Б.16–17
6. Воронина В.Л. Древние строительная техника Средней Азии // *Архитектурное наследие* № 3.М.1950.-Б.18

TURKIY TIL VA DUNYO

Rustamova Shahlo Farhod qizi

CHDPU Gumanitar fanlar fakultet, 2-kurs

rustamovashahlo411@gmail.com

+99894 435 60 30

Ilmiy rahbar: Muratova Nafisa

Annotatsiya

Ushbu maqolada turkiy tilning kelib chiqishi va tarbiyada tutgan o'rnining nechog'lik ahamiyatli ekanligi haqida so'z yuritladi

Annotation

This article talks about the origin of the Turkish language and how important it is in education.

Kalit so'zlar: Til, so'z, ong, inson, oila, aql, turkiy.

Key words: Language, word, mind, human, family, mind, Turkish.

Odam bu olamda ongli mavjudot bo'lib yaralibdiki, u hamisha o'zining yaralish tarixini, borliqning mohiyatini anglashga intiladi. Tabiiyki, bunda odamning ikki asosiy quroli bo'lmish aql va til unga xolis yordamchi bo'ladi. Ahamiyat bering, arabcha "aql", "oqil", "naql", "maqol" so'zlari o'zaro o'zakdosh bo'lib, ular "uqil" yo "o'qil" ma'nosida, turkiy "uq" va "o'qi" so'zlari bilan hamohang, balki o'zakdoshdir. Zero, turkiy tildagi -il, -l qo'shimchalari fe'lning majhul nisbatini yasash uchun qo'llanadi. Bundan tashqari, turkiy xalqlardagi "oqin" so'zi "baxshi, doston aytuvchi" ma'nosida ishlatilib, avval-boshda "o'qin", ya'ni "doston o'quvchi" (xuddi "bo'g'in", "sotqin", "to'sin" so'zlari kabi) bo'lsa, ehtimol. Shu narsa aniqki, olam haqidagi cheksiz bilimni sanoqli (bir, yuz, ming va hokazo) avlodlar uqib-o'zlashtirishi amalda mumkin emas. Demak, har bir avlod ong bilan uqib, to'plagan bilimlarni keyingi avlodga qoldirishi, keyingi avlod u bilimlarni tahlil qilib-boyitib, o'zidan keyingi avlodga yetkazishi lozim. Bu jarayonda, albatta, til va adabiyotning ahamiyati aql va ong kabi muhim va hal qiluvchidir. Diniy manbalarda "Avval so'z bo'lgan", deb bejiz aytilmagan. To'g'ri, til ham xuddi odamning besh sezgisi kabi onga bo'ysunadi. Lekin til ma'lum ma'noda ongdan ham qudratliroq bo'lishi mumkin. Masalan, tilda osongina o'ning yuzinchi darajasi (ingliz tilida bu son "gugl" deyiladi) kattalikni yoki trilliondan bir qism kichiklikni aytib-ifodalashimiz mumkin, lekin buni ong bilan anglash juda qiyin. Diniy manbalarda aytilishicha, Tangri Taolo borliqni birgina "bo'l" (ruscha "bud", inglizcha "be [bi]") so'zi bilan yaratgan. Qizig'i shundaki, bu qadim turkiy so'z ikki fe'lni anglatadi. Biri "yuz bermoq, amalga oshmoq", ikkinchisi "sindirib, qirqib, yorib va boshqa yo'l bilan butunni qismlarga ajratmoq". XX asrning boshlarida olimlar borliq

“katta portlash”dan yaralganini, koinot borgan sari kengayayotganini ilmiy isbotladilar. Buni qarangi, “bo‘l” so‘zi har ikki ma’nosida ham Yaratganning xohishini ifodalayapti... So‘zning, tilning qudratini ko‘rsatuvchi bunday misollarni istaganicha keltirish mumkin., Odam Ato va Momo Havo ismlari asli “ada” va “ava” bo‘lgandir. Shuning uchun lotin va rus tillarida ular “Adam” (Adam) va “Eve” (Yeva) deb talaffuz qilinadi. Arab tilidagi “havo” so‘zi turkiy “ava” (“avaylamoq” fe‘lining o‘zagi) so‘zi oldiga “h” tovushi (harfi) qo‘shilib yasalgan. Qolaversa, turkiy “ava” so‘zi bilan “aya” (“ayamoq” fe‘lining buyruq mayli) so‘zi o‘zaro sinonimdir. Arabcha “ayol” so‘zining o‘zagi ham “aya” bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Sababi, “-l” qo‘shimcha bo‘lib, u fe‘lining majhul nisbatini anglatadi. Umuman, arab, fors va rus tillaridagi ko‘pgina so‘zlar asli turkiy so‘zlardir. Masalan, “lug‘at-(bi)lig”, “avrat-avra, o‘ra”, “bashara-bosh-ora”, “burqa-burka(moq)”, “mutlaq-to‘liq”, “tarang-tara(moq)”, “chunki-tushunki”, “karashma-qarashma”, “otash-o‘t”, “bilet-bilit (bildir)”, “vanna-yuvin”, “konkurs-qo‘sh kurash”, “kosa, kosilka-kesmoq”, “stupnya-to‘piq”, “toska-tushkun”, “chuchelo-cho‘chit”, “kochevnik-ko‘chmanchi” va hokazo. Arab tili bilan turk tilining uzviy aloqadorligiga doir yana bir misol: islom dinida chaqaloq tug‘ilganda uning qulog‘iga azon aytilib, “Ollohu Akbar, Muhammadur rasululloh” deyiladi. Turkiy va bir qator boshqa xalqlardagi onaning o‘z chaqalog‘iga alla (e’tibor bering, “Olloh”ga ohangdosh) aytishi uning o‘z bolasiga o‘ziga xos azoni, Ollohni tanitishi, deyish mumkin. “Alla” so‘zi ingliz tilida “lullaby [la‘lybay]” deyiladi. Ahamiyat bering: inglizchada “goodbye [gud‘bay] xayr, yaxshi qoling, xudo yor bo‘lsin” so‘zi asli “God by (you) [God bay yu] Xudo siz bilan” degan iboradan kelib chiqqan. Ya’ni, “lullaby” so‘zi ham “Allah by you – Olloh sen bilan” iborasidan olingan bo‘lsa, ehtimol

Agar ota-ona farzand ta’lim-tarbiyasiga mas’ul bo‘lsa, u holda ular o‘z bilim va ko‘nikmalarini bolalariga qay shaklda beradi, ota va ona oilada bu vazifalarni qanday bo‘lishib olishgan, degan savolga to‘xtalaylik. Qisqa javob beradigan bo‘lsak, ona bolaning tilini chiqarishga, ota esa uning nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Boshqacha aytganda, bola onadan ona tilini, otadan adabni o‘rganadi. Shu o‘rinda arabcha “adab” so‘zi “ada”, ya’ni “ota” so‘zidan yasalgan, deya faraz qilsak, mantiqan to‘g‘ri bo‘ladi. Ma’lumki, ba’zi harflar almashinib turadi. Masalan, b, p, m harflari: “bunday” – “munday”, “tub” – “tup”. Xuddi shunday, “adam” – “adab”. Zero, “adabiyot” so‘zini “adamiyat”, ya’ni “odamiylik” deya tushunsa ham bo‘ladi. “Odam” so‘zining tub ma’nosi haqida turli fikrlar mavjud. Ba’zilar fikricha “odam” so‘zi “adim” – “ro‘yi zamin po‘sti” so‘zidan, ba’zilar “odama” – “bug‘doy rangli” degan so‘zdan olingan[1]. Yunoncha “didaktik”, “akademik”, lotincha “educate [edyu‘keyt], education [edyu‘ke‘yshn] (ta’lim bermoq, ta’lim)”, “advice [edva‘ys] (maslahat,

o'git)", "advokat" so'zlari ham "ada", "adam" so'zlari bilan bog'liq bo'lsa kerak. Umuman olganda, tilshunoslik ham, adabiyot ham o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, bir-birisiz yashay olmaydi va bir-birini to'ldiradi. Vazifasiga ko'ra ham ular hamisha yonma-yon: tilshunoslik tilning so'z yasalishi, so'z turkumlariyu gap bo'laklarining qoidalarini o'rganish bilan shug'ullansa, adabiyot so'zning ifoda qudrati, voqelikni turli shakllarda tasvirlash, tilning insonga ta'sirini kuchaytirish yo'llari, insonning tuyg'ularini qo'zg'ash, xatti-harakatlarini biror yo'nalishga solish usullari bilan shug'ullanadi. Yana shuni ta'kidlash kerakki, agar oilada er va xotin turli millat vakillari bo'lsa (masalan, ona rus, ota o'zbek yoki aksincha), u holda bunday oiladagi farzandlar aksariyat hollarda, ota qanchalik qarshilik qilmasin, onasining tilini o'rganadi. Lekin ona qanchalik harakat qilmasin, aksariyat hollarda, farzandlar ko'proq otasining dunyoqarashini, adab-odobini qoniga singdiradi.

XULOSA qilib aytadigan bo'lsak, til insonning ongidagi fikrlari va ko'nglidagi tuyg'ularini ifodalash vositasidir. Ayollar tabiatan erkaklarga nisbatan ta'sirchanroq, yumshoqroq, ko'ngilchanroq bo'lishlari, erkaklarning esa, aksincha, qattiqqo'l, bardoshli, qat'iyatli bo'lishlari ular tilida o'z ifodasini topadi. Ya'ni, ayollar aksariyat hollarda ongga nisbatan qalblariga ko'proq quloq tutsalar, erkaklar qalbdan ko'ra ongga ko'proq tayanadilar. Gap qaysi biri yaxshi yoki to'g'riligida emas, albatta. Bu muayyan vaziyatga bog'liq. Ba'zida ayollarning, ba'zida erkaklarning qarori kutilgan natijalarni berishi mumkin. Yana shunisi ham borki, xuddi oilada er va xotinning bir-birini tushunishi oilaning mustahkamligi va xotirjamligini ta'minlaganidek, tilda ifodalangan fikr va tuyg'ularning qay darajada o'zaro mos-muvofiqligi ham insonning butunligi va xotirjamligini ta'minlaydi. Aks holda, o'zaro kelisholmagan er va xotin ajralgani va oila parokanda bo'lgani kabi, o'zaro kelisholmagan ong va ko'ngil, aql va tuyg'u insonni turli fojialarga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. – T.: "Cho'lpon"
2. Time Almanac 2000 with Information Please. Boston. USA.:1997
3. The American Heritage College Dictionary. Houghton Mifflin Compan USA.: 1997.
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. 2 tomlik. Moskva, "Russkiy yazыk", 1981.
5. Sh.Rahmatullaev. O'zbek tilining etimologik lug'ati. – T.: "Universitet", 2000

USTOZNI XOTIRLAB.

Vohidova Nilufar Abdumalik qizi
Termiz davlat universiteti magistranti.

Ilmiy rahbar: Murtazayev Babanazar Xurramovich

Annotatsiya. Maqolada ustoz Natan Murodovich Mallayevning ilmiy faoliyatiga doir fikrlar jamlangan bo'lib, ustozning sodiq shogirdlari Hamidjon Homidiy va Mo'minjon Sulamonovlarning ustoz haqida yozgan "Matonat" risolasi asos qilib olingan. "Matonat" risolasida Natan Mallayevning hayot yo'li, ilmiy faoliyati, "O'zbek adabiyoti tarixi"dan oliy dargohlar va o'rta maktablar uchun yaratgan darsliklari, ularning ahamiyati xususida atroflicha so'z yuritiladi. Shu kabi magistrlik ishining ilmiy rahbari Bobonazar Murtazoyevning ustoz Natan Mallayev haqidagi esdaliklari maqolamning mazmunini boyitishga katta yordam berdi.

Kalit so'zlar. Ilm, ta'lim, fan, maktab, oliygoh, darsliklar, navoiyshunos, firdavsiyshunos, nizomiyshunos, tarix, haqiqat, mahorat, g'azal, "Xamsa", tazkiranavislik, tadqiqot, ixlos, meros, asos, mumtoz, muqaddimot, an'anaviy, so'zboshi, tarjimon, xalq, ijodiyot, doston, adabiyot.

Ustoz va shogirdlik munosabatlari hayotiy an'analarga yo'g'rilgan ulkan tarix quchog'ida shakllangan umrboqiy hodisalar sirasiga daxldorlik kasb etadi. Ustoz va shogirdlik, avvalo, mehr va oqibat mevasi, izzat va hurmat qadrini anglash, e'zoz va ehtirom, e'tirof va e'tiqod ila chambarchas vobastadir. Imom Buxoriy (810–870) va Imom Termiziy (824–892), Hakim Termiziy (869 vafoti) va Varroq Termiziy (vafoti 893), Bahouddin Naqshband (1319–1380) va Alouddin Attor (vafoti 1400)larning o'zaro ustoz va shogirdliklari keyingi avlodlarga bir umrlik ibrat bo'lib kelgani hammaga ma'lumu mashhur.

Olimlarimizdan Hamidjon Homidiy va Mo'minjon Sulaymonovlar ustozlari Natan Mallayev haqida "Xotira" nomli kitobcha yozib, nashr ettirishdi(5). Risolaning mo'jaz "Muqaddima" qismida ustoz Natan Mallayevning o'rta maktab o'quvchilari va oliygohlar talablari uchun butun umr "O'zbek adabiyoti tarixi" bo'yicha darsliklar yaratishda jonbozliklar ko'rsatgani qaydini topgan. Soha donishmandlari tarafidan e'tirofini topgan Natan Mallayev darsliklarining uzoq yillar davomida qo'llanib kelingani mamnuniyat ila aytib o'tiladi. "Muqaddima"dan so'ng "Zahmat manzillari" nomli kichik bo'lim keladi, unda Natan Mallayevning oliy o'quv yurtidagi tahsili tafsilotlari bayon etiladi. Bo'lajak olim Ikkinchi jahon urushi yillari Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika institutining o'zbek tili va adabiyoti fakultetida o'qiydi. Tahsil yillari Abdurahmon Sa'diy, Murod Shams, Hodi Zarif, Maqsud Shayxzoda (1907–1967), Olim Sharafiddinov (1909–1943), Hamid Sulaymon (1909–1978) singari

zamonasining ko'zga ko'ringan zabardast olimlaridan saboq oldi. Oliy dargohda a'lo baholarda o'qidi, fan to'garaklarida faol ishtirok etdi, ularni hisobga olgan fakultet ilmiy kengashi qarori bilan aspiranturaga o'qishga tavsiya etiladi.

Ana shu tariqa Natan Mallayev o'z zamonining allomasi Maqsud Shayxzoda ilmiy rahnamoligida xorazmlik mashhur shoir, yetuk tarixchi va mohir tarjimon Shermuhammad Munis (1778–1829) hayot yo'li hamda ijod usuli mavzuida ilmiy ish yoza boshlaydi. Natan Mallayev aspirantura yillari Xorazm pedagogika instituti va Toshkent dorulfununi (hozirgi Milliy universitet)da tolibi ilmlarga o'zbek adabiyoti tarixidan ma'ruzalar o'qidi. Ilmiy ish himoyasi 1948-yilda ro'y berdi, ana shu yildan e'tiboran Natan Mallayev o'z taqdirini Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika instituti bilan bog'ladi. Hali 1948-yilda Natan Mallayev endi 26 yoshga to'lgan navqiron yigit edi, ana shu yosh muallim o'zining butun kuchini o'rta maktab va oliy o'quv yurtlari uchun darsliklar yozishga dastrular tuzishga, xrestomatiyalar yaratishga baxshida etdi. Ana shu harakatlarning samarasi o'laroq 1953-yili olimning 8-sinflar uchun "O'zbek adabiyot tarixi" darsligi nashr yuzini ko'rdi. Bu darslik shu tariqa qirq yilga yaqin amalda bo'ldi, to'g'ri ushbu darslik mualliflari tarkibiga I.Ismatov va professor G'.Karimovlar kiritildi.

Bilamizki, oliy o'quv dargohlari uchun yaratilgan qadimgi davrlardan XVII asrgacha bo'lgan davrni qamrab olgan birinchi kitob Natan Mallayev qalamiga mansub, uning birinchi nashri 1963-yil amalga oshirilgan bo'lib, istiqlolgacha bo'lgan o'ttiz yillik masofani bosib o'tdi. Bu darsliklarning XVII asr va XIX asr qismlari akademik Vohid Abdullayev, XIX asr va XX asr boshlari qismlari professor G'ulom Karimovlarning qalamiga tegishlidir. Zikr etilgan asarlardan N.Mallayev va akademik V.Abdullayevlarning kitob darsliklari afg'on olimlari tarafidan dari tiliga tarjima etilib, ularning nashrlari 2000 va 2008-yillar Peshovar (Pokiston)da amalga oshirildi.

Yuqorida eslatganimiz 1963-yilda nashri amalga oshirilgan "O'zbek adabiyoti tarixi" kitobi xususida bildirilgan tanqidiy fikr-o'ylar hisobga olingan holda ushbu darslik kitobning tuzatilgan shakli chop etildi. Ko'rinadiki, ustozning oliy o'quv yurti talabalari uchun yozgan katta hajmdagi "O'zbek adabiyoti tarixi" kitobi oradan ko'p emas, oz emas, atigi ikki yil o'tgach takror nashr yuzini ko'rmoqda. Bu voqea 1965-yil ro'y bergan edi (2), darslik kitob xususida bahsu munozaralar avjga chiqqani, mulohaza va mushohadalar o'sha davrning kun tartibidagi dolzarb muammo bo'lgani sir emas. Darslik haqida vaqti matbuotda e'lon qilingan taqriz va munosabatlarda ijobiy hamda salbiy fikrlar mavjudligi ham tabiiy hol edi. Bu haqda "Matonat"ning "Matonat" qismida o'qiyimiz: "Bu nogahoniy zarba metindek irodali Natan Mallayevning ruhiyatini aslo so'ndira olmadi. U kishi soha odami ekanligini, adabiyot

ilmi uchun yaratilganligini, qachondir haq o'z o'rnida qaror topishi muqarrarligini tuygandek, shiddat bilan ijod og'ushiga g'arq bo'ldi"(5–B.7).

Bilamizki, ilm yo'li mashaqqatli bo'ladi, bu esa har bir ilm ahlidan jonbozlik va chuqur izlanishni taqozo etadi, ustoz Natan Mallayev bu borada istagancha namuna va ibrat bo'la oladi. U kishi ilm so'qmoqlarining oson zabt etib bo'lmasligini juda yaxshi anglaydigan olimlardandir, zotan ilm yo'li og'ir yo'l bo'lib, o'ziga yarasha qat'iy sinovlari mavjuddir. Ustozning birinchi doktorlik ilmiy ishlari, ya'ni oliy dargohlar uchun yaratilgan "O'zbek adabiyoti tarixi" darslik kitoblari qanchalik pishiq tadqiqot bo'lishidan qat'i nazar u o'zining qadrini topmadi. Bu esa ustozning ilmiy jasoratiga jasorat qo'shib, yangi va teran mavzular borasida izlanishlarni boshlashga turtki bo'lgan edi. Ana shu xil izlanishlar samarasi o'laroq Natan Mallayevning "Alisher Navoiy va xalq ijodiyoti" nomli monografiyasi 1974-yilda nashr etildi (3). Ana shu doktorlik ishlari 1978-yilda amalga oshdi va ustozning himoyalari chiroyli tarzda o'tib, olqishlarga sazovor bo'ldilar. Shu zaylda keyingi yillarda ustozning 1976-yil "O'zbek adabiyoti tarixi" darslik kitobining uchinchi nashri, 1978-yili "Asrlar e'tirofi va ta'zimi", 1975-yili "O'zbek adabiyoti tarixi" kechki smena ishchi yoshlar maktablarining 8-sinfi uchun darslik, 1980-yili maktab o'qituvchilari va oliy o'quv yurtlari filologiya fakultetlari studentlariga qo'llanma "Navoiy ijodiyotining xalqchil negizi"ning to'ldirilgan ikkinchi nashri, 1983-yili rus tilida "Iz vechnogo rodnika: Folklorные istoki tvorchesva Navai"(4), 1990-yili G.K.Karimov va S.I.Ismatovlar hammuallifligida 9-sinflar uchun "O'zbek adabiyoti tarixi" darsligining o'n uchinchi nashri, 1991-yili "So'z san'atining gultoji" nomli kitoblari va 1992-yili "Alisher Navoiy. Lirikasi", ya'ni Navoiy g'azallari tahlili qo'llanmasining uchinchi nashri chop etildi.

Ustoz Natan Mallayevning o'zbek adabiyoti tarixi va ayniqsa, mutafakkir Alisher Navoiy borasidagi tadqiqotlari o'ta tahsinga loyiq. Ustozning fors-tojik adabiyotiga doir tadqiqotlari ham o'z salmog'iga ega, ayniqsa, Rudakiy (858–944), Nosir Xisrav (1004–1089), Umar Xayyom (1040–1023), Firdavsiy (936–1020), Nizomiy (1141–1209), Jomiy (1414–1492), Ayniy (1004–1089) haqida yozilgan maqolalari va ayrim risolalari bunga yorqin misoldir. Ustoz o'zbek olimlari orasida birinchilardan bo'lib ulug' "Abulqosim Firdavsiy" (1962) nomli risolani yaratdi. Bu katta ish edi, e'tibori jihatidan ham o'z ahamiyatiga molik edi, zalvorli "Shohnoma"ning butun boshli Yaqin va O'rta Sharq hamda O'rta Osiyo xalqlarining ertaklari, dostonlari va xalq kitoblariga ta'siri kabi masalalar ham qamrab olingan edi. Ana shu savob ishlarning samarasi o'laroq ustozning eng ko'zga ko'ringan shogirdlari

Hamidjon Homidiy “Firdavsiy va o‘zbek adabiyoti” mavzuida doktorlik ishni amalga oshirdilar.

Natan Mallayev xamsanavislik an’anasi borasidagi kuzatuvlarida tabiiyki, asosan e’tiborni Nizomiy Ganjaviy (1141–1209) “Xamsa”siga qaratib, bu borada o‘z qarashlariga ega edi. Asosan ustozning “O‘zbek adabiyoti tarixi” darsligida Qutbning “Xusrav va Shirin” dostoni tarjimasiga doir kuzatuvlari bog‘liq Nizomiyga taalluqli fikr-mulohazalari ancha qimmatlidir. Shu tariqa uzoq yillik izlanishlar natijasida o‘laroq “Nizomiy Ganjaviy merosi va uning tarbiyaviy-ma’rifiy ahamiyati” (1985) deb nomlangan ilmiy-ommabop kitobi yaratildi. Ustozning Firdavsiy va Nizomiy ijodiga tegishli kuzatuvlari o‘zbek adabiyotshunosligida alohida salmog‘li hodisa sifatida qaralmog‘i lozim. “Abulqosim Firdavsiy” risolasi o‘zbek sharqshunosligida ilk jiddiy tadqiqot bo‘lgan edi, desak zinhor mubolag‘a bo‘lmaydi. Zeroki, kitobda “Shohnoma” va turkiy xalqlar adabiyoti degan keng qamrovli dolzarb masalaga ham daxl qilganligi masalaning dolzarbligining isbotidir.(5 -B.21) Nizomiy Ganjaviy ijodiy faoliyati tahliliga bag‘ishlangan risola ham o‘ziga xosligi ila katta ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan qaraganda o‘zbek firdavsiyshunosligi va nizomiyshunosligi rivojiga qo‘shilgan yirik ulush sifatida qaralsa maqbul hisoblanadi.

Sadoqatli shogird Hamidjon Homidiy tomonidan ustozning quyidagi kitoblari qayta nashr etilib, ilm ahliga ajoyib tuhfa sifatida in’om qilindi: “Navoiy va xalq og‘zaki ijodi” (2015), “Nizomiy Ganjaviy” (2017), “Buyuk shoir va mutafakkir” (1918), “O‘zbek adabiyoti tarixi” (2021) va boshqalar. Shuningdek quyidagi qo‘lyozmalar o‘z nashrini kutmoqda: “Abdurahmon Jomiy”, “Abdurahmon Jomiy va Navoiy”, “Alisher Navoiy – adabiyotshunos”, “Navoiy va antik adabiyot”, “Hayot saboqlari” kabilar.

“Matonat” risolasida “Natan Mallayev hikmatlari” degan mo‘jaz faslcha ham mavjud, undagi ba’zi hikmatlarga diqqat qilsak:

- Dissertatsiyaning kirish qismi, odatda, xulosadan keyin yozilsa, aniq va asosli bo‘ladi.
- Bemor odamning ko‘ziga yaxshi narsalar ham nuqsonli ko‘rinadi.
- Insonning asl vatani tug‘ilgan yurti.
- Har qanday inson vataniga xizmat qilishi lozim.

Mening magistrlik ilmiy ishimning rahbari ustoz Bobonazar Murtazoyev ham Natan Mallayevning shogirdlaridan bo‘lib, bizni faxru g‘ururlarga burkaydilar. Bobonazar Murtazoyev shaxsan menga ustoz Natan Mallayev bog‘liq ba’zi diltortar latifalarni aytib, meni ancha quvonchlarga sazovor etdilar. Shulardan ba’zilarini keltirib o‘tishni joiz topdik.

Bir kuni Natan aka, Fayzullaxon va men o'zimizning, ya'ni Nizomiy pedinstitutining oshxonasiga tushlikka bordik, domlalar uchun alohida joy bo'lar edi, o'sha tomonga o'tib, ovqatlarni oldik. Ovqatlanib bo'lgach, hisobni bizdan oldin Natan aka to'lab qo'ydilar, bizning noqulay ahvolga tushganimizni sezgan domla: –“Bo'pti! Sizlar restoranda to'laysizlar!”– dedilar.

Natan aka, Fayzullaxon va men kafedradan chiqib, Glinka ko'chasi bo'ylab yurib, Shota Rustaveli ko'chasiga o'tib, o'sha yaqin atrofda kitob do'koni bo'lar edi. “Tarki odat amri mahol” deganlaridek, odatimizga ko'ra kitob do'koniga kirdik, Sabohat Azimjonovanning “Gosudarstva Babura v Kabule i v Indii” (–Moskva: IVL “Nauka”, 1977. –176 str.) degan monogrfiyasi bor ekan. Darhol uch dona olib, men to'lashga chog'landim, o'n so'mlik uzatdim, sotuvchi qizcha “u menya sdachi net” degach, Natan aka: “Shoshmanglar, bir dona Buxorga ham olaylik, Boburdan ish qilayapti”. Alqissa, kitob narxi bir so'm yigirma tiyin bo'lib, to'rt kitobga besh so'mni Natan aka to'ladilar.

Domlanning “So'z san'atining gultoji” kitobi sotuvga chiqqan paytlar edi, Natan aka kitob do'konlarida uchratib qolsam, bir necha dona olishimni iltimos qilgan edi. Oloy bozori atrofidagi kitob do'konlaridan biriga kirsam, kitobdan o'n dona bor ekan hammasini oldim. Domlanning uylariga olib bordim, u kishi kitobdan bir dona menga yozib berib, qolgan to'qqistaning pulini, yigirma yetti so'mni menga berdilar. Men pulni indamay oldim, chunki 1978-yil jamoatchi hammualliflar tomonidan tayyorlangan besh tomlik “O'zbek adabiyoti tarixi”ning birinchi tomi chiqqan paytlar edi. Kitob Eski Juva do'konlarida borligi xabarini eshitib, men boradigan bo'ldim, domla va yana kimlarga kitobdan olib keldim. Natan aka kitobni olib, menga besh so'm uzatdilar, men olmayman, deyishimni bilaman: – “Kitobingizni qaytarib oling!” Pulni qanday olganimni eslolmayman. Bu voqeadan ozgina vaqt ilgari domlanning “Asrlar e'tirofi va ta'zimi” (–T.:”Fan”, 1978. –64 bet.) kitobini ham men Eski Juvaga borib olib kelganman, kitobning puli oldindan to'langan ekan. O'shanda Eski Juva bozorining ichkarisida gazeta kioskasida bir yahudiy millatiga mansub istarasi issiq chol yaxshilab bog'langan yigirma dona kitobni qo'linga tutqazgan edi.

Adabiyotlar:

1. Mallayev N.M. O'zbek adabiyoti tarixi. –Toshkent: “O'qituvchi”, 1965. – 746 b.
2. Mallayev N.M. O'zbek adabiyoti tarixi. Birinchi kitob. Uchinchi nashri. – Toshkent: “O'qituvchi”, 1976. – 664 b.
3. Mallayev N.M. Alisher Navoiy va xalq ijodiyoti. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1974. –384 b.

4. Mallayev N. Iz vechnogo rodnika: Folklornye istoki tvorchestva Navoi. – Tashkent: Izd.lit. i iskusstva, 1983. –256 s.
5. Homidiy H., Sulaymonov M. Matonat [Matn]: –Toshkent: “Kafolat print company”, 2022.– 64 b.

PREPARATION OF MODIFIED SORBENTS BASED ON SILICA GEL AND KINETICS OF SORPTION OF GASES ON THEM

Kh.B.TURSUNOV, Yu.A.GELDIYEV

TERMIZ STATE UNIVERSITY

xurshidnurtursunov@gmail.com

Abstract: In the world, scientific and research work is being carried out aimed at quickly determining the amount of carbon dioxide in the mixture of gases, separating it by sorption, and creating a safe working atmosphere. In this regard, obtaining energy-saving, high-temperature-resistant, renewable, environmentally friendly, effective gas sorbents based on various modified polymers, carbon sorbents, minerals and modified silica gel, determining the composition and properties of sorbents used for industrial waste gas purification, sorption at high temperatures increasing efficiency, improving the mechanical properties of sorbents, the effect of various factors such as temperature and pressure on the sorption process, researching the sorption kinetics of gases under different conditions, and determining the mechanisms of physico-chemical processes that occur during the purification of the atmosphere from toxic gases.

Аннотация: В мире ведутся научно-исследовательские работы, направленные на оперативное определение количества углекислого газа в смеси газов, его сорбционное разделение, создание безопасной рабочей атмосферы. В связи с этим получение энергосберегающих, жаростойких, возобновляемых, экологически чистых, эффективных газовых сорбентов на основе различных модифицированных полимеров, углеродных сорбентов, минералов и модифицированного силикагеля, определяющих состав и свойства сорбентов, применяемых для очистки промышленных газов. очистка, сорбция при высоких температурах, повышение эффективности, улучшение механических свойств сорбентов, влияние различных факторов, таких как температура и давление, на процесс сорбции, исследование кинетики сорбции газов в различных условиях, определение механизмов физико-химических процессов которые возникают при очистке атмосферы от ядовитых газов.

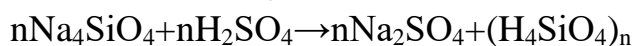
Key words: sorbents, modified silica gel, SMEA, SDEA, Carbonic anhydride, porous layer, absorption rate, polygon gases, kinetics, sorption kinetics.

Introduction: Scientific research is being conducted in our republic on the production of chemical industry products, in particular, on the production of gas sorbents, which are used to purify the atmosphere from toxic gases with the help of sorbents, and certain results are being achieved. In the action strategy of the development of the Republic of Uzbekistan, "further modernization and diversification

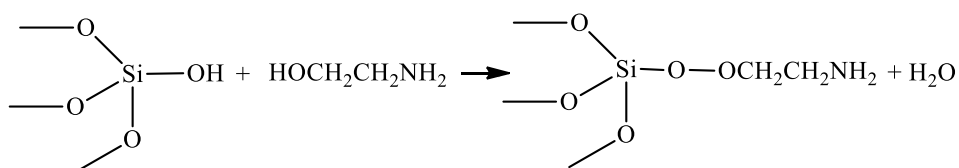
of the industry by transferring high-tech processing industries to a qualitatively new stage aimed at the rapid development of high-tech processing industries, first of all, the production of finished products with high added value based on deep processing of local raw materials important tasks aimed at "mastering fundamentally new types of products and technologies" and "further strengthening the country's food security, expanding the production of ecologically clean products" have been defined. In this regard, in the development of the leading sectors of the national economy, including the chemical industry, it is important to obtain selective gas sorbents and use them to purify the atmosphere from toxic gases, and to develop fast, highly effective methods for determining the concentration of gases in the air.

Experimental part: Preparation of polysilicic acid (silica gel). The synthesis of silicic acid is based on the reaction of sodium silicate with acids. A solution of sodium orthosilicate (liquid glass) [1], which is commercially used as a building material, was used for the reaction. A synthesis was carried out according to the method given in the literature [2]. The sodium silicate solution was diluted with distilled water until its density was 1.2 g/ml. 75 g of 15% sulfuric acid solution was taken in a beaker, and sodium silicate solution was added dropwise until the solution medium became pH=3 [3]. Then the resulting solution was heated at a gelation temperature of 90°C and washed 3 times with sulfuric acid solution with pH=4. Each time the mixture was filtered. The last precipitate was dried at room temperature for 1 day[4]. The next day, the product was heated to a constant mass at 110°C. It is a polysilicic acid or silica gel obtained in laboratory conditions, the degree of porosity of which directly depends on the pH level of the point at which the neutralization process of the solution is completed and the gelation temperature of the solution. The mass of the product obtained by the above method is 16.14 gr.

Modification with monoethanolamine. For reactions with monoethanolamine, technical monoethanolamine was purified by driving in an inert medium. Then 10, 20, 30% solutions in absolute ethanol were prepared according to mass percentage. 10.0 g of the resulting solution was taken and soaked in 5.0 g of polysilicic acid for 5 hours. In this case, in the second method, the mixture was stirred at 150°C for 5 hours in a closed atmosphere. At the end of the process, the product was heated under reduced pressure at 80°C to evaporate the solvent and excess ethanolamine. The approximate reaction of the process is as follows[5]:

The amount of products obtained is shown in Table 1 below.

Table 1.

Results of modification with monoethanolamine

Initial silica gel mass, g	The composition of the solution for modification	Sample received	The last mass	Mass increase, %
5,0	10% MEA 90% ethanol	SMEA-10	5,48	9,6
5,0	20% MEA 80% ethanol	SMEA-20	6,76	35,2
5,0	30% MEA 70% ethanol	SMEA-30	7,54	50,8
5,0	40% MEA 60% ethanol	SMEA-40	7,72	54,4

In order to determine the optimal conditions for the modification process with monoethanolamine, it was performed at different temperatures and different reaction times. The degree of modification was evaluated according to the increase in the mass of the final product compared to the initial silica gel [6]. As a result, it was determined that the reaction lasting 5 hours at 150°C had the best yield (Figures 1-2).

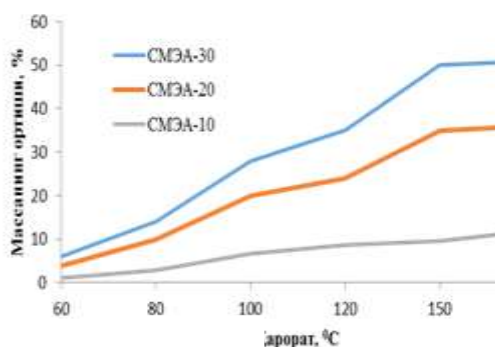

Figure 1. Temperature dependence of modification of polysilicic acid with monoethanolamine

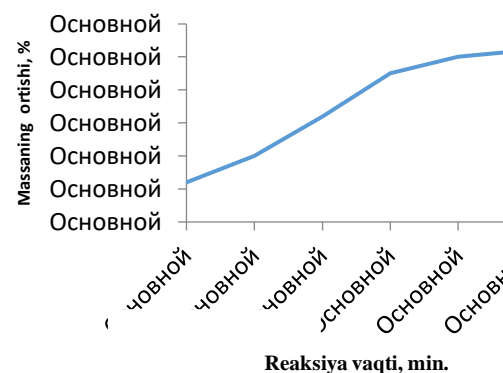

Figure 2. Dependence of reaction time of modification of polysilicic acid with monoethanolamine

Analysis of results: The apparatus shown in Figure 3.1 was assembled to study the sorption process under laboratory conditions. The sorption process was performed in a U-shaped tube with one end connected to a vacuum pump and the other end to a CO₂ cylinder. 1.00 g of sorbent is placed in the tube and kept under 0.8 vacuum for 20 minutes. The pump is then turned off and CO₂ is released from the cylinder. The pressure is controlled by a cylinder monometer ([7]. The sorption process is studied at different temperatures by thermostating the tube in a water bath. The degree of sorption is determined by weighing the sorbent mass at the end of the process.

The sorption properties of modified sorbents at normal atmospheric pressure are studied by thermogravimetric method. The essence of this method is to determine the change of the mass of sorbents in the environment of different gases due to the increase in temperature. Thermogravimetric analysis was carried out on a Shimadzu TG600 device manufactured in Japan[8].

At the first stage, the samples are heated to 110°C in an argon atmosphere in an aluminum crucible. The gas flow rate is 100 ml/min. By keeping it at this temperature for 30 minutes, solvent residues, absorbed atmospheric gases and moisture were removed from the sorbent composition.

In the second stage, the temperature is lowered to the required level to measure the sorption capacity. Then, carbon dioxide gas was injected at a rate of 100 ml/min. During the process, thermogravimetric and differential thermal measurements are performed. The maximum sorption capacity at the appropriate temperature is determined using the mass change compared to the initial mass.

In the third stage, the sorbent is heated again at a rate of 10°C/min in a flow of 100 ml/min argon and brought to 100°C. The desorption process is studied from the mass change. It is heated at 110°C for 30 min in an argon atmosphere until the end of desorption. Further measurements are carried out in this order.

The sorption/desorption cycle is repeated 5-6 times. These results are very important for evaluating the change in sorbent efficiency with increasing cycles.

At the end of the work, the maximum and average sorption rates, maximum sorption capacity, maximum and average desorption rates at 30°C, 50°C and 80°C are studied for each sorbent. .

The maximum sorption rate is selected from the 1 min interval with the highest mass gain and is calculated using the following equation:

$$v_{max} = \frac{m_1 - m}{m_1}$$

here, v_{\max} – maximum sorption rate, m -initial sorbent mass mg, m_1 - the maximum mass at the time of the fastest mass change is mg.

References:

1. Geldiev Yu.A., Turaev Kh.Kh., Umbarov I.A., Djalilov A.T., Eshmurodov X.E. Production and research of polysilicic acid modified with urea-formaldehyde resins // Scientific and technical magazine of BuxMTI "Development of Science and Technology". -2021. - No. 5, - p. 58-63.

2. Geldiev Yu.A., Turaev Kh.Kh., Umbarov I.A., Eshmurodov Kh.E. Sintez i issledovanie novogo soedineniya na osno polikrimnievoy kisloty, modifitsirovannoy monoethanolaminom // Universum: khimiya i biologiya. – 2021. – no. 10 (88). - S. 78-81. (02.00.00, #2);

3. Geldiev Y.A., Turaev Kh.Kh., Umbarov I.A., Eshmurodov Kh. Effects of Different Factors on the Kinetics of Modification of Polysilicic Acids with Ethanolamine // International Journal of Engineering Trends and Technology. -2022. V.70. Issue 8. p. 447-452. doi: 10.14445/22315381/IJETT-V70I8P245. Scopus, CiteScore 2021:0.6.

4. Geldiev Y.A., Turaev Kh.Kh., Umbarov I.A. Thermal analysis of modified polysilicic acid with amino alcohols // Austrian Journal of Technical and Natural Sciences – 2022. – No. 3-4. - p. 72-75.

5. Saidjon Abdusalimovich Gaybullayev. "COMPARATIVE ANALYSIS OF DRY ABSORBENTS" Scientific progress, vol. 2, no. 4, 2021, pp. 649-658.

6. Sharipov M. S., Gaybullayev S. A. CLEANING OF EXTREME GASES INCONTROLIC METHODS // Science and Education. - 2021. - T. 2. - no. 3.

7. Zaripov GB, Gaibullaev SA Selection of the operating mode of the process of low-temperature separation of hydrocarbon raw materials // Young Scientist. - 2016. - No. 3. - S. 98-100.

8. Tursunov B. Zh., Gaibullaev SA, Zhumaev KK Influence of technological parameters on glycol gas drying // MEDICAL SCIENCES. - 2020. - T. 1. - No. 55 .-- S. 33.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI VA O'SMIRLAR DEVIANT XULQ-ATVORINING PROFILAKTIKASI

Mamatova Zulfizar - DTPI magistranti

Annotatsiya: Shaxsning deviant xulq-atvori sohasidagi tadqiqotlar o'smirlarning noqonuniy xulq-atvorining o'sish tendentsiyalari va oilaviy muammolarning kuchayishi o'rtasida bevosita bog'liqlikni ko'rsatadi. Yosh avlod o'rtasida deviant xulq-atvorning rivojlanishi va jamiyatdagi jinoyatchilik hodisalarining o'sishi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud. Noqonuniy xatti-harakatlar qilish istagi bolalar va o'spirinlarning deviant xatti-harakatlari rivojlanishi bilan ortib bormoqda. Deviantlik xatti-harakati yoshlarni tarbiyalashda hisobga olinishi kerak bo'lgan ijtimoiy, biologik va psixologik omillarga bog'liq. Mazkur maqolada shu haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Deviant, xulq-atvor, og'ish, profilaktika, axloq me'yorlar, o'g'rilik.

Kirish. Jamiyatda ro'y berayotgan zamonaviy ijtimoiy-psixologik deformatsiya deviant xulq-atvorning turli shakllarining o'sishiga va o'smirlarning noqonuniy xatti-harakatlarga jalb qilinishiga olib keladi. Ko'pgina o'smirlarning ongida me'yor va og'ish o'rtasidagi chegara xiralashgan, qadriyatlar yo'nalishining ijtimoiy va noqonuniy faoliyatga, umuman, jinoiy turmush tarziga siljishi kuchaymoqda. O'smirlarning ijtimoiy disadaptatsiyasi jarayoniga asoslangan deviant xulq-atvorning har xil turlari sonining o'sishi tobora keng tarqalib, jiddiy ijtimoiy muammoga aylanib bormoqda va chuqur ilmiy tushunishni talab qiladi.

Axloqiy me'yorlardan chetga chiqadigan deviant xatti-harakatlar yoki xatti-harakatlar so'nggi o'n yilliklarda tez o'sib bormoqda va shoshilinch hal qilishni talab qiladi. Shu bilan birga, - o'smirlardagi xatti-harakatlarning buzilishining tabiati juda xilma-xil bo'lishi mumkin. Ko'pincha ular qonunga xilof harakatlar, mavjud talab va tartiblarga e'tibor bermaslik, ichkilikbozlik va ichkilikbozlik, sarsonlik, giyohvandlik va zaharli moddalarni iste'mol qilish, o'z joniga qasd qilish tendentsiyalarida namoyon bo'ladi.

Deviant xulq-atvor shakllari o'zaro bog'liq va o'zaro bog'liqdir. Shunday bo'ladiki, bir salbiy hodisa boshqasini kuchaytiradi. Masalan, ichkilikbozlik bezorilik va ba'zi zo'ravonlik jinoyatlarini qo'zg'atsa, giyohvandlik orttirilgan jinoyatlarga olib keladi. O'smirlarning deviant xulq-atvori muammosi ko'plab ilmiy fanlar - falsafa, pedagogika va psixologiya, sotsiologiya va ijtimoiy ish nazariyasi, kriminologiya, tibbiyot va boshqalarni o'rganish chorrahasida joylashgan chegara hududidir.

E`tibor bering, deviant xulq-atvor (lotincha deviatio - og`ish) - ijtimoiy, oilaviy, ta`lim sharoitlari va bolaning rivojlanishi va tarbiyasi, uning shaxsiy fazilatlari va sharoitlari tufayli jamiyatda qabul qilingan huquqiy yoki axloqiy me`yorlar va qoidalardan chetga chiqish bilan bog`liq xatti-harakatlar, aloqa sohasi. Og`ish - bu nuqson emas, balki ijobiy fazilatlarni salbiy fazilatlar bilan almashtirish.

“Me`yor” (lot. - norma) atamasining asosiy ma`nolaridan biri bu o`rnatilgan o`lchov, biror narsaning o`rtacha qiymati. Insonning asabiy jarayonlarining muvozanati (qo`zg`alish va tormozlash), inson xatti-harakatlarining jamiyatda o`rnatilgan me`yorlar va an`analarga muvofiqligi, ijtimoiy maqsadlarga bo`ysunish va ularga rioya qilish, shaxsiy maqsadlarga erishishning huquqiy vositalari va usullarini tanlash va boshqa bir qator belgilari.

Shuning uchun profilaktika ishlari barcha ta`lim muassasalarida hamma joyda joriy etilishi kerak. Deviant xatti-harakatlarning oldini olish va uning sabablarini bartaraf etish uchun siz odamga tushunadigan va umumiy manfaatlarga ega bo`lgan guruhni topishda yordam berishingiz kerak. Variant sifatida musiqa, sport maktabiga yoki sport turistik klubiga yuboring. Bularning barchasi shaxsning ishtiyoqi va qiziqishlariga bog`liq.

Shunday qilib, biz tanlagan yosh davriga oid me`yorda biz o`smirlarning bunday holatini tushunishimiz kerak, ularda quyidagi ko`rsatkichlar mavjud: shaxsiyat rivojlanishining barcha shakllarining yosh talablariga va o`z imkoniyatlariga muvofiqligi, intellektual qobiliyatlarning rivojlanishi, faoliyatning yetakchi turidagi muvaffaqiyat, xulq-atvorning barqaror og`ishlari va boshqalar bilan o`zaro munosabatlarning yo`qligi. Oddiy xulq-atvor turi va patologik o`rtasida juda ko`p o`tish shakllari mavjud.

Shaxsiyatning patologik namoyon bo`lishi vakolatiga kiradi psixonevrologlar, psixiatrlar va boshqa mutaxassislar. O`qituvchining vakolatiga sog`lom o`smirning deviant ko`rinishlari, sharoitlari, xatti-harakatlari shakllarining oldini olish va tuzatish kiradi. Normadan og`ish qayerdan boshlanganini aniqlash juda qiyin, ammo normal rivojlanishning buzilishini qanchalik tez aniqlash va adekvat va o`z vaqtida oldini olish va tuzatishni amalga oshirish mumkin bo`lsa, o`smirning qiyinchiliklarni muvaffaqiyatli yengish imkoniyati shunchalik katta bo`ladi.

Yuqorida aytilganlar bilan bog`liq holda, o`smirlar deviatsiyasining sabablari va uni bartaraf etishga yordam beruvchi omillarni, deviant o`smirlar bilan o`quv va profilaktika ishlarining shakllari va usullarini o`rganish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hatto eng rivojlangan, yuqori darajada tashkil etilgan va sivilizatsiyalashgan jamiyatda ham, mutlaqo har bir kishi unda belgilangan me`yor va qoidalarga qat`iy va

hamma joyda qat'iy rioya qiladigan, o'zlari belgilagan ijtimoiy rollarni qat'iy bajaradigan vaziyatga erishish mumkin emas. Har qanday jamiyatda jamiyat toqat qila olmaydigan ushbu normalar, qoidalar va rollarning buzilishi har doim mavjud.

Deviant xatti-harakatlarning sabablari noaniq tarzda belgilanadi. Tadqiqotchilar e'tiborini shaxsiy, psixologik og'ishlar va tartibsizliklarga qaratadilar (nevrozlar, psixozlar va boshqalar). Sotsiologlar - ijtimoiy guruhlarning madaniyat me'yorlaridan chetga chiqishlari haqida aytishadi

Shunday qilib, E.Dyurkgeym deviant xulq-atvorni ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarining zaifligi va nomuvofiqligi bilan, R.Merton esa - sotsial-madaniy maqsadlar va ularga erishishning ijtimoiy tomonidan tasdiqlangan institutsionallashtirilgan vositalari o'rtasidagi tafovut bilan bog'ladi. Tadqiqotchilar deviant xulq-atvorning hozirgi kuchayishini zamonaviy iste'mol jamiyati va ommaviy madaniyatga xos bo'lgan deindividuatziya jarayonining kuchayishi bilan bog'lashadi, bu yerda ko'p odamlar o'zlarining individualligini yo'qotib, olomon bilan birlashadilar.

O'smirning guruhga qo'shilishi ko'pincha normaga zid faoliyat bilan shug'ullanish taqiqlarini kamaytirishga olib keladi. Gap shundaki, u guruhga qo'shilgach, ikkinchi o'ringa tushib qoladi va axloqiy jihatdan unda "yashirin" qoladi, chunki jamiyatning e'tibori guruhning o'ziga qaratilgan.

Shu bilan birga, ma'lum bir o'smir ustidan ijtimoiy nazorat kamayadi va qandaydir noto'g'ri xatti-harakatlari uchun jazo kutilayotgan vaziyatda u o'zini guruhda ikkinchi o'ringa qo'yib, javobgarlikni yashirish yoki tarqatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Guruhdagi o'smir jazodan qutulib qolish mumkinligini bilib, jamiyat tomonidan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan jazo choralariga befarq bo'lib qoladi, shuning uchun uning xatti-harakati asta-sekin tashqi qoidalar va me'yorlarga bo'ysunishni to'xtatadi.

O'zining individualligini yo'qotib, guruhga qo'shilgan o'smirlar o'zlarini alohida mavjudot sifatida yaxshi bilishmaydi. Natijada, o'z xatti-harakatlarini joriy nazorat yoki tahlil qila olmaslik va uzoq muddatli xotira omboridan xatti-harakatlarning tegishli me'yorlari va qoidalarini olishning iloji yo'qligi. Bunday o'smirlar ham oldindan ko'ra olmaydilar va ularning xatti-harakati o'ychanlik yoki rejalashtirishning yetishmasligidan aziyat chekadi. Muayyan deviant xatti-harakatlarning sababi bir emas, balki ko'p sabablar emas.

Zamonaviy G'arbgaga kelsak, ekspertlarning fikriga ko'ra, o'smirlarning xatti-harakatlaridagi ko'pchilik og'ishlar, masalan, beparvolik, huquqbuzarlik, psixofaol moddalarni iste'mol qilish, tajovuzkorlik va boshqalar umumiy manba - ijtimoiy

moslashuvga asoslangan. Shunday qilib, o`smirlarning deviant xulq-atvorini keltirib chiqaradigan ko`plab sabablar majmuasida quyidagilar mavjud:

1) oilaviy kelishmovchiliklar va buning natijasida bolalarni tarbiyalashdagi kamchiliklar (ota-onalarning spirtli ichimliklarni suiste`mol qilishlari, ota-onalarning pedagogik qobiliyatsizligi, ajralishlar sonining ko`payishi.

2) o`smirlarni erta yoshdan giyohvand moddalar va spirtli ichimliklarni iste`mol qilish bilan tanishtirish

3) ota-onalarning bolalar ustidan nazorati yo`qligi

4) maktabning noto`g`ri hisob-kitoblari;

5) oila, maktab va jamiyat o`rtasidagi aloqaning etarli emasligi;

6) ta`limda yagona talablarga rioya qilmaslik;

7) mikromuhitning salbiy ta`siri;

8) dam olishni tashkil etishning e`tibordan chetda qolgan sohasi;

9) pedagogik jarayonda o`quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari hisobga olinmaydi;

10) mamlakatdagi og`ir ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat.

O`smirlarning deviant xulq-atvorining oldini olish turli omillarning o`zaro ta`siri bilan ta`minlanishi kerak: oila, maktab, bo`sh vaqt muhiti, norasmiy guruhlar, jamoalar, boshqa ijtimoiy institutlar va umuman jamiyat. O`smirlarning deviant xulq-atvori ko`lamini kamaytirish bo`yicha dunyodagi barcha mavjud chora-tadbirlarni ikkita umumiy guruhga birlashtirish mumkin:

1) deviant xatti-harakatlarning mumkin bo`lgan oldini olish va bartaraf etishning umumiy mexanizmlarini o`rnatadigan umumiy ta`lim va profilaktika strategiyalari;

2) shaxsga va deviant xulq-atvorning o`ziga xos turlariga qaratilgan tabaqalashtirilgan va shaxsiyatga yo`naltirilgan strategiyalar.

Deviant xulqaga eltuvchi barcha sabablar, motivlar, holatlar va xatti-harakatlarning umumiylikini aniqlash va o`rganish katta ahamiyatga ega. Ushbu omillarning ko`pchiligi va o`smirning salbiy hayotiy vaziyatlari, ayniqsa yomon rivojlangan, turli sabablarga ko`ra yo`qolgan yoki ijobiy harakatlarga hali shakllanmagan ijtimoiy yo`nalish deviant xatti-harakatlar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Dunyodagi og`ir ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat uysiz va qarovsiz o`smirlar sonining ko`payishiga yordam beradi, deviant xatti-harakatlarning asosiy sabablari quyidagilardir: oilaviy muammolar (ota-onalarning spirtli ichimliklarni suiiste`mol qilishi, ajralishlar sonining ko`payishi va boshqalar).

O`smirlarni spirtli ichimliklar, giyohvand moddalar, chekish, bolalar ustidan ota-ona nazoratining yetishmasligi va boshqalar bilan tanishtirish. Shunday qilib, ta`lim va profilaktika ishlari yanada muvaffaqiyatli bo`lishi uchun har bir deviant o`smirga ta`sir qilishning yangi shakllari, eng samarali vositalari va usullarini izlash kerak.

Ijobiy fazilatlar asta-sekin, o`qituvchining tinimsiz mehnati bilan shakllanadi. Ular dastlab salbiy xislatlar bilan yonma-yon bo`lib, faqat doimiy kundalik tarbiya va profilaktika ishlari, butun pedagoglar jamoasi, maktablar, oilalarning birgalikdagi sa`y-harakatlari, jamoat - tashkilotlarining jalb etilishi, jismoniy tarbiya va sport o`qituvchisining maqsadli mehnati bunga sabab bo`ladi. deviant xulq-atvorli o`smirlarni qayta tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Xolmurotova, S., & Adilova, S. (2023). SHAXS IJTIMOIYLASHUVIDA RATSIONAL-EMOTIV PSIXOTERAPIYANING SAMARADORLIGI. Interpretation and Researches, 2(3). извлечено от <http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/16>

2. Orifjonovna, A. D. (2022). Psychological Factors of the Use of Coaching Technology in the Formation of Spiritual Emotional Intelligence in Students. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(3), 215-218.

3. Aminova, D. O. (2021). THE EFFECT OF SOCIAL PROCESSES ON HUMAN CONSCIOUSNESS. Экономика и социум, (1-1 (80)), 30-32.

4. Akbar T. Opportunities to Form Spiritual Competence in Students of the 10-11th Class //Web of Scholars: Multidimensional Research Journal. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 160-167.

5. Rustamovich T. A. Islom Ta`limotlarda Shaxs Ma`naviyati Masalalari //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 186-190.

6. Rustam o'g A. T. et al. Milliy o'quv dasturining hayotimizdagi o'rni //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 5. – С. 88-93.

7. TA Rustamovich (2021) Issues of Personal Spirituality in Islamic Teaching International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) 1(6), 886-889

КЛИНИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА И ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНАЯ ДИАГНОСТИКА ОСТРОГО ФАРИНГИТА

Жумаев Азиз Абдусамат ўғли

**Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Норқобилов Абдусамат Жумаевич**

**Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Исмоилов Мухаммадали Очилдиевич**

**Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Давронова Чарос Луксановна**

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Аннотация: Обзор литературы посвящен проблеме клинической и лабораторной классификации острого фарингита у детей и подростков. В статье представлены современные рекомендации по микробиологической классификации стрептококкового фарингита, раскрыты возможности применения экспресс-тестов для быстрой верификации классификации.

Ключевые слова: фарингит, этиология, В-гемолитический стрептококк группы А, клиническое течение, диагностика, экспресс-тесты, чувствительность, специфичность, лечение, дети.

Острый БГСА-фарингит характеризуется определенной клинической картиной (табл. 2). Болезнь обычно манифестирует болью в горле, как правило, начинаясь внезапно. Характерны лихорадка, интоксикация, боль при глотании, головная боль, иногда тошнота, рвота и боли в животе. При осмотре в типичных случаях выявляются яркая эритема небных миндалин и задней стенки глотки («пылающий зев»), нередко с экссудативными наложениями на миндалинах, а также увеличение подчелюстных лимфоузлов. Реже могут отмечаться яркая гиперемия, отек увулы, петехии на твердом небе, скарлатиноподобная сыпь. Ни один из этих симптомов не является патогномичным для БГСА-фарингита.

У многих больных стрептококковый фарингит протекает с умеренно выраженными проявлениями, то есть легче, чем представлено в «классическом» описании болезни. Необходимо также помнить, что выявление БГСА возможно не только у больного стрептококковым фарингитом, но и у носителя БГСА, обратившегося по поводу интеркуррентной вирусной инфекции. Скарлатина представляет собой инфекцию верхних дыхательных путей в сочетании с характерной сыпью, обусловленной продукцией стрептококком группы А пирогенного экзотоксина (эритрогенный токсин) у лиц, не имеющих

антитоксических антител. Скарлатина встречается реже и в последние годы менее контагиозна; вместе с тем вспышки цикличны, зависят от преобладания токсинпродуцирующих штаммов и иммунного статуса популяции.

Распространение скарлатины, ее эпидемиологические особенности и возрастной контингент сходны с таковыми при БГСА-фарингите. Сыпь при скарлатине возникает в течение 24–48 ч от начала болезни или может быть первым ее проявлением. Часто высыпания проявляются на шее и распространяются на туловище и конечности; представлены диффузными красными папулезными элементами с высокой интенсивностью в кожных складках (в подмышечных зонах, в паху). Сыпь обычно мелкоточечная, по типу «манной крупы» или «гусиной кожи»; при пальпации возникает ощущение шероховатости кожи. На лице сыпи меньше: характерны белый носогубный треугольник и яркая эритема на щеках.

Спустя 3–4 дня сыпь начинает разрешаться, при этом возникает шелушение кожи: сначала на лице, постепенно спускается на все туловище и конечности, что может быть похоже на последствия умеренного солнечного ожога кожи. Шелушение кожи может ограничиваться только лишь ладонями и стопами. Симптомы ангины аналогичны таковым при БГСА-фарингите. Может отмечаться отечность сосочков языка («земляничный язык»). Аденовирусный фарингит может ассоциироваться с конъюнктивитом и сопровождаться фарингоконъюнктивальной лихорадкой. Симптомы фарингита и лихорадки обычно сохраняются в течение 7 дней, конъюнктивит может продолжаться до 2 нед.

Для этого заболевания характерны эпидемические вспышки, хотя встречаются и спорадические случаи; возможно заражение в бассейнах. Отсутствие лихорадки или наличие таких клинических симптомов, как конъюнктивит, кашель, осиплость голоса, стридор, стоматит, внезапная экзантема и диарея, свидетельствуют о низкой вероятности инфекции БГСА. Для острого фарингита, обусловленного аденовирусом, типичны лихорадка, эритема задней стенки глотки, увеличение небных миндалин и появление на них экссудативных наложений, увеличение шейных лимфоузлов. Энтеровирусы могут вызывать острый фарингит, особенно летом и ранней осенью.

При этом отмечается яркая гиперемия задней стенки глотки, иногда с микровезикулами на небных дужках, однако экссудат на миндалинах и

лимфаденопатия не характерны. Болезнь протекает обычно с высокой лихорадкой в течение нескольких дней. Герпангина является специфическим проявлением инфекции вирусами Коксаки А, В или ЕСНО и характеризуется лихорадкой, болезненными сероватобелыми папуло-везикулярными элементами на небных дужках и задней стенке глотки на фоне ее гиперемии. Эти высыпания разрешаются в течение 1 нед. Синдром рот–кисть–стопа вызывают вирусы Коксаки А16. При этом возникают болезненные везикулы и язвочки в ротоглотке, а также везикулы на ладонях и стопах, иногда распространяющиеся на конечности.

Эта сыпь, как правило, сохраняется в течение 7 дней. Первичная герпетическая инфекция, вызванная Herpes simplex 1-го и 2-го типов, обычно развивается у детей младшего возраста и протекает в форме гингивостоматита с афтозными и везикулярными элементами на слизистой оболочке рта и губ, но не на задней стенке глотки. Гингивостоматит может сохраняться в течение 2 нед и часто ассоциируется с фарингитом и фебрильной лихорадкой. Боль при этом может быть настолько интенсивной, что ребенок отказывается от еды и питья, нуждается в регидратации. У подростков и взрослых вирус простого герпеса может вызывать легкий фарингит, не всегда сопровождающийся типичными везикулярными элементами на коже и слизистых оболочках.

Острый фарингит нередко выявляется у детей, а особенно у подростков и молодых взрослых с инфекционным мононуклеозом, обусловленным вирусом Эпштейна–Барр. При инфекционном мононуклеозе фарингит может иметь проявления, идентичные БГСА-инфекции. Дифференцировать эти два заболевания позволяют генерализованная лимфаденопатия, продолжительная лихорадка (1–3 нед), гепатоспленомегалия, свойственные мононуклеозу. Лабораторные исследования выявляют атипичные мононуклеары, гетерофильные антитела и специфические антитела к вирусу Эпштейна–Барр. Острый фарингит, обусловленный *A. haemolyticum*, может иметь клиническую картину, идентичную БГСА-инфекции, включая скарлатиноподобную сыпь.

Крайне редко *A. haemolyticum* вызывает мембранозный фарингит, сходный по внешнему виду с дифтерийным. Дифтерия глотки характеризуется серовато-коричневыми фибринозными пленчатыми налетами, которые ограничиваются только небными миндалинами или распространяются на увулу, мягкое небо, заднюю стенку глотки, гортань, слизистую оболочку носа и трахеобронхиального дерева. Поражение нижних дыхательных путей может

приводить к жизнеугрожающей обструкции респираторного тракта. Отек мягких тканей шеи и лимфаденопатия обуславливают развитие симптома бычьей шеи. Несмотря на представленное разнообразие симптомов различных этиологических форм, дифференциальная диагностика этиологии фарингита и тонзиллита только на основании клинической картины не всегда возможна: для точного диагноза требуется бактериологическое подтверждение.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Initiative for Vaccine Research (IVR). Bacterial infections. Group A Streptococcus. World Health Organization. URL: http://www.who.int/vaccine_research/diseases/soa_bacterial/en/index3.

March 20. 2013.

2. Gerber M. A. Diagnosis and Treatment of Pharyngitis in Children. *Pediatr Clin N Am*. 2005; 52: 29– 747.

3. Bisno A. L., Gerber M. A., Gwaltney J. M., Kaplan E. L., Schwartz R. H. Practice guideline for the diagnosis and management of group A streptococcal pharyngitis. *Clin Infect Dis*. 2002; 35: 113–25.

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ И ЭПИДЕМИОЛОГИЯ ТЯЖЕЛОЙ БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ

Иргашев Отабек Хушвахтович

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Ўрозалиев Суннат Юсупжон ўғли

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Исматуллаев Сохибжон Қудратович

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Авазов Бекзод Хамро ўғли

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Аннотация: Тяжелая, трудно контролируемая бронхиальная астма у детей до настоящего времени остается серьезной проблемой в педиатрии и детской аллергологии. Заболевание существенно снижает качество жизни пациентов, членов их семей и значительно увеличивает фармако-экономические затраты здравоохранения на лечение заболевания. По данным GINA-2019, 24% пациентов используют объем терапии, соответствующий тяжелой БА, из них у 17% пациентов удается установить факторы, определяющие низкую контролируемость симптомов заболевания. Среди этих факторов основными являются: низкая приверженность терапии, плохой комплаенс, ошибки техники использования препаратов, сопутствующих заболеваниям, а в некоторых случаях – неправильная диагностика заболевания. Однако у 3,7% пациентов диагностируется тяжелая рефрактерная к терапии астма. В статье представлены особенности клиники, диагностики и терапии тяжелой бронхиальной астмы у детей.

Ключевые слова: тяжелая бронхиальная астма, дети.

Бронхиальная астма (БА) является самой распространенной в педиатрической практике хронической болезнью органов дыхания. Тяжелая, трудно контролируемая БА по данным мировой статистики встречается в 5–10% всех случаев заболевания и существенно снижает качество жизни детей, членов их семей и значительно увеличивает фармако-экономические затраты здравоохранения на лечение заболевания [2]. Основным направлением в лечении БА является терапия, направленная на купирование воспаления в дыхательных путях.

Препаратами контролирующей (синонимы – базисной, противовоспалительной, поддерживающей) терапии БА являются ингаляционные глюкокортикостероиды (ИГКС), фиксированные комбинации

ИГКС с длительно действующими β_2 -адреномиметиками (ДДБА), антагонисты лейкотриеновых рецепторов (АЛТР) и препараты молекулярнотаргетной терапии. Тактика назначения этих препаратов носит ступенчатый характер и определяется многими факторами, среди которых основными в педиатрии являются возраст пациента, фенотип БА, уровень контроля и степень тяжести заболевания [3]. Согласно рекомендациям GINA (Global Initiative for Asthma) и национальным программным документам, у детей до 6 лет препаратами контролирующей терапии являются ИГКС и АЛТР, а у детей после 6 лет могут быть использованы не только ИГКС, но и их комбинации с ДДБА, тиотропий и некоторые препараты таргетной терапии. У большинства детей контроль над симптомами БА достигается при назначении низких и средних доз ИГКС.

Однако при тяжелой астме контроль достигается не всегда, и дети имеют высокий риск серьезных обострений заболевания, прогрессирующую потерю функции легких, повышенный риск неблагоприятных исходов [1]. В ранних руководящих принципах Глобальной инициативы по астме (GINA) общая тяжесть астмы рассматривалась главным образом на основе клинических характеристик пациента до начала лечения. В 2018 году целевая группа при поддержке Европейского респираторного общества и Американского торакального общества (ERS/ATS) обновила определение тяжелой астмы у взрослых и детей в возрасте 6 лет и старше. А в ноябре 2012 года представлен обновленный документ GINA для практического здравоохранения по тяжелой астме у взрослых и подростков.

Представленные согласительные документы определяют тяжесть БА с учетом объема терапии заболевания, используемого для поддержания адекватного контроля симптомов. Согласно данным документам, тяжелая БА – это БА, которая требует лечения, соответствующего ступеням 4–5 терапии по GINA в предыдущий год, или потребовавшая применения системных глюкокортикостероидов $\geq 50\%$ от объема предыдущего года для достижения и сохранения контроля и которая остается неконтролируемой, несмотря на эту терапию [3]. При этом течение контролируемой тяжелой БА будет ухудшаться при снижении высоких доз ИГКС или системных ГКС (или биологических препаратов).

В документах представлено следующее определение неконтролируемой БА, включая наличие по крайней мере одного из следующих признаков:

- плохой контроль симптомов: $>1,5$ балла согласно опроснику по контролю БА (Asthma Control Questionnaire, ACQ); 3 дней каждый) в предыдущий год;

- серьезные обострения: по крайней мере 1 госпитализация, пребывание в отделении интенсивной терапии или использование механической вентиляции в предыдущий год;

- ограничение бронхиальной проходимости: объем форсированного выдоха за 1-ю секунду (ОФВ1)

Необходимо обратить внимание на то, что термин тяжелая астма включает два подтипа заболевания [2]. Выделяют трудную для лечения, неконтролируемую астму и астму, рефрактерную к терапии. У пациентов с трудно контролируемой БА недостаточный контроль симптомов обусловлен причинами, не связанными с самим заболеванием. Среди этих причин основными являются низкая приверженность терапии, отсутствие комплаенса и коморбидные состояния, а иногда и неправильно установленный диагноз БА. Рефрактерная к терапии астма считается в том случае, когда все внешние причины устранены, а контроль симптомов отсутствует из-за частичного ответа на терапию. Такая тяжелая БА может быть связана с отсутствием чувствительности к глюкокортикоидам, различной степенью кортикостероидной зависимости или стероид-резистентностью.

Устойчивую к кортикостероидам БА у взрослых пациентов диагностируют в случае, когда значения $ОФВ1 \leq 75\%$, и отсутствует улучшение ($\leq 15\%$) после лечения пероральным преднизолоном (40 мг/день) в течение 2 недель. Кортикостероид-зависимая БА требует непрерывного лечения системными глюкокортикоидами для контроля симптомов заболевания [2]. Согласно представленным данным GINA, среди пациентов с БА терапию 4 и 5 степени получают около 24% больных, среди них астма, трудная для терапии, встречается у 17% пациентов. В то время как истинно тяжелая, резистентная к терапии астма выявлена лишь у 3,7% пациентов [3].

ЛИТЕРАТУРА:

1. Поликарпов А.В., Александрова Г.А., Голубева Н.А. Общая заболеваемость детского населения (0–14 лет) в 2017 году: статистические материалы. Ч. VI. 2018. 144 с. Доступен по ссылке: <https://www.rosminzdrav.ru/ministry/> Доступ от 20.04.2019.
2. Centers for Disease Control and Prevention. Asthma in the US. Available from: <https://www.cdc.gov/vitalsigns/asthma/>. Accessed 2019 April 20.
3. Asthma status and severity affects missed school days / S.A. Moonie, D.A. Sterling, L. Figgs et al. // J. Sch. Health. 2006. Vol. 76. P. 18–24.

The Benefits of Teaching English in Multilevel Classes

Abduroziqova Ismigulbegim Inoyat qizi

3 rd year students at Djizzakh branch of The National University of

Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Supervisor: Quvondiqova Dildora

Assistant teacher in the department Foreign Languages at Djizzakh
branch of The National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

ANNOTATION

This article discusses teaching English to multilevel courses, including obstacles, benefits, and perspectives on how to conduct multilevel classes. A multi-level classroom is one in which some students know the Roman alphabet and others do not. Finally, the term multi-level can refer to a group of students who collaborate and have a diverse range of talents.

Keywords: multilevel classrooms, diversified, limited resources, assemble, self-access, group work, conversational skills, and various learning backgrounds

The children in multi-level classes are as different as they are. They are often made up of students who talk in English at many levels. They may also be referred to as multi-level classes since they include students with a variety of learning styles, such as those who study primarily from a textbook and those who learn orally. Students' reading skills in their native language may differ.

Teaching Multi-level Classes: Benefits and Challenges

When faced with the challenge of a multi-level classroom, many instructors are unclear where to begin. They are worried about the preparation would take much longer, and the pupils would be more demanding. Schools with multi-level classes may have limited resources, and instructors may be concerned that they will not be appropriately rewarded. Teachers, on the other hand, can only succeed if they evaluate the benefits of a multi-level classroom and apply problem-solving strategies. The following benefits of multi-level classrooms:

- Students can learn at their own speed
- Students learn to work successfully in groups;
- Students develop as self-directed learners.
- Students build strong ties with their peers.
- Students become collaborative learners.
- Multi-level classrooms provide a variety of issues.
- Acquiring appropriate educational materials and resources
- Creating suitable classroom groupings

- Establishing a successful self-access center in the classroom

Identifying Your Students' Needs one of the first things you should do when you're assigned to a multi-level classroom is figure out what each kid need. If at all feasible, this should be completed before the first class. There are several methods for doing a needs assessment, depending on the size of the class and your access to an office and a computer. Many schools provide a standardized test to incoming students. Standardized tests can help teachers determine the language level of pupils in a multi-level class, but they cannot identify the specific needs of individual individuals. In small classes, inviting students into the office for a brief talk might help you figure out what they're thinking.

In small classrooms, inviting students into the office for a quick talk may help you determine their goals (for example, increasing writing skills, obtaining conversational English, and understanding of rules and grammar). Because children may not know the answer, making a list from which they may choose is a good idea.

Give them the choice of choosing between a primary and secondary explanation. Here are some suggestions for a list of alternatives for students to pick from:

-To improve my public speaking skills

- To attend college
- To travel
- To become a future teacher
- To understand grammatical rules
- To please my parents

Many schools, particularly those with small populations of English Language Learners, do not provide separate beginner and intermediate classes. Here are a couple such examples:

- Using the "same" text with small variations for various English levels: There are a remarkable number of a large number of free web sites that give several versions of the same topic at varying degrees of complexity. There are even apps that can do it automatically for you for whatever text you pick!

The Best Places To Get Different "Levels" Of The "Same" Text (This is an external link) has a list of these websites. Students can then be assigned the same tasks, such as taking turns reading it aloud with a partner of equivalent ability and utilizing reading strategies such as visualizing (imagining what the book helps them see) or mnemonics. Implementing a "jigsaw" activity: In a "jigsaw," pupils are given portions of a lengthier text, or, in a more appropriate variant, sections of a multi-level text. class, a modified piece of the same text (see preceding paragraph), or an altogether new text

on the same subject (for example, similarity groups are given bits of a famous person's biography at the appropriate level of text complexity for their group). Then, each group of students with comparable ability reads the book and prepares a poster and a quick oral presentation on what they learned to the entire class.

Creating simple writing tasks using visual cues: I've been displaying six- or eight-panel "comic strips" on the overhead and asking students to write down the story they believe it tells conveys. Students can write it at their current level of English ability, and Intermediates can sit next to Beginners to assist them. There are many of these sorts of image stories available; I used stories from the book *Chalk Talks* as a starting point and then encouraged students to create their own. As illustrated in the graphic accompanying this essay, they now provide an inexhaustible supply of unique storyboards that students may use for writing and even presentations.

- Differentiating with technology: A trip to the computer lab, or a multilayer class if you're lucky enough to have laptops or tablets for all of your students. Best of the Best Beginner, Intermediate, and Advanced English Language Learner Sites (link is external) has a vast variety of websites that students can use to learn about any topic covered in class (or not).

- Making use of mixed-ability partner groups: This may be a game, a period during which Intermediate students "teach" a scheduled lesson to Beginner groups, a Picture Dictation(link is external) exercise (again, where the Intermediate student is more of a teacher), or something altogether else.

- Providing similar materials for youngsters to work with at varied degrees of difficulty: Among these are the following: Beginners would be expected to practice it exactly as described or with slight changes, while Intermediates would be expected to use it as a model to construct their own.

Cloze (Fill-in-the-gap) of a short text, with the appropriate words given at the foot of the page for Beginners but not for Intermediates. The instructor may utilize clozes that are samples of academic writing that Intermediates do more strategically.

Intermediates would not have another close with the correct words revealed at the bottom, but beginners would. If you teach a multi-level ESL class, you must plan lessons that interest students at all levels. If, on the other hand, student they may lose interest if they perceive the topic is either too basic or too difficult. This is not to say that each class should have three unique lessons. While flexibility is vital for success, you will realize that a well-organized classroom that flows smoothly from one activity to the next is quite possible.

1. Begin by teaching to the middle and then assign assignments at various levels.

Starting the session with everyone together and then breaking off into tiered activities may be effective in multi-level ESL sessions. Melinda Roberts is a nationally recognized telecommunications specialist.

2. Encourage group collaboration.

Group work has the potential to be an excellent tool for students of all levels to learn from one another (Treko 2013). Once I had come to know my students and had a feel of their English proficiency, it was usually advantageous to divide them into tiered groups for certain tasks. Then, whether it was a reading exercise, a book study, or speaking practice, each group was free to pursue its own objectives. To build a sense of community in the classroom, we would reassemble as a class to present each group's work whenever it was feasible and appeared to benefit others in the class.

It is often more helpful to organize students according to their interests rather than their aptitude level.

Overall, teaching multiple courses is difficult yet beneficial to both teaching and learning.

References

1. Roberts, M. (2007). Teaching in the multilevel classroom. New York: Pearson Education. Retrieved July 12, 2016.
2. Treko, N. (2013). The big challenge: Teaching large multi-level classes. Academic journal of interdisciplinary studies, 2(4), 243.

**KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA
KOMPETENTLIKKA YO'NALTIRILGAN TURLI TIPDAGI
MASALALARNI YECHISH METODIKASI**

Buzrukov To'lqin Omonovich

Tayanch doktorant, Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

+998915838200 tolqinbuzrukov5@gmail.com

Muammoli va baholovchi masalalar maktab fizika kursida yangi didaktik vositalar hisoblanadi. Ularda texnik ob'ektlar yoki ishlab chiqarish vaziyatlari keltirilmaydi. Lekin, ular ta'limning amaliyotga yo'naltirilganlik prinsipini joriy etish bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'langan. Chunki, ularda inson hayotida uchraydigan vaziyatlar va talablar aks etdiriladi.

Jumladan, Umumta'lim tizimi uchun tasdiqlangan Davlat ta'lim standartlari bo'yicha fizika faniga oid quyidagi kompetensiyalarni o'quvchilarda shakllantirish rejalashtirilgan.

1. Fizik jarayon va hodisalarni kuzatish, tushunish va tushuntirish kompetensiyasi;
2. Tajribalar o'tkazish, fizik kattaliklarni o'lchash va xulosalar chiqarish kompetensiyasi;
3. Fizik bilimlar va asboblardan amaliyotda foydalana olish kompetensiyasi.

O'quvchilarda mazkur kompetensiyalarni shakllantirishda amaliyotga yo'naltirilgan "turli tipikdagi masala"larni yechish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun fizik bilimlaridan foydalanib kundalik hayotlarida uchraydigan bunday muammolarni yechish bilan bog'liq turli tipdagi masalarni ajratib olish va ularni yechish metodikasini Umumta'lim maktab o'quvchilarga o'rgatish kerak bo'ladi.

Turli tipdagi deyilganda inson oldiga ma'lum hayotiy vaziyatlarda ko'p marta qo'yiladigan maqsadlar tushuniladi.

Insonning kasbiy faoliyatida va maishiy sharoitda fizikadan egallagan bilimlarini qo'llab yechiladigan tipik masalalarni quyidagi tiplarga ajratish mumkin:

1. Berilgan xossalarga ega bo'lgan ob'ektlarni hosil qilish;
2. Konkret masalani yechish texnologiyasi (metodi)ni ishlab chiqish;
3. Ob'ektning parametrlarining belgilangan me'yordan chetlashishini yo'qotish;
4. Ob'ektni berilgan xossalarini o'zgartirmasdan saqlash yoki bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish;
5. Ob'ektni belgilangan holatda tavsiflovchi fizik parametrlarni topish yoki baholash;

6. Ob'ektning ishlashini, texnologik jarayonni boshqarish;
7. Texnik ob'ektni ekspluatatsiya qilish.

Inson kundalik turmushida duch keladigan muammolarda fizikadan egallagan bilimlarini qo'llab yechadigan tipik masalalardan ayrimlarini quyida keltiraylik.

1. Berilgan xossalarga ega bo'lgan ob'ektlarni hosil qilish bo'yicha:

1. Uy sharoitida ipak qurtini boqish uchun undagi temperatura 25-30 OS bo'lishi kerak. Uy sharoitida shunday temperaturani doimiy ushlab turuvchi qurilmani ishlab chiqing.

2. Xona o'simliklari uchun tuproq namligi doimo ma'lum bir me'yorda bo'lishi kerak. Siz ta'tilga chiqib, dam olish uchun boshqa joyga ketganingizda shu namlikni saqlab turuvchi qurilmaning loyihasini ishlang.

3. Ko'pgina joylarda elektr energiyasi ta'minotida uzilishlar bo'lib turadi. Sovutgichda mahsulotlar buzilmasligi uchun nima qilish mumkin?

2. Konkret masalani yechish texnologiyasi (metodi)ni ishlab chiqish.

1. Ko'pgina sovutgichlarda muzlatgich qismi qor va muz bilan qalin qoplanib qoladi. Uni tezda muzdan tushirish yo'lini o'ylab toping.

2. Ma'lumki piyoz to'g'ralganda ko'zdan yosh oqadi. Undan qutiladigan usullarini taklif qiling.

3. Tashqarida yo'llar muzlagan. Uydan maktabga borib-kelish uchun xavfsizlik usullarini tavsiya qiling?

3. Ob'ekt parametrlarining belgilangan me'yordan chetlashishini yo'qotish.

1. Elektr choynagida qisqa tutashuv yo'qligini qanday tekshirish mumkin?

2. Sizing xonangizda namlik yuqori bo'lsa, uni qanday qilib me'yorga keltirish mumkin?

3. Uyda yashaydigan hayvonlardan chiqadigan yoqimsiz hidni qanday yo'qotsa bo'ladi?

4. Ob'ektning berilgan xossalarini o'zgartirmasdan saqlash yoki bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish.

1. Yoz kunlaridan birida uydagi sovutgich ishdan chiqdi. Uni tuzatguncha oziq ovqatlarni buziltirmasdan qanday saqlash mumkin?

2. Issiq yoz kunlarida dala hovliga keldingiz. Sovutgichsiz ovqatlarni qanday saqlagan bo'lar edingiz?

3. Kasalxonada yotgan bemorga issiq ovqat olib borish kerak. Termossiz uni issiq holda qanday etkazsa bo'ladi?

5. Ob'ektni belgilangan holatda tavsiflovchi fizik parametrlarni topish yoki baholash.

1. Sizda 0,8 l li shisha banka bor. Unga 1 kg asalni sig' dirish mumkinmi?
2. Yer sirtida turib quduqning chuqurligini aniqlash mumkinmi?
3. Xona temperaturasini termometersiz qanday baholash mumkin?
6. Ob'ektning ishlashini, texnologik jarayonni boshqarish
 1. O'zbek xalq ertagida o'gay ona qizchaga bir qop mosh bilan bir qop makkajuxori donlarini aralashtirib bir kechada ularni bir-biridan ajratib qo'yishni topshiradi. Uni ajratishga yordam bering.
 2. Elektr tandiridagi temperaturani boshqaradigan qurilmani o'ylab toping.
 3. Gaz bilan isitiladigan kolonkada suv va gaz oqimini boshqaradigan qurilmaning loyihasini tuzing.
7. Texnik ob'ektni ekspluatatsiya qilish.
 1. Printer katrijini almashtirishda bajariladigan ishlar ketmaketligini yozing.
 2. Diskka uning belgilangan hajmga nisbatan ko'proq axborot yozish uchun qilinadigan ishlarni ayting.
 3. Mobil telefonni elektr energiyasi yo'q joyda zaryadlash yo'lini izlab toping.

Xulosa

1. Umumta'lim maktab o'quvchilarda fizikaga oid kompetensiyalarni shakllantirishning asosiy tamoyillaridan biri – bu nazariyani amaliyot bilan bog'lash ekanligini inobatga olgan holda, fizika o'qitishning amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirish hamda ulardan kundalik hayotda uchraydigan muammolarni yechishda foydalanish zarurati mavjud.
2. Kompetentlikka oid umumiy kompetensiyalarni shakllantirishda turli tipdagi masalalar yechish o'quvchilarning amaliy ko'nikmalari bilan bog'liq.
3. Insonning kasbiy faoliyatida va maishiy sharoitda fizikadan egallagan bilimlarini qo'llab yechiladigan turli tipdagi masalalar o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishda ahamiyatli.
4. O'quvchilarda kompetentlikni shakllantirish va darslarda kompetentlikka yo'naltirilgan topshiriqlarni bajarish samarali usul bo'lib, undan fizikaga oid kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha masalalar yechishdan namuna sifatida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buzrukov T.O. Ta'lim tizimiga kompetensiyani kirib kelish tarixi // INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM Washington, USA 25th January 2021 7-8-9-10-11b.

2. Buzrukov T.O. Formirovanie kompetensiy shkolnikov v reshenii zadach po fizike // «NAUKA I MIR» Mejdunarodnyy nauchnyy jurnal, № 2 (90), Volgograd, 2021 g. S. 8-9

3. Buzrukov T.O. Formirovanie fizicheskoy kompetentnosti u shkolnikov // STRATEGIYA NAUCHNO-TEXNOLOGICHESKOGO RAZVITIYA - 2021 30 yanvarya g. Kemerovo S. 28-31

4. Buzrukov T.O. Fizikadan masalalar yechishda kompetensiyaviy yondashuvning uslubiy imkoniyatlari // Ta'lim, fan va innovatsiya" jurnalining 29.07.2022 72-75 betar, ISSN 2181-8274 2022-yil 2-son.

ALKIMYOGAR ASARIDA TASAVVUFIY QARASHLAR.

Kamoliddinov Jasurbek

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili va adabiyot fakulteti 2-kurs

Annotatsiya: Maqolada g'arb adabiyotining yorqin vakili Paulo Koeloning "Alkimyogar" asaridagi tasavvufiy motivlar yoritiladi va misollar tasavvufga oid adabiyotlar asosida isbotlaniladi.

Kalit so'zlar: Olam va Odam birligi, "Kalila va Dimna", "Ming bir kecha", D.Aligerining "Ilohiy komediya", Gyotening "Faust", Hazrati Rumi, Santyago.

Shunday kitoblar bo'ladiki, u ma'lum bir xalq yoki millat tafakkuri uchun emas, butun insoniyat – g'arb-u sharq tafakkuri uchun juda muhim ahamiyatga molikdir. Bunday asarlar bashariyat tamadduniga xizmat qilish bilan birga o'z nomini abadiyatga muhrlab qo'yadi. Shunday noyob kitoblardan biri bu "Alkimyogar" desak adashmagan bo'lamiz. Sababi, unda odamzodni azaldan o'yantirib kelgan muammolar – insonning dunyodagi oily vazifasi bo'lmish O'z taqdirini ro'yobga chiqarish Olam va Odam birligi kabi savollar Paulo Koelo shaxsida "o'z yechimini topadi". "Kalila va Dimna", "Ming bir kecha", D.Aligerining "Ilohiy komediya", Gyotening "Faust"i kabi chinakam xalqchil va umrboqiy kitoblar qatorida "Alkimyogar" ham munosib o'rin egallay oldi. Bunday yuksak e'tirofga asosiy sabab – ijodkorning turli falsafiy ta'limotlar, sharqona qarashlar, Islom tasavvufi g'oyalari bilan g'arb uslubini, jahon adabiyotining yirik vakillari – G.G. Markes, Borxeslarning tajribasini mahorat bilan uyg'unlashtira olganligidadir. "Alkimyogar"ni mutolaa qilish jarayonida romanning an'anaviy romanlardan farq qilish qiyin ish emas. Chunki romanning ichki qavatlaridagi ramz va belgilar asarning asosiy g'oyasi uchun ochqich vazifasini bajargan. Ularni tushunish uchun kitobxondan turli bilimlarni – ilohiyot, tasavvuf kabi sharq falsafiy ta'limotlarini bilishni talab qiladi. Sababi, ijodkor ilgari surgan g'oyalar sharqona, tasavvufiy qarashlarni eslatadi. "Alkimyogar"ni sharq bilan bog'lovchi nuqtalar ko'p. Shulardan biri tasavvuf ta'limotida mavjud bo'lgan uruj va nuzul tushunchalaridir. Uruj va nuzul dunyoga kelish va abadiy hayotga qaytish, Ruh osmondan tushadi, jismga kiradi, to Arshga borgunga qadar, yana Ollohga qaytguncha aziyat chekadi. Hazrati Rumi ham bu holatni "Naynoma"larida aks ettirganlar. Xususan:

Tinglagil nay ne hikoyat aylagay,

Ayriliqlardan shikoyat aylagay.

misralarida, ayriliq deganda, asl olamdan ayrilish tushuniladi. Nay avval qamishdan kesilib, so'ng nay holiga keladi. Inson ham "asl vatan"dan, ruhoniyaat dunyosidan ayrilib, zaminga tushadi va to qaytguncha fig'on chekib, nola qiladi.

Demak, inson zoti ruhi Olohndan ajralib, Olohga qaytadi. Qur'onda keltiriladi: unga qaytajakmiz". Ushbu fikr "Alkimyogar"da quyidagicha keltiriladi: "O'z qalbingga quloq tut. Olamdagi hamma narsa unchun "Barchamiz Allohdamiz va unga ayon, chunki inson qalbi Olam Ruhidan bino bo'lgan va qachon bo'lmasin Unga qaytadi". [2; 137] Demak, Inson asl Manbaga qaytadi. "Alkimyogar"dagi bu lavhalarda sharq-u g'arb badiiy an'analari sintezini yaqqol ko'rishimiz mumkin. "Alkimyogar"ning kulminatsion nuqtasi Santyagoning shamolga evrilish lavhasidir. Ushbu manzaralarda Santyago olam bilan, sahro, quyosh, shamol bilan suhbat quradi, qalbi bilan so'zlashadi (Alloh bilan) Olam Ruhi bilan birlashadi. Santyago shamol bilan suhbat qurganida: "Shamollar va sahrolar ham, ummonlar ham, yulduzlar ham – Olamning egasi neki yaratgan bo'lsa menda jamuljam bo'lgan. Sen bilan meni nobinodan bino qilgan. Qo'l bitta, qalbimiz ham bitta" – degan so'zlarni aytadi. Najmiddin Komilov "Tavhid asrori" asarida tan va ruh, yer-u osmon, to'qqiz falak, makon va lomakon, butun borliq hammasi Mutlaqiyat nuridan yaralganini ta'kidlar ekan, Santyagoning yuqoridagi so'zlari ham aynan shunga ishoradir. "Barcha ashyolar bitta Javhardan kelib chiqqan". [1; 78] Asarda Santyago shamolga evrilgan paytda aytiladi: "Yigitcha Olam Ruhiga singib ketdi va shuni ko'rdiki, Olam Ruhi Alloh Ruhining bir parchasi ekan, Alloh Ruhi esa O'z Ruhi ekan va o'zi ham mo'jizalar yaratishga qodir ekan". Aynan mana shu lavha "Alkimyogar"ning tasavvufiy g'oyalar asosida yozilganini yorqin isbotlaydi. Chunki yuqoridagi so'zlar tasavvufdagi tavhid tushunchasi bilan hamohangdir. Demak, tavhid Yagonalik bilan qo'shilish, Mutlaq Ruh tomon intilishni anglatadigan jarayon. Ustoz Najmiddin Komilov buni dengiz va tomchi misolida tushuntiradilar. Dengiz va tomchi bir vujud. Xuddi shu birlikni tan olish vahdatni tasdiqlashdir. Haqiqatan, Santyago Olam Ruhiga singib ketgani kabi tasavvuf ahli ham Oloh bilan birlashib, o'zining Oloh ruhining bir parchasi ekanligini his etgan, Santyago Alloh ruhi o'z ruhi ekanligini his qildi. "Xazina qayerda bo'lsa, qalbing ham o'sha yerda bo'ladi". "Qalbingga quloq tut. Chunki unga hamma narsa ayon, u Olam Ruhidan bino bo'lgan". "Alkimyogar"da keltirilgan ushbu so'zlar orqali mohiyatga inson qalbi vositasida erishish nazarda tutiladi. Chunki Farididdin Attor "Javhar uz-zot" asarlarida asl mohiyat Qalbdagi joylashadi, So'fiy qalbi Oloh jamoli jilvalanuvchi ko'zgu degan fikrlarni aytadilar. Demak, insonning dunyoga kelishidan muddao o'zligini anglash. Zero: "Nafsini tanigan – Rabbini taniydi", - deyiladi Hadisi sharifda. "Alkimyogar"da aynan inson kamoloti, o'zligini tanishi kabi g'oyalar ilgri surilgan bo'lib, g'arblik yozuvchi dahosida Sharqona irfon ila o'z ifodasini topgan

Foydalanilgan adabiyotlar

- КомиловН. Тасаввуф. Иккинчи китоб. Тавхидасрори.- Тошкент: ФафурҒуломномидаги Адабиёт ва санъат ҳамда “ Ўзбекистон ” нашриётлари, 1999.
- КоэльоП. Алкимёгар. – Тошкент: Янгиасравлоди, 2013.

Suniy neyron to'rlari yordamida prognozlash
Yusupov Akmal Norxidir o'g'li
Termiz davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy neyron tarmoqlarni o'rganishda olib borilgan izlanishlar haqidagi ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, sun'iy neyron tarmoqni o'qitish usullari va o'qitish algoritmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: neyron tarmoq, sun'iy neyron tarmoqlar, sun'iy intellekt, perseptron, genetik algoritmlar, initsializatsiya, MADALINE, algoritim, neyrofiziologik, deterministik usul, biologik neyronlar, formal neyronlar.

KIRISH

Sun'iy neyron tarmoqlari (SNT), odatda oddiygina **neyron tarmoqlari (NT)** deb ataladi, hayvonlar miyasini tashkil etuvchi biologik neyron tarmoqlardan ilhomlangan hisoblash tizimlari.

SNT sun'iy neyronlar deb ataladigan bog'langan birliklar yoki tugunlar to'plamiga asoslanadi, ular biologik miyadagi neyronlarni erkin modellashtiradi. Sun'iy neyron signallarni oladi, keyin ularni qayta ishlaydi va unga ulangan neyronlarga signal berishi mumkin. Ulanishdagi „signal“ haqiqiy raqam bo'lib, har bir neyroNTing chiqishi uning kirishlari yig'indisining chiziqli bo'lmagan funksiyasi bilan hisoblanadi. Ulanishlar deyiladi *qirralar*. Neyronlar va chekkalar odatda o'rganish davom etayotganda sozlanadigan *vaznga* ega. Neyronlar shunday chegaraga ega bo'lishi mumkinki, signal faqat yig'ilgan signal ushbu chegarani kesib o'tgan taqdirdagina yuboriladi. Odatda, neyronlar qatlamlarga yig'iladi. Signallar birinchi qatlamdan (kirish qatlami), oxirgi qatlamga (chiqish qatlami), ehtimol, qatlamlarni bir necha marta bosib o'tgandan keyin o'tadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Neyron tarmoqlar va sun'iy aqlni o'rganish doirasida juda ham ko'plab, olimlar, tadqiqotchilar hamda muhandislar keng ko'lamlilik ishlar olib borganlar. Jumladan, neyrotarmoqlarni o'rganishdagi birinchi qadam 1943-yilda neyrofiziolog Uorren Makkalok va matematik Uolter Pittsning sun'iy neyronlar, shuningdek, elektr zanjirlari yordamida neyron tarmoq modelini amalga oshirish haqidagi maqolasini chop etganida qo'yildi.

1949-yilda D.Xebb miyadagi neyronlarning bog'lanish xususiyatlari va ularning o'zaro ta'siri to'g'risida fikrlarini bildirdi, shuningdek, neyron tarmoqni o'rgatish qoidalarini ham taklif qildi.

1957-yilda F.Rozenblatt perseptronlarni tashkil etish va ishlash tamoyillarini ishlab chiqdi, shuningdek, dunyodagi birinchi neyrokompyuterni texnik amalga oshirish variantini taklif qildi.

1958-yil Jon Fon Neyman neyronlarning oddiy funksiyalarini taqlid qiluvchi vakuumli naycha tizimini yaratdi.

1959-yilda Bernard Widrow va Marcian Hoff ADALINE (Multiple Adaptive Linear Elements) va MADALINE (Multiple Adaptive Linear Elements) modellarini ishlab chiqdilar. MADALINE telefon liniyalaridagi shovqinlarni bartaraf qilish uchun moslashtiruvchi filtr sifatida ishlatilgan. Ushbu neyron tarmoq hozirgacha qo'llaniladi.

Xuddi shu yili nevrolog Frenk Rozenblatt perseptron modeli ustida ish boshladi. Rosenblatt tomonidan qurilgan bir qatlamli perseptron hozirda klassik neyron tarmoq modeli hisoblanadi. Rosenblatt kirish signallarini ikkita sinfga ajratish uchun o'z perseptronidan foydalangan. Afsuski, bir qatlamli perseptron faqat cheklangan vazifalar sinfini bajarishi mumkin edi. 1969-yilda M.Minski va S.Papertning "Perseptronlar" kitobi nashr etildi, unda perseptronlar imkoniyatlarining tub cheklanishi isbotlangan.

O'zbekiston Respublikasida ham qator olimlar ushbu soha doirasida ishlar olib borganlar, Jumladan, akademiklar V.Q. Qobulov, S.S.G'ulomov, professorlar A.T.Shermuhamedov, D.A.Xalilov, tadqiqotchilar Q.Rahimov, I.Tojimatovlarni ilmiy maqolalarida mavzuga to'xtalib o'tilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

"Sun'iy neyron tarmoq" tushunchasi birinchi marta o'tgan asrning 40-yillarida fanga kiritilgan. Sun'iy neyron tarmoqda odamlar va hayvonlarning asab tizimining faoliyatini arifmetik mantiqiy darajada modellashtiradi. 1943-yilda neyronning rasmiy modeli ishlab chiqildi. Bunday model cheklangan miqdordagi muammolarni hal qilishga qodir. Rasmiy neyronlarni tarmoqqa birlashtirish orqali bu qiyinchiliklarni bartaraf etish mumkin. Bunday tizimlarning imkoniyatlari ancha kengroq: tarmoqli rasmiy neyronlar an'anaviy ravishda "inson faoliyati" sohasiga tegishli bo'lgan muammolarni hal qilishi mumkin. Masalan, naqshni aniqlash va hatto to'liq bo'lmagan ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish.

Ayniqsa, neyron tarmoqlar insonning fikrlash jarayonlarini eslatuvchi ma'lumotlarni o'rganish va yodlash qobiliyati qiziq. Shuning uchun neyron tarmoqlarni o'rganish bo'yicha dastlabki ishlarda "sun'iy intellect" atamasi tez-tez tilga olingan. So'nggi vaqtlarda sun'iy neyron tarmoqlarga qiziqish tez o'sdi. Ular shu kabi mutaxassislar tomonidan qabul qilindi. Sun'iy neyron tarmoq, aslida, tabiiy asab tizimining modeli bo'lganligi sababli, bunday tarmoqlarni yaratish va o'rganish bizga

tabiiy tizimlarning ishlashi haqida ko'p narsalarni o'rganish imkonini beradi. Sun'iy neyron tarmoqlari nazariyasining o'zi o'tgan asrning 40-yillarida biologiyaning so'nggi yutuqlari tufayli paydo bo'lgan, chunki sun'iy neyronlar biologik neyronlarning elementar funksiyalarini modellashtiruvchi elementlardan iborat. Ushbu elementlar miyaning anatomiyasiga mos kelishi yoki mos kelmasligi mumkin bo'lgan tarzda tashkil etilgan. Ushbu yuzaki o'xshashliklarga qaramay, sun'iy neyron tarmoqlari tabiiy miyanikiga o'xshash hayratlanarli xususiyatlarni namoyish etadi. Masalan, sun'iy neyron tarmoq tashqi muhitga qarab o'z xatti-harakatlarini o'zgartirishga qodir. Unga taqdim etilgan kirish signallarini o'qib chiqib, u kerakli javobni ta'minlaydigan tarzda o'rganishga qodir. O'rganishdan so'ng tarmoq kirish signallaridagi kichik o'zgarishlarga javob bermaydi. Tasvirni shovqin va buzilish orqali ko'rish qobiliyati tasvirni aniqlash muammolarini hal qilishda juda foydali. Shuni ta'kidlash kerakki, neyron tarmoq maxsus yozilgan dasturlar yordamida emas, balki o'zining tuzilishi tufayli avtomatik ravishda umumlashmalarni amalga oshiradi.

Neyron tarmoqlarning yana bir qiziqarli xususiyati shuki, neyron tarmoqlar ishonchlidir: bir nechta elementlar to'g'ri ishlamas yoki muvaffaqiyatsiz bo'lsa ham, tarmoq baribir to'g'ri natijalarni berishi mumkin, ammo kamroq aniqlik bilan. Neyron tarmoqlarning ayrim turlari bir nechta kirish signallari asosida mavhum tasvirni yaratish qobiliyatiga ega. Masalan, siz tarmoqni "A" harfining buzilgan tasvirlari ketma-ketligi bilan taqdim etish orqali o'rgatishingiz mumkin. Treningdan so'ng tarmoq "A" harfini buzilishsiz yaratishi mumkin, ya'ni tarmoq hech qachon taqdim etilmagan narsalarni yaratishi mumkin. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, sun'iy neyron tarmoqlari panatseya emas. Ular aniq va xatosiz matematik hisob -kitoblarni talab qiladigan vazifalar uchun juda mos kelmaydi.

Neyron tarmoq ta'rifi bo'yicha tadqiqotchilar haligacha bir fikrga kelishmagan. Adabiyotda ko'plab variantlar mavjud.

Neyron tarmoq - bu parallel ravishda ishlaydigan ko'plab oddiy hisoblash elementlaridan tashkil topgan tizim. Tarmoq ishining natijasi tarmoq tuzilishi, ulanishlar kuchi, shuningdek, har bir element tomonidan bajariladigan hisob-kitoblar turi bilan belgilanadi.

Neyron tarmoq - bu kiruvchi ma'lumotlardan ma'lumotlarni mustaqil ravishda ajratib olishga qodir bo'lgan parallel taqsimlangan protsessor. Bunday tarmoqning ishlashi miyaning ishlashiga o'xshaydi, chunki bilim o'quv jarayoni orqali olinadi va olingan bilimlar alohida elementda saqlanmaydi, balki butun tarmoq bo'ylab tarqaladi.

Neyron tarmoq - bu juda ko'p sonli oddiy hisoblash elementlaridan tashkil topgan tizim. Har bir elementning natijasi faqat uning ichki holatiga bog'liq. Barcha elementlar bir-biridan mustaqil, ya'ni boshqa elementlar bilan sinxronlashmasdan ishlaydi.

Sun'iy neyron tarmoqlar - bu bilimlarni qabul qilish, saqlash va ishlatishga qodir tizimlar. Biroq, ko'pchilik tadqiqotchilar neyron tarmoq ko'plab oddiy protsessorlardan tashkil topgan tizim ekanligiga qo'shiladilar, ularning har biri mahalliy xotiraga ega. Bunday xotiraning mazmuni odatda protsessor holati deb ataladi. Protsessorlar bir-biri bilan raqamli ma'lumotlarni almashish imkoniyatiga ega. Protsessor ishining natijasi faqat uning holatiga va kirish sifatida qabul qiladigan ma'lumotlarga bog'liq.

Neyron tarmog'idan foydalanishdan oldin, o'rganish deb ataladigan protsedurani bajarish kerak, uning davomida kiruvchi ma'lumotlarga asoslanib, tarmoq to'g'ri javobni hisoblashi uchun har bir elementning holati tuzatiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ayni davrda sun'iy neyron tarmoqlar va ularni rivojlanish masalalari doimo ko'p o'rganilayotgan va tanqidlarga uchrayotgan dolzarb masalalardan sanaladi.

Biroq u oziga xos tezlik va maromda rivojlanib bormoqda. Ayrim insonlarning fikriga qaraganda ancha tez, soha vakillarini fikriga ko'ra sekin rivojlanmoqda. Shunga qaramay, neyron tarmoqlar allaqachon boshqaruv tizimlarida, namunalarni (obrazlarni) aniqlashda, uy ro'zg'ori ishlarida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda.

Sog'liqni saqlash tizimida bashorat qilish va diagnostika, ya'ni an'anaviy hisob - kitoblar juda qiyin bo'lgan joylarda juda muvaffaqiyatli amalga oshmoqda. Afsuski, bunday muammolar uchun optimal echimlar hali yetarlicha topilmagan. Turli xil yondashuvlarni (shu jumladan neyron tarmoqlaridan foydalanmasdan) qiyosiy o'rganish aniq xulosalarga olib kelmayapti. Ko'rinib turibdiki, bunday vaziyatda barcha mavjud yondashuvlarning imkoniyatlari, zaruriy shartlari va ko'lamini tushunish va intellektual tizimlarni yanada rivojlantirish uchun ularning afzalliklarini maksimal darajada oshirish kerak. Bunday harakatlar sun'iy neyron tarmoqlarni boshqa texnologiyalar bilan birlashtirgan mutlaqo yangi algoritmlarni yaratishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гулямов, С. С., Шермухамедов, А. Т., & Хайитматов, У. Т. ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КИТАЕ.
2. Xalilov, D. (2022). СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ВА РАДИАЛ НЕЙРОН ТАРМОКЛАРНИНГ МАТЕМАТИК АСОСЛАРИ. Science and innovation, 1(А6), 664-671.
3. Рахимов, К., & угли Сотволдиев, А. Д. (2022). МАШИНАЛИ УКИТИШ ВА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИНГ АМАЛИЙ СОХДЛАРДА КУЛЛАНИШ

ТЕНДЕНСИЯЛАРИ. YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS, 1(5), 85-91.

4. Васенков, Д. В. (2007). Методы обучения искусственных нейронных сетей. Компьютерные инструменты в образовании, (1), 20-29.

5. Исраил Нурмаатович Тожимаатов, (2022). ИЖТИМОЙ ТАРМОКНИНГ ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРИ, 4(1), 702-705.

6. Тожимаатов Исраил, (2021). Ракдмли иктисодиётда big data технологияси, 420-430.

COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE (CEFR)

Arzikulova Nazokat Nurali qizi,
CHDPU XTA nemis tili yo'nalishi 1-kurs talabasi
Nuriddinova Hurmatoy Sherzod qizi,
CHDPU XTA ingliz tili yo'nalishi 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Shabiddinova Zera Ismetovna

Annotatsiya

Ma'lumki, bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi dunyo hamjamiyatida o'z o'rniga ega, kelajagi porloq mamlakat sifatida tan olinmoqda. Yurtimiz ravnaqi yo'lida qilinayotgan tub islohotlar haqida gap borar ekan, bu o'rinda bizga har tomonlama beg'araz yordam berayotgan xorijiy davlatlarning, xususan Germaniya federativ respublikasining xizmatini alohida ta'kidlab o'tishimiz lozim.

Kalit so'zlar: Nemis tili, fan, madaniyat, cefr, pedagogika, o'qitish, xorij, aloqalar, maktab, oliy ta'lim.

Annotation

In this article, Uzbek ceremonial folklore and their importance today are revealed. The history of ritual songs, which have been preserved in the memory of the people from ancient times to the present day, and their performance in the regions will be discussed.

Key words: German language, science, culture, geography, pedagogy, teaching, abroad, communication, school, higher education.

Tillar bo'yicha umumiy Yevropa ma'lumot tizimi: o'rganish, o'qitish, baholash (Common European Framework of Reference, CEFR) Yevropa Ittifoqida qo'llaniladigan chet tilini bilish darajalari tizimidir. Yevropa Kengashi tomonidan 1989—1996-yillar oralig'ida „Yevropa fuqaroligini olish uchun til o'rganish“ loyihasining asosiy qismi sifatida ishlab chiqilgan. CEFR tizimining asosiy maqsadi barcha Yevropa tillari uchun qo'llaniladigan baholash va o'qitish usulini taqdim etishdan iborat. 2001-yilning noyabr oyida Yevropa Ittifoqi Kengashining natijalariga ko'ra, tilni bilish darajasini baholash hamda milliy tizimlarni yaratish uchun CEFR dan foydalanishni tavsiya qilinmoqda.

Har bir daraja uchun talabaning o'qish, tinglash, gapirish va yozishda ega bo'lishi kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalari tavsiflanadi. CEFR tizimi tillarni bilish darajasini uchta: A, B va C guruhlariga ajratgan holda baholaydi. CEFR darajalari sifatida berilgan baho quyidagilarni anglatadi:

A1 va A2 darajalar – tilni endi o'rganayotgan, boshlang'ich bosqichdagi foydalanuvchi, B1 va B2 darajalar — tildan erkin foydalana oladigan, o'rtachadan

yuqori darajadagi foydalanuvchi; C1 va C2 darajalar – tilni mukammal darajada biladigan foydalanuvchilar

Ingliz tilida so‘zlashuvchi mamlakatlarda dastlab Oksford va Kembrijda ishlab chiqarilgan darsliklarda qo‘llanilgan va hozirgacha o‘quv qo‘llanmalari va test tizimlarida (masalan, TrackTest) keng qo‘llaniladigan norasmiy tizim ishlab chiqilgan. Keng qo‘llanilishiga qaramay, „Britaniya“ tizimi ko‘plab o‘zgarishlarga ega va quyida faqat eng ko‘p qo‘llaniladigan (masalan, darslik nomlarida) daraja nomlari keltirilgan.

Britanica til bilish darajasining umumiy Yevropa va Amerika (ILR) tasnifi o‘rtasidagi tahminiy muvofiqlik quyidagicha:

Beginner / Starter — A1 — ILR Level 0

Elementary — A2 — ILR Level 1

Pre-Intermediate — A2/B1

Intermediate — B1 — ILR Level 2

Upper-Intermediate — B2 — ILR Level 3

Advanced — C1 — ILR Level 4

Proficiency — C2 — ILR Level 5

Bu yildan Oliy o‘quv yurtlariga imtihon topshirganda CEFR yoki Chet tilini bilish darajasi testidan tegishli sertifikatga ega bo‘lgan yoshlarimizga imtiyozlarga ega bo‘lishi katta yangilik bo‘ldi. Chet tilini bilish darajasi nimalardan iborat va qanday tartibda o‘tkaziladi? Ushbu maqolamda yuqoridagi savollarga javob berishga harakat qilaman.

CEFR imtixonini IELTSdan farqli o‘laroq 5ta bo‘limdan iborat. Ular:

Tinglab tushunish (Listening) bo‘limi: eshitilgan audiomatnlarning asosiy mazmunini va detallarini tushunish ko‘nikmalari tekshiriladi.

O‘qib tushunish (Reading) bo‘limi: har xil janrlardagi autentik matnlarning asosiy mazmunini va detallarini tushunish ko‘nikmalari tekshiriladi.

Leksik va grammatik kompetensiyalar (Lexical Grammatical Competence) bo‘limi: leksik va grammatik birliklarni kontekstda to‘g‘ri qo‘llay olish ko‘nikmalari tekshiriladi.

Yozish (Writing) bo‘limi: berilgan vaziyat yoki mavzu asosida, topshirilayotgan darajaga mos leksika va grammatikani qo‘llagan holda yaxlit matn tuza olish ko‘nikmalari tekshiriladi.

Gapirish (Speaking) bo‘limi: savollarga javob bera olish, og‘zaki taqdimot qila olish, muammoga nisbatan o‘z fikrini bildirib asoslab bera olish ko‘nikmalarini tekshiradi.

Testning yozma qismi (tinglab tushunish, o'qib tushunish, leksik va grammatik kompetensiyalar, yozish bo'limlari) bir kunda, gapirish bo'limi alohida o'tkaziladi.

Har bir bo'limda maksimal ball 30 ballni tashkil qiladi. Jami maksimal ball: 150 ball. Testdan muvaffaqiyatli o'tish uchun maksimal ballga nisbatan 60% (90 ball) yoki undan yuqori yig'ish kerak.

1. LISTENING

Tinglab tushunish (30 daqiqa / 4 qism / 30 savol)

Tinglab tushunish bolimida har bir matn ikki martadan eshittiriladi va matn eshittirilishidan oldin matnga oid savollar bilan tanishib chiqish uchun 30 soniya vaqt beriladi.

Har bir savol: 1 ball

Maksimal: 30 ball

Davomiylik: 35 daqiqa

Qoshimcha vaqt: 10 daqiqa

2. READING

O'qish 4ta qism va 30ta savoldan iborat bo'ladi.

Davomiylik: 70 daqiqa

Eng katta tekst: 400 ta so'z

Har bir savol: 1 ball

Maksimal: 30 ball

3. LEXIAL AND GRAMMAR COMPETENCE

Leksik va grammatik kompetensiyalar (30 daqiqa / 3 qism / 30savol)

Davomiylik: 30 daqiqa

Har bir savol: 1 ball

Maksimal ball: 30 ball

4. WRITING

Yozish (45 daqiqa / 2 topshiriq)

1-topshiriq: 10 ball

2-topshiriq: 20 ball

Yozma nutq bo'limining maqsadi nomzodning fikrini chet tilida yozma ravishda to'g'ri va ravon ifodalay olish qobiliyatini tekshirishdir.

1-topshiriq: shaxsiy yozishmalar. Nomzod berilgan mavzu va tayanch savollar asosida xat yozishi lozim(60-80 so'z/10 ball) Mavzuda muammo ko'tariladi va xatda ushbu muammo yuzasidan fikr bildiriladi.

2-topshiriq: shaxsiy tajribaga asoslangan insho yozish (120-140 so'z/20 ball). Nomzod tayanch savollar asosida berilgan mavzuda qisqa insho yozishi kerak.

5. SPEAKING

Gapirish (15 daqiqa / 3 qism / 30 ball)

Og'zaki nutq bo'limining maqsadi nomzodning fikrini chet tilida og'zaki tarzda to'g'ri va ravon ifodalay olish qobiliyatini tekshirishdir.

1-qism

Suhbat tarzida talabgorga kundalik mavzularda, shaxsiy hayotiga oid savollar beriladi va talabgor berilgan savollarga tayyorgarliksiz javob bera olishi lozim. Bu qism 4 daqiqa davom etadi.

2-qism

Talabgordan berilgan muammoli vaziyat asosida 2 daqiqali monolog tuzishi talab qilinadi. Talabgor nutqi davomida muammoga o'z yondashuvi (muammoga yechim)ni ifodalashi kerak. Savollar nomzodning shaxsiy hayotiga oid mavzular doirasidan olinadi.

Talabgorga tayyorgarlik uchun 1 daqiqa vaqt beriladi.

3-qism

Talabgorga 2-qism (monolog) mavzusidan kelib chiqqan holda qo'shimcha ma'lumotlar beriladi. Talabgorga tayyorgarlik uchun vaqt berilmaydi.

Nemis ta'limida bir yil ichida barcha darajalarni tugatish mumkin. Nemis tilida qancha daraja va bir darajadan ikkinchisiga o'tish uchun qancha vaqt kerak bo'ladi – nemis tilini o'rganishni istaganlar uchun eng qiziq mavzular.

Nemis tilini o'rganish uchun qancha vaqt ketadi?

Nemis tilini o'rganishni istaganlar A0 dan C2 gacha 7 darajani to'ldiradilar. Ushbu darajalar Evropa Ittifoqi standartlariga muvofiq belgilanadi. O'zingizning darajangizni to'g'ri aniqlash va darsni to'g'ri sinfda boshlash uchun boshida joylashtirish testi o'tkaziladi. Yangi boshlanuvchilar to'g'ridan-to'g'ri A0 darajasiga etkaziladi. Biz barcha darajadagi guruhlarini va taxminiy mashg'ulotlar muddatlarini quyida ko'rsatib o'tishga harakat qilamiz, chunki bu darajalarga qarab qancha muddatda bajarilishi mumkin.

A0 boshlang'ich darajasi: Ushbu daraja eng asosiy kirish darajasidir, unda umuman nemis tilini o'rganishga tayyorgarlik, alifbo, imlo qoidalari va ba'zi o'ziga xos naqshlar ta'kidlangan. Ko'pgina kurslarda trening to'g'ridan-to'g'ri A1 darajasidan boshlanadi, ammo A1 ga o'tish uchun siz bilishingiz kerak bo'lgan ba'zi narsalar mavjud.

A1 boshlang'ich darajasi: Ushbu darajadagi standart kurs guruhi haftasiga 20 soatlik mashg'ulot bilan taxminan 8 hafta ichida yakunlanadi. Intensivkurs guruhida haftasiga 30 ta dars taxminan 60 hafta ichida yakunlanadi.

A2 boshlang'ich nemis darajasi: Ushbu darajadagi guruhda standart kurs guruhi taxminan 20 hafta oxirida haftasiga 8 soatlik mashg'ulot bilan yakunlanadi va Intensiv kurs guruhi taxminan 30 hafta ichida haftasiga 6 ta dars bilan yakunlanadi.

B1 O'rta nemis darajasi: Ushbu darajadagi guruhda jarayon A1 va A2 darajalaridagi kabi ishlaydi.

B2 Germaniyaning yuqori va o'rta darajasi: Ushbu darajadagi guruhda standart kurs guruhi taxminan 20 hafta oxirida haftasiga 10 soatlik mashg'ulot bilan yakunlanadi va Intensiv kurs guruhi taxminan 30 hafta ichida haftasiga 6 ta dars bilan yakunlanadi.

C1 rivojlangan nemis darajasi: Kurs guruhini tugatishning standart vaqti ushbu guruh talabalari uchun har xil bo'lishi mumkin bo'lsa-da, Intensiv kurs guruhi mashg'ulotlari 6 hafta davomida yakunlanadi.

C2 nemis tilini bilish darajasi: Bu nemis tili darajalarining so'nggi guruhi. Ushbu guruhdagi mashg'ulotlarning davomiyligi shaxslarning individual ko'rsatkichlariga qarab farq qiladi.

Oliy ta'lim maskanlarida o'qitilayotgan nemis tili o'quv rejasida pedagogika, psixologiya va metodika fanlari o'quv soatlarini yanada ko'paytirish kerak. Bu o'qituvchi uchun juda zarur bo'lgan kasbiy tayyorgarlikni kafolatlaydi. Shu sababdan nemis tili o'qituvchilari tayyorlash vazifasi asosan pedagogika universiteti va institutlari zimmasiga yuklatilmog'i lozim. Biroq, afsuski, ayni paytda ahvol teskari. Yetakchi hisoblanmish Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti (TDPU)da Germaniyaning Frayburg va Haydelberg pedagogika universitetlari bilan hamkorlik shartnomalari bo'la turib, nemis tili bo'limi va kafedrasini 2016 yili tugatilgan. Yurtimizda nemis tili o'qituvchilari tayyorlash ham nopedagogik, jumladan, filologik yo'nalishdagi oliy ta'lim muassasalariga yuklatib qo'yilgan. Mamlakatga esa filolog va tarjimonlardan ko'ra, maktablar, akademik litsey uchun ko'proq o'qituvchi kadrlar kerak! Qator viloyatlar (Qashqadaryo, Surxondaryo, Qoraqalpog'iston) dagi universitetlarning nemis tili bo'limlari va kafedralarida nemis tili nazariyasi va uni o'qitish metodikasidan mutaxassislashmagan, ilmiy darajalari va unvonlari yo'q o'qituvchilar ishlamoqda. Bu esa sifatsiz ta'lim va olmon tili bo'yicha yetarli bilim va malakaga ega bo'lmagan mutaxassislar deganidir.

Shundan kelib chiqib, mutasaddi idoralar O'zbekistonda nemis tilini o'qitish borasidagi ishlarni qayta ko'rib chiqadilar, degan umiddamiz. Nemis tiliga munosib e'tibor, baho va ahamiyat berib, uning yurtimizda o'qitilayotgan chet tillar ichidagi ulushini ko'taradilar. Bu esa nemiszabon mamlakatlar bilan hamkorlikni yanada yuqori pog'onaga olib chiqishda muhim ahamiyat kasb etishi shubhasiz. Ishonch bilan

ta'kidlab o'ta olamizki, O'zbekiston Germaniya federativ respublikasi bilan ta'lim sohasida bo'lgan ilmiy-pedagogik aloqalari yanada kuchayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Braun Peter: «Tendenzen in der deutschen Gegenwartsprache» Stuttgart 1993.
2. Duden: Deutsche Universalbuch. Mannheim 2003.
3. Deutschland, N3, 19. Mai 2006.
4. www.wikipedia.uz
5. ziyo.uz

Emotsional zo'riqishining psixodiagnostikasi va psixokoreksiyasi

Qobilov Husniddin

Qarshi davlat universiteti 1-kurs tayanch doktoranti

Ergasheva Izzat

Yusupova Go'zal

Surxondaryo viloyati, Qumqo'rg'on tumani

53-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik faoliyatda emotsional zo'riqishining psixodiagnostikasi va psixokoreksiyasi mavzusiga alohida to'xtalib o'tilgan. Maqola davomida mavzu doirasidagi asosli fikr va mulohazalar keltirilgan. Maqola so'nggida xulosa hamda takliflar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik faoliyat, emotsional zo'riqish, psixodiagnostika, miya faoliyati.

Emotsional holatlar boshqa ruhiy jarayonlar singari miya faoliyatining natijasi yoki mahsuli bo'lib hisoblanadi. Emotsional holatlarning yuzaga kelishiga tabiatda va jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlar, munosabatlar, aloqalar, taassurotlar asosiy sababchidir. O'zgarishlar o'z navbatida, birinchidan, shaxs hayoti va faoliyatining jadallashishi yoki pasayishiga, ikkinchidan, insondagi ayrim ehtiyojlarning paydo bo'lishiga yoki yo'qolishiga, uchinchidan, odam ichki organlari funksional holatlarining beqarorlashuviga olib keladi. His-tuyg'ular uchun eng xususiyatli fiziologik jarayonlar negizi sifatida shartsiz va shartli reflekslar xizmat qiladi va ularning muayyan tizimi bosh miya katta yarim sharlari po'stida yuzaga keladi hamda shu joyda mustahkamlanadi. Murakkab shartsiz reflekslar esa:

- 1) yarim sharlarning po'stloq osti bo'shliqlari;
- 2) miyadagi ko'rish do'ngliklari;
- 3) nerv qo'zg'alishlarini miyaning yuqori bo'linmalaridan vegetativ tizimiga o'tkazib beruvchi markazlari orqali amalga oshiriladi. Shaxsda his-tuyg'ularning kechishi hamisha miya po'sti bilan po'stloqosti markazlarining birlikdagi (hamkorlikdagi) faoliyati natijasida ro'yobga chiqadi.

Hozirgi zamonda "salomatlik" tushunchasi Butunjahon sog'likni saqlash tashkilotining tushunchasiga asosan, "organizmning to'liq jismoniy, ruhiy, jismoniy salomatligi bo'lib, nafaqat kasalliklarning bo'lmasligi, balki jismoniy nuqsonlarning ham bo'lmasligidir". Kasallik- inson hayot faoliyatining buzilishi bilan xarakterlanadigan holat bo'lib, organizmning vaqtincha yoki doimiy ish faoliyatining pasayishiga olib keladi. Albatta kasallikning kelib chiqishida organizm holati, yoshi, yo'ldosh kasalliklarning bor-yo'qligi, organizmga kasallik chaqiruvchi

mikroorganizmlarning qancha miqdorda tushishi, irsiy moyillikning bo'lishi, organizmning reaktivligi muhim ahamiyatga ega. Albatta uzoq-umr ko'rishning bir qancha shartlari bor, agarda odamzot shu shartlarga rioya qilsa, o'z oldiga qo'ygan oliy maqsad-uzoq umr ko'rishga zamin yaratadi. Ular quyidagilardan iborat:

Noto'g'ri ovqatlanish. Salomatlikka salbiy ta'sir etuvchi omillardan biri noto'g'ri, muvofiqlashmagan va tartibsiz ovqatlanish hisoblanib, organizm normal faoliyatining buzilishiga va turli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Gipodinamiya- (yunoncha-gipo-kam, past va dinamic-kuch) mushaklarining yetarli ishlamasligi, qisqarish kuchining kamayib ketishi bo'lib, odatda, doimo o'tirib ishlash, piyoda yurishni yig'ishtirib, transportda ketish, kamharakatlik, umuman, mushaklarga tushadigan og'irlikning kamayib qolishi tufayli kelib chiqadigan gipokineziya, ya'ni odam harakat faolligining kamayib ketishi bilan birga davom etadi.

Harakat va salomatlik. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish va kasalliklarning oldini olishning asosiy yo'li to'g'ri tashkil etilgan jismoniy faollikdir. Harakat natijasida odamning turli a'zo va tizimlarining faoliyati me'yorlashadi, buzilgan faoliyatlari esa tiklanadi, aqliy va jismoniy mehnatga bo'lgan faolligi oshadi. Zararli odatlar: alkogolizm - ashaddiy ichkilikbozlik, ayrim kishilarning o'z salomatligi va mehnat qobiliyatiga shuningdek, jamiyat farovonligiga zarar yetkazadigan darajada, muntazam ravishda me'yoridan ortiqcha spirtli ichimliklar ichishi hisoblanadi. Tamaki chekish - kishi sog'lig'iga jiddiy putur yetkazadigan eng zararli odatlardan biridir. Nikotin markaziy va periferik nerv sistemasiga vaqtincha qo'zg'atuvchi ta'sir ko'rsatadi, arterial qon bosimini oshiradi, mayda tomirlarni toraytiradi; nafasni tezlashtiradi, ovqat hazm qilish sistemasining shirasini ko'paytiradi. Nikotin bilan birga tamaki tutunidagi yonish mahsulotlari ham organizmni zaharlaydi. Shuning uchun chekmaydigan kishilarning chekilgan xonada bo'lishi ham zararlidir. Tarkibida yonish mahsuloti bo'lgan tutun nafasga olinganda arterial qondagi kislorodni kamaytirib yuboradi. U bronxlarning shilliq pardasiga ta'sir ko'rsatib surunkali bronxit va o'pka emfizemasiga sabab bo'ladi. Narkomaniya-(yunoncha-narke - karaxtlik va mania - telbalik, jahl, shod-xurramlik), bangilik, giyohvandlik-narkotik va narkotik ta'sirga ega moddalarni suiste'mol qilish natijasida kelib chiqadigan kasallikdir. Ushbu xastalik bilan og'rikan kishining jismoniy va ruhiy holati xumorini bosadigan narkotik modda iste'mol qilishiga bog'liq. Quyidagi ikki holatda narkotik moddalarga o'rganib qolish mumkin:

Ruhiy-emotsional zo'riqishlar - hozirgi davrda kishilar salomatligiga salbiy ta'sir etuvchi asosiy omillar hisoblanadi. Odam organizmining normal faoliyati, uning ruhiyati qay darajadiligiga bog'liq. Ruhiyat va kayfiyatdagi har qanday o'zgarishlar

a'zo va sistemalarning faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Odamning ruhan ezilishi, ko'ngliga og'ir botadigan kechinmalar va hayotdagi turli salbiy voqealar zo'riqishlarga olib keladi. Ruhiy-emotsional zo'riqishlar natijasida odamlarda gipertoniya, stenokardiya va miokard infarkti, qolaversa, ruhiy kasalliklar, zararli odatlarga ruju qo'yish kelib chiqadi. Ayollarda esa ruhiy-emotsional zo'riqishlar ayniqsa, homiladorlik davrida, uning dastlabki 3-oyida o'ta xavfli asoratlarga sabab bo'lishi mumkin. Aholi turmushining yaxshilanishi, ijtimoiy sharoitning barqarorlashishi ruhiy-emotsional zo'riqishlarning oldini olishning asosiy shartlaridandir.

Turmush tarzi - bu insonning aniq jamiyatda, muhitda ifodalangan hayot, mehnat, dam olish va hokazolarini o'z ichiga olgan tushunchadir. Uning tarkibiy qismlariga faqat ijtimoiy-siyosiy va ishlab chiqarish faoliyatigina emas, balki ishlab chiqarishdan tashqari vaqtdagi faolligi, ijtimoiy-madaniy faoliyati ham kiradi. Tibbiy faollik ham uning bir turidir. Turmushda odam turli xil salbiy taassurotlar, nojo'ya holatlar va sharoitlarga tushib qolishi mumkin. Bular esa, o'z navbatida, salomatlik va turmush tarzini sog'lomlashtirish haqida to'la bilimga ega bo'lishga majbur qiladi, aholining o'z salomatligiga bo'lgan munosabatlarini tarbiyalash va tibbiy bilimlarni targ'ib qilishni taqozo etadi. Xulosa qilib aytganda, yuqorida sanab o'tilgan salomatlikka qarshi omillar haqida tushunchaga ega bo'lish, ularni bartaraf etish, har bir kishining bevosita o'ziga bog'liq. Buning uchun esa sog'lom turmush, uning tarkibiy qismlari nimalardan iboratligi haqida aholi orasida tushuntirish ishlari olib borish lozim. Albatta pedagogik tarbiyaning asosiy maqsadi-nafaqat yoshlarga tarbiya berish, balki ta'lim ham berishdan ham iboratdir. Turmush tarzining nosog'lom bo'lishi (ishsizlik, kam ta'minlanganlik, etimlilik va boshqalar) yoshlar orasida kasalliklarning tez va keng tarqalishiga sabab bo'ladi. Yoshlar orasida surunkali kasalliklar ko'rsatkichlarining ko'payishi ular orasida tibbiy yordam ko'rsatishning keng tarmog'li olib borish kerakligini ko'rsatib turibdi: har bir talaba o'z-o'ziga yordam, birinchi tibbiy yordamni tashkil etish, ekstremal holatlarda, favqulodda vaziyatlarda yordam ko'rsatishni bilishi kerak. Tabiiy, texnogen, ekologik tushdagi favqulodda vaziyatlar yoshlar, qolaversa aholi orasida turli darajadagi shikastlanish, jarohatlar, zaharlanish, yuqumli kasalliklarning ko'payishiga sabab bo'ladi. Bu holatda har bir kishidan tezlik bilan o'z-o'ziga va o'zaro yordam berish kerakligini talab etadi. Faqatgina aholining salomat va ma'lumotli bo'lishigina mamlakatning rivojlanishiga va mudofaasiga salmog'li hissa qo'shadi. "Stress" inglizcha so'z bo'lib tanglik, zo'riqish, bosim degan ma'nolarni anglatadi. Oddiy tilda tushkunlikka tushish, deyiladi. Bu ba'zida oz fursat, ba'zida uzoq vaqt kechishi mumkin. Ikkala holatda ham insonga zarar yetkazadi. Ya'ni, aqliy faoliyatning susayishi, yurak urishi tezlashishi, qon tomirlari kengayishi, ichki

kasalliklar - oshqozonda yallig'lanishlar kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Stressning salbiy tomonlaridan yana biri miyani tormozlab, ma'nosiz fikrlaydigan darajaga tushirib qo'yishi mumkin. Agar odam tez-tez tushkunlikni boshidan kechirsa, atrofdagilar bilan gaplasha olmaydigan holatga tushadi. Stress natijasida inson o'ziga past baho bera boshlaydi. Oqibatda o'zini yolg'izdek, yaqinlariga keraksizdek his qiladi. Sekin-asta ruhiy tetiklik yo'qola boshlaydi. Stressning ilk belgilari qanday namoyon bo'ladi? Uning fiziologik va psixologik turlari mavjud. Bir narsadan qattiq qo'rqib ketish, kutilmaganda avtohalokat yoki tabiiy ofatga uchrash, tanasidagi birorta kasallik oqibatini bilib qolish, to'satdan yaqin kishisini yo'qotish fiziologik stressni keltirib chiqaradi. Psixologik stress - insonning emotsional holati bilan bog'liq. Bu ko'proq qaynona-kelin, er-xotin yoki ona va bola o'rtasidagi mojarolar tufayli kelib chiqadi. Uzoq vaqt birga bo'lgan sevgilisidan ajralish yoki to'satdan ishdan bo'shatilish holatlari ham psixologik stressni keltirib chiqaradi. Har ikki holat insonni ham tashqi qiyofasiga, ham ichki dunyosiga ta'sir ko'rsatadi va albatta, asoratlari bo'ladi.

REFERENCES

1. Гайбуллаев, А. А. Психология: происхождение и структура научного факта. Вестник интегративной психологии, 19(19), 115-119.
2. G'aybulloyev, A. A. (2021). Sportchilarda hissiy-irodaviy sifatlar shakllanishining psixologik mexanizmlari. Psixologiya ilmiy jurnali, 92-96.
3. Abdurozikovna, S. D. (2014). Social intelligence: general defining moment. Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, (3-4), 154-155.
4. Сабирова, Д. А. (2016). Олий таълим муассасаларида масофавий таълимни жорий этиштехнологиялари. Современное образование (Узбекистан), (11), 14-20.
5. Гайбуллаев, А. А. Психология: происхождение и структура научного факта. Вестник интегративной психологии, 19(19), 115-119.

YORDAMCHI SO‘Z TURKUMLARI MAVZUSINI KLASTER VOSITASIDA NAZORAT QILISH

Jo‘rayeva Ramziya Abduraximovna

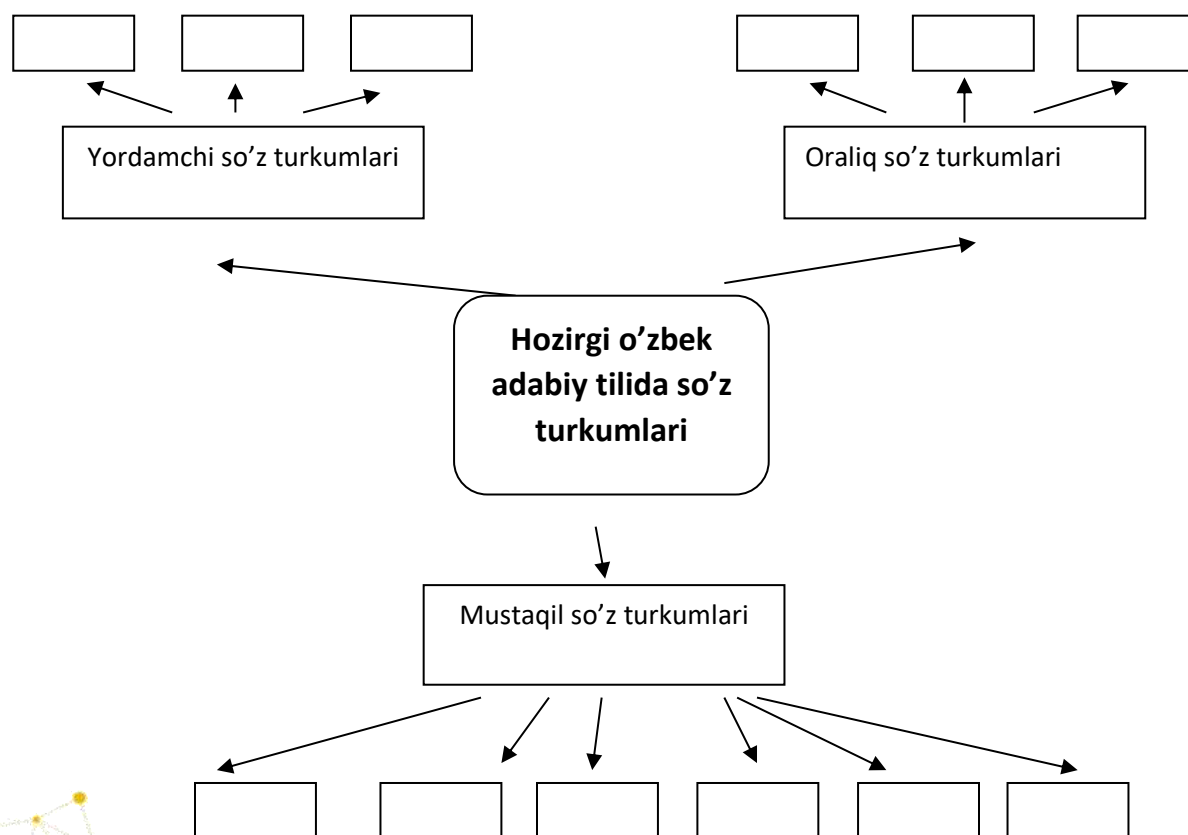
Qo‘qon DPI o‘zbek tili kafedrasi dotsenti, (PhD)

Tolipova Zahroxon Xoshimjon qizi

Qo‘qon DPI talabasi

Zamonaviy ta‘limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak kafolatli natijalarga erishishdir, bu talabni yuzaga keltirishda pedagogik texnologiyalar to‘la ishonchli vosita bo‘la oladi. Bugungi kunda mamlakatimizda o‘quvchilarning o‘quv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi, ta‘lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qo‘llashga doir katta tajriba to‘plangan bo‘lib, bu tajriba asosini interfaol metodlar tashkil etmoqda, bizning ishimiz ham shu sohada olib borilgan ishlarni boyitishga yordam beradi, deb ayta olamiz.

1 - topshiriq. So‘z turkumlari bo‘yicha guruhlarga ajrating. 1.Ot.2.Sifat. 3.Son. 4. Ravish. 5. Yuklama. 6.Modal so‘z. 7.Fe‘l. 8. Ko‘makchi 9. Taqlid so‘z. 10.Bog‘lovchi. 11.Olmosh. 12.Undov so‘z.

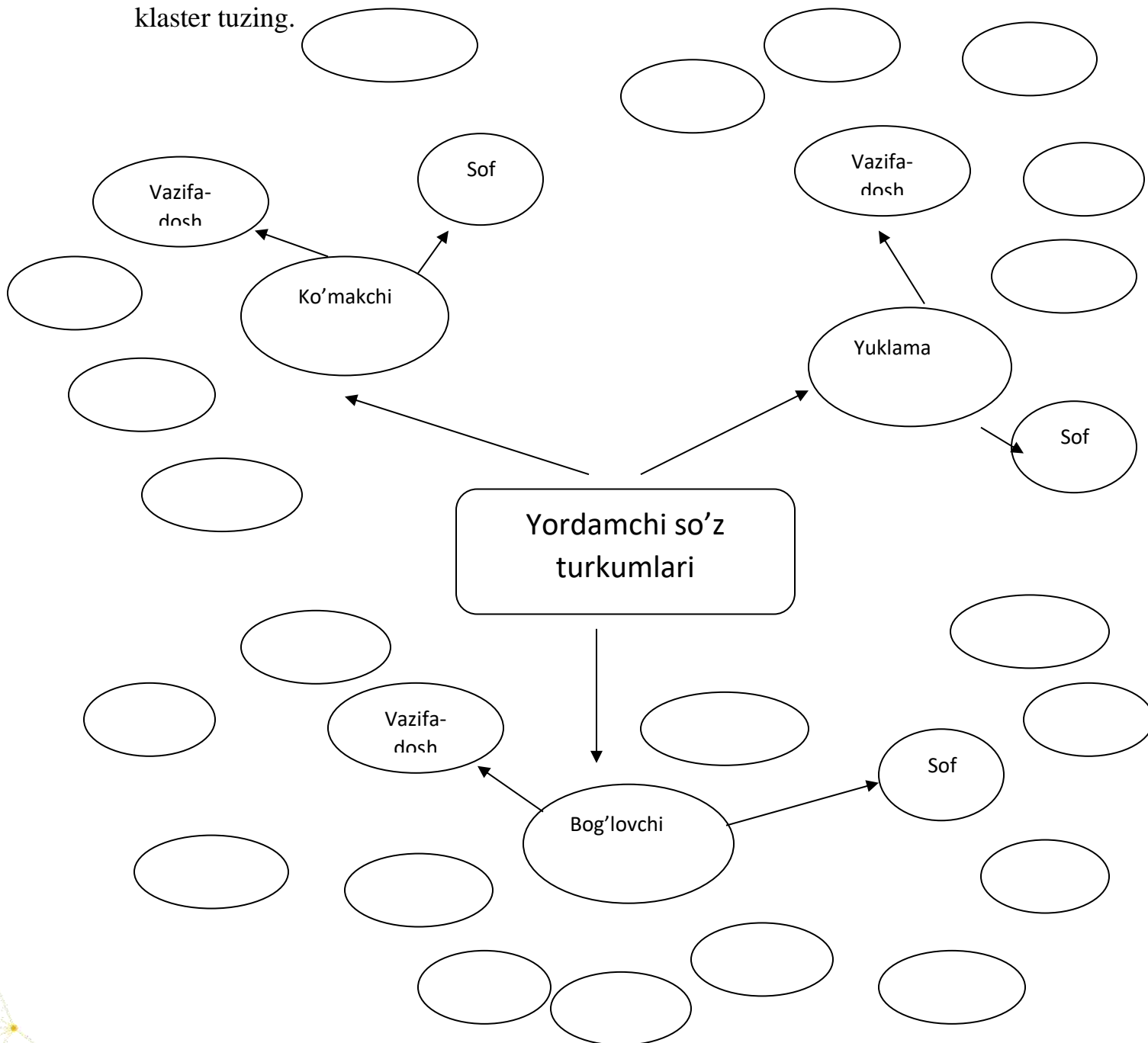
Klasterning javobi:

Mustaqil soʻz turkumlari – 1,2 ,3,4, 7,11.

Mustaqil soʻz turkumlari– 5, 8, 10.

Oraliq soʻz turkumlari – 6.9.12

2-topshiriq. Yordamchi soʻz turkumlari haqidagi bilimlaringizga asoslanib klaster tuzing.

Quyida berilgan fikrlarning qaysilari toʻgʻri?

A. Sh.Rahmatullayev koʻmakchini leksemashakl tarkibiga

- kiradigan morfema deb, noparadigmatik morfemalar majmui deb baholadi.
 B. modal soʻzlar, undovlar, taqlid soʻzlari yordamchi soʻzlarga kiritiladi.
 C. Bogʻlovchilar sintaktik aloqaning qanday turini ifodalashiga koʻra teng bogʻlovchilar va ergash bogʻlovchilar deb ikkiga guruhlanadi.
 D. Koʻmakchilar presuppozitsiyasi xususida Burxonov tadqiqot olib borgan.
 E. Bogʻlovchilar presuppozitsiyasi haqida A.Pardayev tadqiqot olib borgan.
 F. Yuklamalar presuppozitsiyasi tadqiq etilmagan.

Javoblar:

A	B	C	D	E	F
Ha	Yoʻq	Ha	Ha	Ha	Yoʻq

- Koʻmakchilarni _____ bilan erkin almashinib sinonim sifatida qoʻllash mumkin.
- Yordamchi soʻz turkumlari _____ maʼno ifodalaydi.

Javobi:

- Koʻmakchilarni **kelishiklar** bilan erkin almashinib sinonim sifatida qoʻllash mumkin.
- Yordamchi soʻz turkumlari **grammatik** maʼno ifodalaydi.

2-darajali test namunalari

Oʻzbek tilida yordamchi soʻz turkumlari sohasida faoliyat olib borgan olimlarga mos raqamlarni jadvalning oʻng tarafiga yozing.

- 1) A.Pardayev
- 2) Z.Burxonov
- 3) O.Bozorov
- 4) Z.Isaqov
- 5) Rustamov
- 6) R.Rasulov
- 7) U.Rahimov
- 8) M.Mirrojiev

Yoʻnalishlar	Javob raqamlari
Koʻmakchilar	2, 4, 7, 8
Bogʻlovchilar	1, 3, 5, 6
Yuklamalar	

4. Turli koʻrinishdagi jadvallar asosida nazorat qilish

Koʻmakchi, bogʻlovchi, yuklamalarning oʻzaro zidlanish asoslari

Zidlanish Asoslari	Koʻmakchi	Bogʻlovchi	Yuklama
Tenglashish sintaktik aloqasini taʼminlash			

.	Tobelashish sintaktik aloqasini ta'minlash			
.	Kelishik qo'shimchalari bilan vazifadoshlik			
.	Modal ma'no ifodalash			
.	Ma'lum kelishik shaklidagi so'zlarni boshqarish – boshqarmaslik			
.	Turlanishga moyilliklik			
.	Grammatik ma'no ifodalash			
.	Birikma yoki gap tarkibida ma'no va vazifasini yuzaga chiqarishda shakliy qiymati bilan muntazam ishtirok etish-etmaslik			
.	Mustaqil so'zlarning lug'aviy ma'nosini shakllantirish			

Jadvalning javobi

	Zidlanish Asoslari	Ko'makchi	Bog'lovchi	Yuklama
.	Tenglashish sintaktik aloqasini ta'minlash	-	+	-
.	Tobelashish sintaktik aloqasini ta'minlash	+	+	-
.	Kelishik qo'shimchalari bilan vazifadoshlik	+	-	-
.	Modal mahno ifodalash	-	-	+
.	Mahlum kelishik shaklidagi so'zlarni boshqarish – boshqarmaslik	+	-	-
.	Turlanishga moyilliklik	+	-	-

.	Grammatik mahno ifodalash	+	+	-
.	Birikma yoki gap tarkibida mahno va vazifasini yuzaga chiqarishda shakliy qiymati bilan muntazam ishtirok etish-etmaslik	+	-	+
.	Mustaqil so'zlarning lug'aviy ma'nosini shakllantirish	+	-	-

5. Talabalarning matn bilan ishlash va tahlil qilish ko'nikmasini shakllantirish uchun mashq.

“Mehrobdan chayon” romanidan olingan ushbu matnda qo'llangan yordamchi so'z turkumlariga izoh yozing.

AMIR UMARXONNING KANIZI

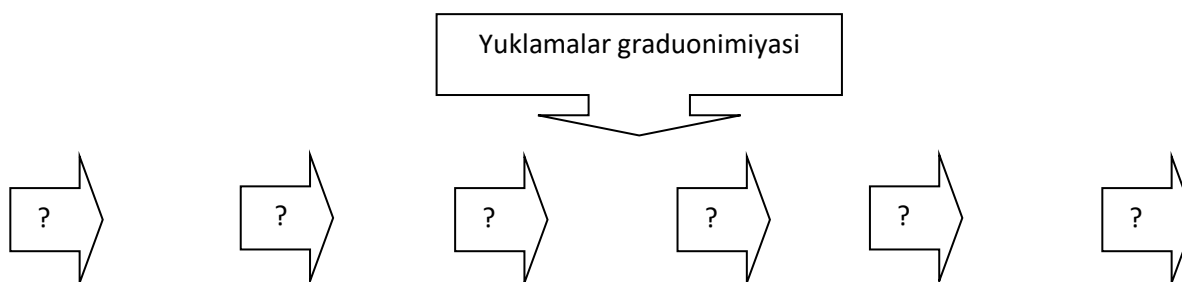
Solih maxdum 1230-1290-nchi hijriy yillarda “Ho'qandi firdavsmonand”da yashag'an bir muallim va imom, o'z zamonasining istilosi bilan aytkada “maktabdor domla”dir. Solih maxdum sinfi jihatdan ulamo oilasiga mansub bo'lib, bobosi Olimxon va Umarxon davrlarida muftilik, qoziliq mansablarida xizmat qilg'an, otasi ersa Qo'qonning Madali (Muhammadali) xon madrasasida necha yillar mudarris bo'lgandir. Qisqasi maxdumning ota-bobolari xonlar qoshida mumtoz va xalq nazarida “sharaflik va muhtaram” mavqi'ni ushlab kelganlar. Biroq bu mumtoz silsila bizning maxdumgacha yetib kelalmay, Mamadalixonning qatli bilan birga kesilgan, buning mojarosi ersa quyidag'ichadir: Turkiston xonlig'i tarixidan xabardor kishilarga ma'lumdirkim, Amir Umarxon oxir umrida o'z saroyidagi yosh kanizlardan biriga muhabbat qo'yadir. Kaniz yosh bo'lg'anlig'i va balog'atka yetmaganligi uchun uni nikohiga ololmay vaqt kutadir. Shu kutib yurish yillarida Umarxon murodiga yetalmay vafot qiladir, boyag'i kaniz qiz balog'atka erishadir va bir husniga o'n husn qo'shulib otaning bolasi bo'lg'an Madalixonni ham o'ziga oshiq qiladir. O'z saroyida o'skan bu qizni yosh xon hamisha ko'z o'ngida yuritsa ham biroq... tarixning bizga xabar berishiga qarag'anda Madalixon shu qizning dardida necha yillar yonadir. Chunki ulamolar bu go'zalni Madaliga ona maqomida hisoblab, nima uchundir xonning orzusig'a ko'ndalang keladilar: “Otangiz, agarchandi kanizni o'z nikohlariga olmag'an bo'lsalar ham va lekin balog'atka erishkach olarman deb niyat qilg'anlar. Binobarin, bu kaniz sizga ona maqomida, shariat ruxsat bermaydir!” deydirilar.

1. Yuklamalar _____
2. Bog'lovchilar _____
3. Ko'makchilar _____

6. Jarayonlarning ketma ketligini aniqlash uchun topshiriqlar.

2 – topshiriq. Yordamchi so'z turkumlarini ketma – ketlik zanjirini tuzing.

1. va 2.-ku 3.-u,-yu 4.xolos 5.bilan 6.-da 7.nahotki 8.ham 9. faqat 10.hamda
2 – topshiriqning javobi: 1; 5; 3; 6; 8; 10;

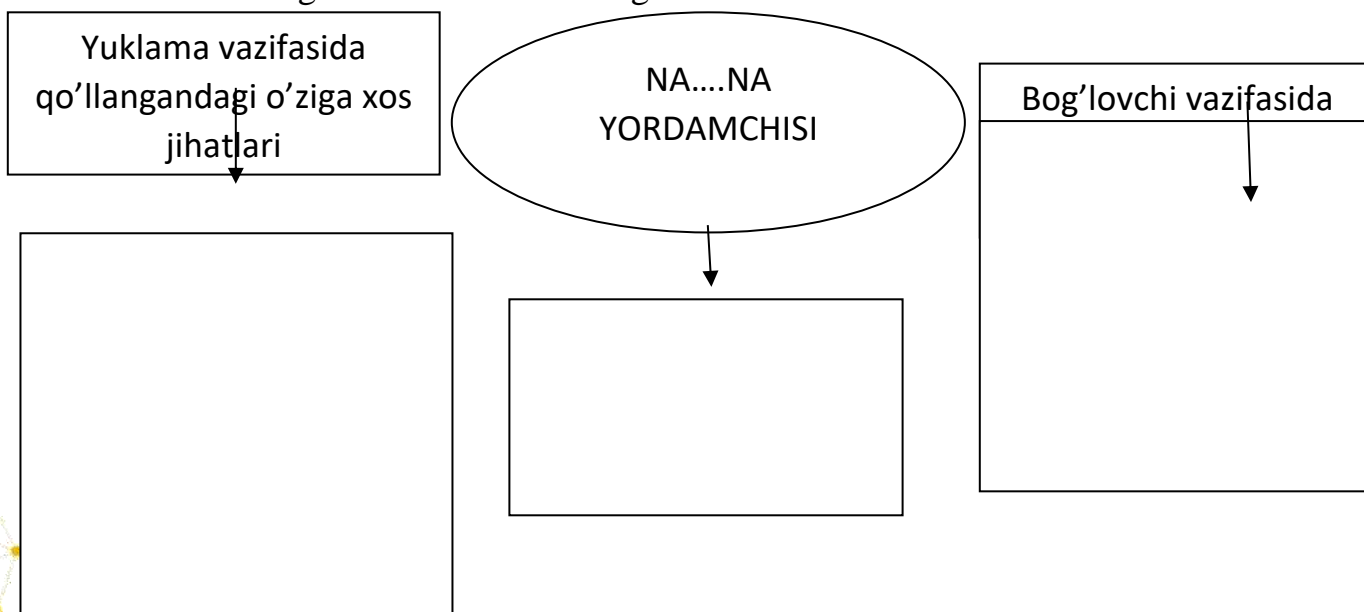
3 – topshiriq. Ko'makchilarning ma'nolarini o'sish tartibida joylashtiring.

-dek → o'xshash → taxlit → -day → misli → bamisli → xuddi → naq → -dayin
yanglig' → misoli → bamisoli → → misol → monand → kabi → singari → deganidek

3-topshiriq javobi: kabi → singari → -dek → -day → yanglig' → misoli →
bamisoli → misli → bamisli → xuddi → naq → -dayin → misol → o'xshash → taxlit →
monand → deganidek

Obyektlarni taqqoslash uchun Venn diagrammasi

Yordamchi so'z turkumlarining xususiyatlarini taqqoslang va
Venn diagrammasida ifoda eting.

Tavsiya qilingan texnologiyalar ta'lim va tarbiya jarayonida pedagoglar tomonidan interfaol metodlarning o'rinli, maqsadli, samarali qo'llanilishi ta'lim oluvchida muloqotga kirishuvchanlik, jamoaviy faoliyat yuritish, mantiqiy fikrlash, mavjud g'oyalarni sintezlash, tahlil qilish, turli qarashlar orasidagi mantiqiy bog'liqlikni topa olish qobiliyatlarini tarbiyalash uchun keng imkoniyat yaratishga xizmat qiladi.

Shaxs rivojlanishining psixologik xususiyatlari

**Ilmiy raxbar : O'zbekistoz Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
dotsenti Alimardonov Zohid Shukurullayevich,**

Kursant: Dadilov Doniyor Baxtiyor o'gli

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning rivojlanishi va rivojlanish, kamolot yetuklik kabi tushunchalarga ta'rif berilgan. Shuningdek, rivojlanish jarayonining psixologiya va pedagogika uchun zarur bo'lgan xususiyatlari ajratib ko'rsatilgan. Bolaning individual rivojlanishi va yosh xususiyatlariga bog'liq o'zgarishlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Individ, shaxs, individuallik, rivojlanish, xulq-atvor, dunyoqarash, psixika, kamolot, yetuklik, yetilish, o'sish, ontogenez, intellekt, ijtimoiylashuv.

Asosiy qism

Shaxs rivojlanishi haqida tushuncha. Individ, shaxs, individuallik. SHaxs tushunchasi insonga taalluqli bo'lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyatning a'zosini ifodalashga xizmat qiladi. Odam shaxs bo'lishi uchun psixik jihatdan rivojlanishi, o'zini yaxlit inson sifatida his etishi, o'z xususiyatlari va sifatleri bilan boshqalardan farq qilmog'i kerak.

“Individ” nima? Bola ma'lum yoshga qadar “individ” sanaladi. Individ (lotincha “individium” so'zidan olingan bo'lib, «bo'linmas», «alohida shaxs», «yagona» ma'nolarini anglatadi) xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudotdir.

Individuallik esa shaxsning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, uning namoyon bo'lishi tarbiya jarayonini amalga oshirishda bola shaxsini puxta o'rganish, uning yashash sharoitlaridan yetarli darajada xabardor bo'lish va ularning hisobga olinishini taqozo etadi.

Individual yondashuv o'quvchilarning aqliy qobiliyatlari, bilishga bo'lgan qiziqish hamda iste'dodini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega.

Bola harakatlari ongli, ijtimoiy munosabatlar jarayonidagi ishtiroki natijasida shakllana boradi.

Rivojlanish - bu bir holatdan boshqa murakkabrog'iga o'tish, eski holatdan yangi sifat bosqichiga o'tish, oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga o'tish jarayonidir.

Psixikaning rivojlanishi - psixik jarayonlarning miqdor, sifat va tuzilishi bo'yicha qayta o'zgarishlarda namoyon bo'ladigan vaqt bo'yicha qonuniy o'zgarishidir. O'sish - rivojlanish jarayonining miqdor jihati. Rivojlanishning o'sishdan asosiy farqi

quyidagicha: o'zgarish miqdori o'zgarishlariga, rivojlanish esa yangi tuzilmalar, mexanizmlar, jarayonlar, strukturalarning paydo bo'lishida namoyon bo'ladigan sifat o'zgarishlariga taalluqlidir.

Rivojlanish va yetilish tushunchalarini ham bir-biridan farqlash zarur. Bir qator yosh psixologiyasidagi xorijiy nazariyalar uchun yetilish - rivojlanishning muhim omili, u yoki bu yutuqlarning sababidir. Zamonaviy rus rivojlanish psixologiyasida yetilish markaziy nerv sistemasi va boshqa organizm sistemasida ketma-ket yosh o'zgarishlarining psixofiziologik jarayoni, psixik funksiyalarning vujudga kelishi va amalga oshishi uchun sharoitning ta'minlanishi sifatida qaraladi.

Kamolot, yetuklik tushunchalari bilan yosh davrlari psixologiyasining aso-siy tamoyillaridan biri - geteroxron rivojlanishga bog'liq. U inson shart-sharoit, ijtimoiy muhit, individual xususiyatlar ta'sirida turli yosh davrlarida yetuklikka erishishni tavsiflaydi. Bu esa turli yosh davrlari o'zining betakror psixofiziologik tuzilishidan darak beradi va shu yosh davrini psixologik imkoniyatlari potensialini belgilaydi.

Rivojlanish jarayonining psixologiya va pedagogika uchun zarur bo'lgan xususiyatlari ajratib ko'rsatilgan. U lar quyidagilar:

- sifat jihatdan o'zgarish va yanada mukammalroq bosqichga ko'tarilish;
- rivojlanishni qaytara olmaslik (rivojlanish ro'y bergandan so'ng, avval mavjud bo'lgan narsa-hodisalarni to'laligicha ortga qaytarishning iloji yo'qligi);
- progress va regress elementlarining umumlashmasi (bir sohadagi progressiv rivojlanish, boshqa bir sohadagi regress yuz berishi mumkinligini bildiradi);
- notekis rivojlanish (sifat o'zgarishlarining tezkor o'zgarishi, miqdor o'zgarishi bilan almashadi);

zigzagsimon rivojlanish (yangilanishlarning paydo bo'lganida, natijalar oldingi holatlarga qaraganda, sifat jihatdan yaxshi natija bermasligi. Masalan, bola emaklashdan tik turib yurishga o'tgan davrda, sekin harakatlanadi va jarohatlar olishi mumkinligi ham kuzatiladi);

- rivojlanish darajalaridan bosqichlariga o'tish (yangilanishlar paydo bo'lganda, avval o'zlashtirilgan ko'nikmalar yo'qolib ketmaydi, balki yangilanishlar uchun asos sifatida saqlab qolinadi);

-barqarorlik ko'rsatkichi.

Psixologik rivojlanishning asosiy uch turi mavjud: filogenetik, ontogenetik va funksional.

Filogenez psixikasi - insoniyat tarixida insonning psixik shakllanishi va biologik evolutsiyasi.

Ontogenez psixikasi - individning butun umri davomida psixologik tuzilishining shakllanishi.

Funksional rivojlanish psixikasi - psixologik funksiyalar, yangilanishlar, yangi intellektual, perseptiv, mnemik, aqliy funksiyalarning paydo bo'lishi. Bu ontogenetik taraqqiyotning bir qismi hisoblanadi.

Psixik rivojlanishning yuqoridagilardan tashqari me'yoriy va individual rivojlanish shakllari ham mavjud. Me'yoriy rivojlanish shu yosh davridagi insonlarga xos bo'lgan o'zgarishlarni tavsiflaydi. Aksariyat hollarda me'yor borasida, psixologik va shaxs rivojlanishining yuqori darajasi deb qaraladi. Individual rivojlanish shaxsning alohida xususiyatlarining vujudga kelishini anglatadi.

Rivojlanishning yosh va o'ziga xos xususiyatlari. Muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ana shu yosh xususiyatlarni hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya ishi tashkil etiladi. SHunda bola rivojlanishiga tarbiya ta'siri kuchli bo'ladi.

Bolalarning tarbiyasiga to'g'ri yondashish, uni muvaffaqiyatli o'qitish uchun bola rivojlanishidagi turli yoshdagi davrlariga xos xususiyatlarni bilish va uni hisobga olish muhimdir. Chunki bola orginizmining o'sishi ham, rivojlanishi ham, psixik taraqqiy etishi ham turli yosh davrlarida turlicha bo'ladi. Abu Ali Ibn Sino, Y an Amos Komenskiy, K.D.Ushinskiy, Abdulla Avloniylar ham bolani tarbiyalash zarurligini uqtirib o'tganlar.

Bolaning o'ziga xos xususiyatini hisobga olish juda murakkab. Chunki bir xil yoshdagi bolalar ham psixik jihatdan turlicha bo'lishi mumkin.

Masalan, ko'rish va eshitish qobiliyati, faolligi, tez anglash, sust fikr yuritishi, hovliqma yoki vazminligi, sergap yoki kamgapligi, serg'ayrat yoki g'ayratsizligi, yalqov yoki tirishqoqligi, pala-partish va chala ishlaydigan, yig'inchoqligi yoki ishga tez kirishib ketishi, qobiliyati kabilar nerv faoliyati tizimining ta'siri bo'lib, o'qituvchi yoki tarbiyachi ularni bilishi zarur.

Bolaning individual - o'ziga xos xususiyatini bilish uchun temperamentning umumiy tiplari va bolaning o'ziga xos xususiyatini o'rganish metodikasini bilish muhim. Temperament (lot. «temperamentum» «qismlaming bir-biriga munosabati») ma'nosini anglatib, shaxsning individual psixologik xususiyatlari majmuidir.

Shuningdek, turli yosh davrlarining o'ziga xos rivojlanish qonuniyatlari ham mavjud. Masalan, 5-sinf o'quvchilari bilan 10-sinf o'quvchisini tenglashtirib bo'lmaydi. Shuning uchun bolaning jismoniy va psixik kamoloti quyidagi davrlarga bo'linadi:

Go'daklik davri - chaqaloqlik (1 oy) davri tugagandan to bir yoshgacha bo'lgan

davr.

Bog'chagacha bo'lgan yosh davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha.

Maktabgacha ta'lim yoshi - 3 yoshdan 7 yoshgacha.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar -7-11-12 yoshgacha.

O'rta maktab yoshidagi o'quvchilar (o'smirlar) 14-15 yosh.

Katta yoshdagi maktab o'quvchilari (o'spirinlar) - 16-18 yosh.

Kichik maktab yoshida o'yin faoliyatining o'rnini endi o'qish faoliyati egallaydi.

Bu juda qiyin o'tish davri bo'lib, bolaning bo'yi, og'irligi jihatdan uning tashqi ko'rinishi kam farq qiladi. Suyaklari qotmagani tufayli tez shikastlanadi. Muskullari tez o'sishi tufayli serharakat bo'ladi. Bosh miyasi tez rivojlanadi.

Jismoniy o'sishiga xos bu xususiyatlar tarbiyachidan ehtiyotkorlikni talab etadi. Bu yoshda bola bilim olish va o'rganishga qiziquvchan bo'ladi.

Bolalar qiziqishini qanoatlantiruvchi qiziqarli uchrashuv, sayr va tomosha va ekskursiyalarni tashkil etish zarur. Mazkur yosh davri o'quvchilariga emotsionallik xos, ularning fikrlashi obrazli bo'ladi, his-tuyg'ulari mazmuni o'zgaradi. Ular odamlar bilan aloqa qilishga qiziqadilar.

O'rta maktab yoshi (o'smirlik 12-15 yosh). O'smirlikning murakkabligi anotomik-fiziologik va psixologik xususiyatdagi kuchli o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Bolaning o'sishi tezlashadi. Bu davrni o'tish davri ham deyiladi. Bu davrda jinsiy yetilish davri boshlanadi. Bu bolaning fe'l-atvoriga ta'sir etadi. O'smir hayotida mehnat, o'yin, sport va jamoat ishlari katta rol o'ynaydi. Ba'zilarining o'zlashtirishi pasayadi, intizomi bo'shashadi.

Hozirgi davr o'smirlarining ruhiyatida quyidagi holatlar ko'zga tashlanadi:

Intellectual rivojlanish - tafakkur qobiliyati, aqliy faoliyatni yuqori saviyada tashkil etishni talab etadi, bilishga qiziqishi ortadi. Bu davrda to'garaklar, studiya, seksiya, turli tadbirlar o'tkazish katta ahamiyatga ega. Ularning kitob o'qishga qiziqishi ortadi.

O'z-o'zini anglash, baholash, tarbiyalash shakllanadi. U o'zini boshqalar bilan solishtira boshlaydi.

Ammo yuqoridagilar bilan bir qatorda o'smir xarakterida murakkab qarama-qarshiliklar ham mavjud bo'ladi. Bu o'smir faoliyati, xulqida yangi xislatlar - yosh xususiyatning yangidan boshlanishi sanaladi.

Lekin o'smirlarning hammasida ham bilishga qiziqish darajasi yuqori emas. 38 foiz o'smir hech qaysi o'quv fanlarini o'qishga qiziqmaydi. Boshqalarining uchta yoki ikkita o'quv fani, aksariyat holatlarda esa bitta o'quv faniga qiziqishi aniqlangan.

Kichik yoshdagi o'smirlar qiziqishi o'qituviga bog'liq. Lekin ularning qiziqishlari, shuningdek, kitob o'qishlari ham barqaror emas.

Turli to'garaklarga 21 foiz o'smir qatnashadi, qolganlari sport yoki musiqa bilan shug'ullanadi. 40 foiz o'quvchida sinfdan tashqari ishlarda qatnashishda ham barqarorlik yo'q.

Eng muhim qiziqish - teleeshittirishlarga qaratilgan. TVni har kuni 88 foiz o'smir tomosha qiladi.

Ular oddiy kunni o'z ixtiyorlari bilan qanday o'tkazadilar, degan savolga javob topish uchun o'tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagilarni qayd etdi: 85 foiz o'smir vaqtini o'z holicha o'tkazadi, 70 foizi kino yoki televizor ko'radi, 50 foizi sport bilan shug'ullanadi, 45 foizi uxlab yoki yotib dam oladi. SHuningdek, yomon baho olmaslik uchun maktabga bordigan o'smirlarning soni 15 foizni tashkil etadi.

O'smirlarda biror narsaga erishishga nisbatan talab rivojlanadi. Ular tomonidan ijtimoiy talablarning bajarilishi asab tizimining rivojlanishiga ta'sir etadi. SHuning uchun maktab hayoti "qiyin" vazifalarga to'liq bo'ladi.

Bu yoshda o'smirlar kattalar oldida o'zining erkinligini namoyish etishga harakat qiladi. O'z-o'zini tarbiyalashga bo'lgan talab o'sadi. "Dangasa", "qo'pol", "bee'tibor", "qobiliyatsiz" degan kattalarning baholarini ular og'rinib qabul qiladilar.

O'smir yoshida o'g'il va qiz bolalar o'rtasida farq kuchayadi. VII sinfdan intellektual malakalar pasayadi. SHuning uchun bu davrda bolalar rivojlanishiga katta e'tibor berish lozim.

O'z-o'zini tarbiyalash natijasida o'g'il bolalar kuchli, erkin, e'tiborli, jasur; qizlar esa - o'ta ko'nikuvchan, kamtar va jiddiy bo'la boshlaydilar.

Shuning uchun o'smiringa o'z vaqtini rejalashtirishda yordam berish zarur. 13-14 yoshgacha o'smirda burch hissi, mas'uliyatni his etish, vazminlik paydo bo'la boshlaydi. Muhimi, o'smir shaxsini hurmat hilish, kamsitmaslik, katta bo'lib qolganligini tan olish zarur.

Katta maktab yoshi - kollej, litsey o'quvchilari (o'spirinlik davri 15-18 yosh). Bu davr o'spirinlarning ilk balog'atga yetgan davridir. Mazkur davrda jinsiy yetilish tugaydi. Ularda mustaqillik sezila boshlaydi. O'spirin yoshlar hayotga kelajak nuqtai nazaridan qaray boshlaydilar. Madaniy darajasini orttirishga intilish kuchaya boradi. his-tuyg'ularida ham o'zgarish yuz beradi. O'z-o'zlarini tarbiyalashga kirishadilar. Ideal tanlash va unga ergashish kuchayadi. Bu davrda ular o'rtasida munozaralar o'tkazish yaxshi natija beradi. O'spirinlar o'z guruhiga intiladi. SHuning uchun ham o'spirinning barcha intilishlari ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Ularda o'quv fanlarini tanlashga nisbatan ehtiyoj kuchaya boradi.

O'spirinlik bu ahliy faoliyatning ham rivojlanish davri sanaladi. Ular o'z fikrlarini mustaqil ifodalashga harakat qilib, shaxslik xislatlarini namoyish eta boshlaydilar. Shunda o'qituvchilar va katta yoshlilar ularning hali g'o'r fikrlari va dunyoqarashlarini to'g'ri yo'naltirishlari muhim. Zero, bu davrda o'z-o'zini anglash, ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy xislatlari tez shakllanadi.

Bunga uning faoliyati, jamoada va jamoat joylarida o'zini tutishi, odamlar bilan tez muloqotga kirishishi ham turtki bo'ladi. O'zini kattalardek his etish, o'ziga xosligini namoyon etish, boshqalarning diqqatini o'ziga qaratishga harakat qiladi. Axloqiy muammolarni o'z qarashlari nuqtai nazaridan hal eta boshlaydi. Hayot mohiyati, baxt, burch, shaxs erkinligini o'z qiziqishlari bilan o'lchaydilar. SHu bois ularga katta yoshlilarning beg'araz, to'g'ri yo'nalish berishlari o'ta muhim.

Mazkur davrda yoshlar xulqi ham tarkib topa boshlaydi. Bunda shaxsning jamoadagi mavqei, jamoa shaxslari bilan muomala-muloqoti muhimdir.

Albatta, bu borada ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan yoshlar ijtimoiy harakati ta'siri katta ahamiyatga ega. Chunki o'spirin-yoshlar mustahil hayot ostonasida bo'lib, ularning bu hayotga to'g'ri qadam qo'yishi uning jamiyatning faol fuqarosi bo'lishining muhim shartidir.

Shaxsning ijtimoiylashuvi. SHaxs ijtimoiy munosabatlar jarayonida shakllanadi. Chunki ta'lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va hodisalar o'rgatiladi. Bu jarayonda o'quvchi jamiyatga «kirishadi» va u bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Ular ma'lum ijtimoiy tajriba (bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko'rsatma) orttiradilar, ya'ni, ijtimoiylashadilar.

Ijtimoiylashuv uzoq davom etadigan murakkab jarayon. Chunki har qanday jamiyat rivojlanish jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, ideallr, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqadi, har bir bola yuqoridagi qoidalarni qabul qilib, o'rganib mazkur jamiyatda yashash, uning a'zosi bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. Buning uchun jamiyat u yoki bu shaklda shaxsga maqsadga muvofiq ta'sir etadi. Bu ta'sir ta'lim vositasida amalga oshadi. Ikkinchi tomondan, shaxsning shakllanishiga turli g'oyalar, ijtimoiy muhit ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa: Shaxs rivojlanishida uning psixologik xususiyatlariga va rivojlanayotgan sharoitiga alohida e'tibor qaratish lozim. Ma'lumki, muayyan yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlarini bilmay turib, ularga maqsadga muvofiq ravishda ta'lim va tarbiya berib bo'lmaydi. Bolaning har bir yoshi o'z qiyinchiliklariga ega bo'ladi va o'ziga nisbatan maxsus munosabatda bo'lishni talab qiladi. Ta'lim va tarbiya jarayonida individual munosabatda bo'lishning sharti o'quvchining psixologik xususiyatlarini har tomonlama va chuqur bilishdan iborat. Bu

esa o'quvchining psixik dunyosidan yaxshi xabardor bolishni, psixologik jihatdan kuzatishni to'g'ri tashkil qila olishni va tabiiy eksperiment uyushtirishni bilishni taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ergash G'oziyev - "Ontogenez psixologiyasi" . Toshkent 2010
2. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova , D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova - "Rivojlanish psixologiyasi.Pedagogik psixologiya" T-2018
3. Sh.A.Do'stmuhammedova ,Z.T.Nishanova, S.X.Jalilova, Sh.K..Karimova,
4. A.K.Shamshetova, R.N.Meliboyeva, X.E.Usmanova, I.O. Xaydarov - "Umumiy psixologiya". T-2018
5. Z.Nishanova , D.Qarshiyeva, N.Ataboyeva, Z.Qurbonova- "Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya" T-2013
6. A.V. Petrovskiy- "Umumiy psixologiya"
7. Nodira Egamberdiyeva - "Ijtimoiy pedagogika" T-2009
8. S.X.Jalilova, N.A.G'ayiboyeva - " Umumiy psixodiagnostika" T-2018
9. Davletshin M.G. va boshqalar. qobiliyat va uning diagnostikasi. - T.:O'qituvchi, 1997.
10. Sh.T.Alimboyeva - "Yosh davrlari va pedogogim psixologiya" . T-2013

**“Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirishda boshqaruv hisobida
budjetlashtirish va xarajatlarni nazorat qilish tartibini takomillashtirishning
o‘rni”**

Kenjayeva Sabohat Safarovna,

Termiz Davlat Universiteti “iqtisodiyot” yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Annotasiya: Maqolada boshqaruv hisobini rivojlantirishning innovatsion yo‘nalishlari ichida budjetlashtirish muhim o‘rin egallashi va hozirgi kunda budjetlashtirishning ahamiyati yanada ortib borayotganligi, bundan tashqari budjet tashkilotlarining budjetlashtirish faoliyatining mohiyati va ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Budjetlashtirish tarixi qisqacha bayon qilgan. Shuningdek, “budjet” va “budjetlashtirish” tushunchalarining qiyosiy tahlili o‘tkazildi.

Kalit so‘zlar: boshqaruv hisobi, byudjet, byudjetlashtirish, smeta, reja, moliyaviy reja, statik budjet, moslashuvchan budjet.

Аннотация: В статье рассматривается значение бюджетирования в инновационных направлениях развития управленческого учета и возрастание значения бюджетирования, а также сущность и значение бюджетирования деятельности бюджетных организаций. Краткая история бюджетирования. Также был проведен сравнительный анализ понятий «бюджет» и «бюджетирование».

Ключевые слова: управленческий учет, бюджет, бюджетирование, смета, план, финансовый план, статический бюджет, гибкий бюджет.

Annotation: The article discusses the importance of budgeting in innovative areas of development of management accounting and the increasing importance of budgeting, as well as the essence and significance of budgeting for the activities of budgetary organizations. A brief history of budgeting. A comparative analysis of the concepts of "budget" and "budgeting" was also carried out.

Key words: management accounting, budget, budgeting, estimate, plan, financial plan, static budget, flexible budget.

“Budjetlashtirish” atamasining ko‘plab ta‘riflari mavjud bo‘lib, unda budjetlashtirishga ko‘proq boshqaruv vositasi sifatida qaralmoqda. Budjetlashtirish (inglizcha budgeting so‘zidan olingan) – smeta va iqtisodiy ko‘rsatkichlar yordamida bo‘linmalar faoliyatini boshqarish va kelishilgan xolda rejalashtirish jarayonidir. Iqtisodiy adabiyotlarda budjetlashtirish atamasi bilan smeta rejalashtirishni birgalikda foydalanish holatlari uchrab turadi. Aslida, rejalashtirish va budjetlashtirish “integrallashtirish” jarayonining bir qismidir.

Budjetlashtirishni rejalashtirishsiz joriy etish mumkin emas. Agar joriy etiladigan bo‘lsa, u holda “rejalashtirish” va “budjetlashtirish”ning kesishgan joyida

turg'unlik, pasayish va to'sqinliklar paydo bo'ladi. SHuni ham e'tirof etish lozimki, amaliyotni o'rganish mavjud rejalashtirish tizimi quyidagi kamchiliklarga ega ekanligini ko'rsatmoqda:

- tashkilotlarning barcha xo'jalik jarayonlarini rejalashtirish, alohida bo'linmalar faoliyatini tashkil etish va muvofiqlashtirish imkonini beruvchi kerakli rejalar mavjud emas;

- reja ko'rsatkichlarini prognozlashtirish darajasi yetarli darajada batafsil va aniq emas;

- rejalar va reja moddalari aniq bir mas'ul shaxslarga biriktirilmagan, oqibatda ular nazoratsiz qolmoqda.

Budjetlashtirishni joriy etish orqali rejalashtirishning yuqorida ta'kidlangan kamchiliklarini bartaraf etish mumkin. Biroq mazkur xilma-xillik ikki tomonlama samaraga ega, bir tomondan, bu ko'p ma'lumotlarni olish imkonini beradi, ikkinchi tomondan budjetlashtirish atamasi bo'yicha yagona bir qarashlar bo'lmaganligi sababli, ma'lum bir terminologik va mazmun jihatidan chalkashliklarga olib keladi.

Budjetlashtirish – eng avvalo, rejalashtirish, hisob, nazorat va tahlil jarayonini bir tizimga birlashtiruvchi axborot tizimidir, chunki rejalashtirish nazoratsiz hech qanday mazmunga ega bo'lmaydi, nazorat uchun ishlatilmaydigan hisob tegishli samara bermaydi, rejalashtirilgan va hujjatlar bilan tasdiqlangan ma'lumotlarga asoslanmagan nazoratdan hech qanday naf bo'lmaydi. Budjetlashtirish, ijodiy jarayon hisoblanadi, chunki har bir tashkilot o'ziga xos boshqaruv usullari, tarkibiy tuzilish, rahbariyatning maqsadi va kadrlarning bilim darajasiga ega. Shuning uchun har bir tashkilotdagi budjetlashtirish tizimi takrorlanmas, o'ziga xos va yagona hisoblanadi. Budjet tashkilotlarida budjetlashtirish tahlil etilayotganida mazkur tashkilotning o'ziga xos xususiyatlariga qarab turlari tanlanadi (1-jadval).

Iqtisodiy adabiyotlarda budjetlashtirishning turlari	adabiyotlarda taklif etilgan	Budjet tashkilotlarida budjetlashtirishning turlari
1. Statik budjet (kiritilgan o'zgartirishlar bilan tasdiqlangan budjet)		1. Smeta budjeti (kiritilgan o'zgartirishlar bilan tasdiqlangan budjet)
2. Moslashuvchan budjet		2. Haqiqiy budjet

3. Haqiqiy budjet	3. Kassa budjeti (budjet ijrosining bankdagi hisobi)
	4. Tasdiqlangan budjet

1-jadval.

Budjetlashtirish tashkilot faoliyatini aniq va maqsadga yo'naltirilgan holda olib borilishiga yordam beradi. Budjetlardan foydalanish budjet tashkilotlari uchun bir qancha afzalliklarga olib keladi. Xususan, strategik va taktik rejalashtirish natijasida tashkilot faoliyatini monitoring qilishga yordam beradi.

Amaldagi "O'zbekiston Respublikasi Davlat budjetida turuvchi tashkilotlarning xarajatlar smetasi va shtatlar jadvalini tuzish, ko'rib chiqish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibi to'g'risida Nizom"ga muvofiq xarajatlar smetasi va shtatlar jadvalini, vaqtinchalik xarajatlar smetasini, budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha smetalarni tuzish, ko'rib chiqish va tasdiqlash, tashkilotlarning xarajatlar smetasi va shtatlar jadvalini O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va hududiy moliya organlarida ro'yxatdan o'tkazish tartibi belgilab qo'yilgan [4. 1-b].

Shuningdek, xarajatlar smetasi, shtatlar jadvali, budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha daromadlar va xarajatlar, kapital qurilishlar bo'yicha xarajatlar smetasi, ro'yxatdan o'tkazish kartochkasi, budjet tashkilotlari xarajatlar smetasi va shtatlar jadvali hisobining jurnali, xarajatlar smetasiga o'zgartirishlar ro'yxati, konvertatsiya uchun ko'zda tutilgan mablag'lardan foydalanish tufayli xarajatlar smetasiga kiritilayotgan o'zgartirishlar ham tasdiqlangan.

Har yili birinchi chorakda moliya organlari barcha tashkilotlarining xarajatlar smetasi (budjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha smeta va vaqtinchalik xarajatlar smetasi)ning tuzilishi, tasdiqlanishining to'g'riligini va o'z vaqtida yetkazilishini tekshiruvdan o'tkazishi, hududiy moliya organlari tomonidan mazkur ishlarning o'z vaqtida va sifatli olib borilganligini tizimli nazorat qilib, tekshiruvlarni tashkillashtirishda va o'tkazishda ularga zarur yordam ko'rsatadi.

Xulosa: Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirishda amaldagi Nizomga muvofiq, tekshiruv tasdiqlangan dasturga muvofiq amalga oshiriladi va tekshiruvlar o'tkazishtalab etiladi. Budjetlashtirish moliyaviy rejalashtirish bo'lib, korxonani samarali boshqarish uchun zarurdir. Budjetlashtirish korxonaning joriy ko'rsatkichlarini rejalashtirish va istiqboldagi ko'rsatkichlarini bashorat qilish maqsadida turli xildagi budjetlarni ishlab chiqishni ko'zda tutadi. Budjetlashtirish tarmoq xususiyatiga ega bo'lib, juda ko'p omillarga bog'liqdir. SHu boisdan

budjetlashtirishning muayyan modelini nafaqat tanlash, balki uni korxonaga xususiyatiga moslashtirish ham zarurdir.

Daromad va xarajatlar budjetini shakllantirishda umumiy metodologiyaning mavjud emasligi budjetlashtirish bo'yicha nizomni ishlab chiqishni va budjetlashtirish jarayonini hujjatlashtirishni talab qiladi. Nizomda korxonaga budjetini shakllantirish, tasdiqlash, ko'rib chiqish va ijro etishning asosiy tamoyillari, budjet tarkibini operativ rejalashtirish va boshqaruv hisobi tizimi bilan o'zaro aloqadorligi keltirilishi, daromad va xarajatlar budjeti elementlari bayon qilinishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilganimizda, budjet tashkilotlari faoliyatini budjetlashtirishni joriy etishning ahamiyati shundaki, xalqaro amaliyotda boshqaruv hisobida qo'llanilayotgan budjetlashtirishning statik, moslashuvchan va haqiqiy kabi turlarini oliy ta'lim tizimidagi budjet tashkilotlarida qo'llash davlat moliyasini isloh qilishning muhim bosqichi va tarkibiy qismi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.02.2021 O'RQ – 671 – son qarori bilan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan yangi tahriri). // www.lex.uz
2. Xasanov B.A., Xashimov B.A. Boshqaruv hisobi. Darslik. –T.: Cho'lon nomidagi NMIU, 2013. -312 bet.
3. Pardayev A.X., Pardayeva Z.A. Boshqaruv hisobi. –Toshkent, G`ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014. 318 bet.
4. Shaxovskaya L.S., Xoxlov V.V., Kulakova O.G. Byudjetirovanie: teoriya i praktika KNORUS, 2009. -400 s.
5. G'ofurova U.F., Xayitboyev B.X. Iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning o'rni // “Xalqaro moliya va hisob” ilmiy elektron jurnali. № 6, dekabr, 2018 yil.
6. [http:// www.lex.uz](http://www.lex.uz) (O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik portali);

ISSUES OF FORMATION OF YOUTH PREPARATION FOR FAMILY LIFE

Usmonova Mohichehra Ilhomjonovna

Student of State University

E-mail: moxichexrausmonova90@gmail.com

Abstract: This article deals with the training of learners for family life, psychological, ethnic features of the problem, skills of family relationship and about in the formation of family life in adolescents, taking into account our nationality, national and family values

Keywords: Family, youth, ethnic characteristics, psychology, social, national, parent, preparation for family life, upbringing.

1. INTRODUCTION.

The modern family and its problems serve as the object of study of a number of disciplines - psychology, pedagogy, sociology, demography, economics. Experts are studying the dynamics of emotional relationships in marriage, the causes of loneliness in the family and its breakdown, the peculiarities of family upbringing. In the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan PF-5325 dated February 2, 2018 "On measures to radically improve the activities in the field of support of women and strengthening the family" developed proposals for preparing young people for family life on the basis of rich cultural heritage and traditional family values output and implementation are among the main tasks. The decree emphasizes the need to carry out targeted work to prepare young people for family life, to form a modern exemplary family, to strengthen its spiritual and moral foundations and traditional family values. The tasks of the state in this area are to strengthen the family, to build family relations on the basis of mutual love, trust and respect, solidarity, mutual assistance and a sense of responsibility of all its members, to ensure the unimpeded exercise and protection of their rights. The need for knowledge, experience, advice, recommendations to perfect these tasks, of course. The concept of "family" has its own inner meaning for everyone. For a child, it is the mother, father, brothers, sisters, grandparents, uncles and aunts involved in his upbringing

2. THE MAIN PART.

For a young man after marriage, the family is first him and his young wife, then the children. At present, family reunification has not become a necessary factor for spiritual and physical survival. The person has gained relative independence from the family, the nature of perception of family relationships has changed. In the early stages

of family life, a wave of new emotions softens the problems and contradictions that arise in marriage. During this period, the unfavorable situation in the family, internal conflict between husband and wife is almost not reflected in external relations. Failure to prevent the accumulating tension will result in a change in mutual understanding, trust, and anchor points between the two couples, and over time this will lead to a sharp conflict. As Virginia Satir points out, starting a family is the hardest job in the world, so preparing for family life is very important, even at the state level. The stability of family relationships largely depends on the readiness of young people for family life, where readiness for marriage is understood as a system of socio-psychological relations of the individual, which determines the emotionally positive attitude to family life. The reason for the low level of preparation of children and adolescents for family life is that, in recent years, E.G. According to Silyaeva, for many modern girls, motherhood is not accepted as a separate attribute of family and marriage. Z.G. According to Kostyashkina, "sex education is a separate part of moral education. Its distinctive theme is the complex and delicate skill of cultivating a relationship between a person of the same sex and another, and the ability to behave and control oneself in this regard." The introduction of weekly (1015 minutes) classes on family values for children over 4 years of age in preschool institutions in the country, the introduction of the subject "Fundamentals of Family" in grades 5-7 and "Family Ethics and Psychology" in grades 8-10. requires psychologists to pay attention to these issues. L.B. According to Schneider, the main difficulties in preparing the younger generation for family life are related to:

- problems with the development of criteria for preparation for family life;
- with difficulties in monitoring the results of training;

Consequently, preparation for family life is a complex socialization of young people in general

and solves the problem of parenting. The main problem in addressing this issue is that there are currently no

clear independent disciplines in secondary schools that perform this function.

The introduction of psychology and family psychology classes in schools can enable young men and women to find themselves in this world, to develop themselves and to know themselves, to help them overcome the difficulties and dangers of present and future life, and to take a conscious approach to their future. Helping a growing person is the main task and main meaning of a teacher and psychologist:

1. To form a general understanding among schoolchildren about what psychology and family psychology are and what it deals with;
2. To form an understanding of the importance of psychological knowledge in life and how they benefit people;
3. Self-awareness, understanding of human relationships;
4. Formation in adolescents of ideas about the family, its importance in human life;
5. Develop the following characteristics of adolescents: the ability to understand the other person's situation and problems, to be patient, to forgive people's shortcomings, the ability to establish friendly relations with loved ones, which should have a positive impact on their future family life;

The goal is achieved by solving psychological and pedagogical tasks that ensure the formation of the student's personality:

- formation in students of general ideas about psychology and family psychology as a science;
- help them to discover the inner world of a person, to arouse interest in other people and themselves;
- development of the intellectual sphere (general and special abilities, cognitive orientation, etc.);
- development of self-awareness (self-esteem, self-worth);
- development of self-awareness (self-esteem, self-worth);
- reveal the essence of personality orientation (needs, desires, goals, meanings, ideals, values);
- development of the emotional sphere (emotions, experiences, moods, etc.), understanding of other people's feelings and experiences;
- Identify and address negative attitudes in students' habits and behaviors.
- fostering in students an emotional and value attitude to man, activism, creativity, psychological culture, knowledge, aspiration to be healthy;
- Formation of ideas: about the moral foundations of the relationship between a boy and a girl, about partnership, about friendship and love, about the behavioral culture of lovers; about the different social roles of people in the family: the mother, wife, husband, etc., the responsibility of parents for the life and health of the child, the responsibility for the upbringing of children; about the features of children's development and the main problems of child rearing; about the economy and family

life, about the basic income and expenses of the family; on the basics of family law; on the ethical rules of human behavior in cases of conflict or family breakdown.

According to Yu.B. Shapiro, one of the problems that complicates the quality preparation of adolescents and young people for family life is the lack of human resources due to the lack of targeted training in higher education.

Nevertheless, in the United States, this problem has a national status and is successfully addressed through the training of specialists in the relevant field.

In this case, we need to give the following recommendations to parents and pedagogical psychologists:

- increases the positive coverage of family life in the media;
- High competence of psychologists conducting consulting work;
- separate explanatory work for boys and girls in preparation for family life is carried out by male and female psychologists;
- It would be expedient to organize a seminar with parents of adolescents by school practicing psychologists on preparation for family life

3.CONCLUSION.

A teenager brought up in such a psychological environment can feel free to be a pillar in acquiring the necessary knowledge in family life. At the same time, if such training is carried out on the basis of comprehensive cooperation with parents, relatives, teachers, peers and others, adolescents will gain knowledge about marriage and family relationships and will form an idea about life

REFERENCES:

1. Ўзбекистон Республикас Президентининг 2018 йил 2 февралдаги «Хотин-қизларни қўллабқувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ПФ - 5325-сонли Фармони
2. Сатир В. Вы и Ваша семья (руководство по личностному росту. – М., 2000, 320с.
3. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. /Под редакцией Е.Г. Силяевой. – М.: Издательский центр «Академия», 2002.-196 с.
4. Шоумаров Г.Б. таҳрири остида. «Оила психологияси», Т.: «Шарқ, 2000. – 272 б.

5. Шоумаров Г.Б., Шоумаров Ш.Б. Муҳаббат ва оила. - Тошкент, «Ибн Сино», 1994. – 120 с.
6. Давлетшин М.Г., Шоумаров Ф.Б. Замонавий ўзбек оиласи ва унинг психологик хусусиятлари //ўзбек оиласининг этнопсихологик муаммолари: Республика илмий-амалий анжумани маърузалари қисқача баёни. - Тошкент, 1993. - Б. 3-7.
7. Қодирова Д.М. Оилада вояга етмаган болаларнинг ижтимоий онгини тарбиялаш тизимини ривожлантириш. Психологияни ўқитишда замонавий инновацион ёндашув. Психологлар фаолиятини ташкил этишда илғор технологиялар. 2020й 215-218
8. Ахмедова З.Ж. Психической здоровье ребёнка и психологическая служба. “Психология XXI столетия” Том 2. Ярославл, 2019 С.39-42
9. Tosheva N. T. Methods and techniques of developing cognitive activities of primary school pupils
//ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 10. – С. 8087.
10. Тошева Н. Т. ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ //Педагогические науки. – 2011. – №. 6. – С. 44-46.
11. Тошева Н. Т. Организация учебно-познавательных ситуаций начальных классов на основе дидактико-психологических подходов //Новое слово в науке и практике: гипотезы и апробация результатов исследований. – 2017. – С. 42-46.
12. Toshiyeva N. T. Peculiarity of Developing Elementary School Pupils //www. auris-verlag. de. – 2017.
13. Fayzullayev M. B., Sadullayeva M. G., Fayzulloyev O. M. НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ ВОСТОКА В БАСНЯХ МУХАММАДА ШАРИФА ГУЛЬХАНИ //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 2. – С. 528-532.
14. Садуллоева М. Г. Гуманизация отношений в системе «Учитель-учащийся»-установление связей сотрудничества //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 8-3 (49).

15. Djamshidovna X. M. MECHANISMS FOR IMPLEMENTING AN INDIVIDUALIZED APPROACH TO PRIMARY EDUCATION //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 1.
16. Хайдарова М. Д. Роль интеграции в школьном образовании //Педагогика и современность. – 2013. – №. 4. – С. 33-36.
17. Хайдарова М. Д. Единство трудового и эстетического воспитания школьников //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 23-2 (101).
18. Homitovna H. M. A model of continuity in the formation of mathematical concepts in kindergarten and primary school pupils //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 11. – С. 1756-1764.
19. Хакимова М. Х. ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ У УЧАЩИХСЯ //European research: innovation in science, education and technology. – 2020. – С. 69-71.
20. ogli, Yarashov Mardon Jobir; ,THE IMPORTANCE OF USING DIGITAL TECHNOLOGY IN PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS EDUCATION,ACADEMICIA,1,11,5,2021,ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal
21. Халилова Ф. М. ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ БИОЛОГИИ //Academy. – 2020. – №. 3 (54).
22. Saidova M. EDUCATE STUDENTS BY SOLVING TEXTUAL PROBLEMS //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – Т. 7. – №. 12.
23. Saidova M. J. Methods and Importance of Using Innovative Technologies in Learning Concenter “Decimal” at Teaching Process of Math in Primary Schools //www. auris-verlag. de. – 2017.
24. Ураева Д. С. и др. ВЫРАЖЕНИЕ ВЕРЫ В ОГОНЬ И ЗОЛУ В ВОЛШЕБНОЕ ИСЦЕЛЕНИЕ НА НАРОДНЫХ ПЕСНЯХ //European Scientific Conference. – 2020. – С. 360-363.

25. Yusufzoda S. Organization of independent work of students in mathematics //Bridge to science: research works. – 2019. – С. 209-210.
26. Тухсанов К. Р. К вопросу о переводе на узбекский и русский языки притчи" Спор грамматика с кормчим" персидского поэта Руми //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 36-39.
27. Тухсанов К. Р. АРХАИЗМ ВА ТАРЖИМА //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – Т. 1. – №. 1.
28. Tukhsanov K. R. DJAMAL KAMAL-AN EXPERIENCED TRANSLATOR //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 4. – С. 181-189.
29. Tukhsanov K. R. FOLK PROVERBS IN “MASNAVI” AND THEIR EXPRESSION IN UZBEK TRANSLATION //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 5. – С. 301-306.
30. Kamilovna R. N. Coaching approach at a mathematics lesson in grade 3 in the educational structure “equal partner” //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2021. – Т. 10. – №. 1. – С. 228234.
31. Rustamova G. B. THE INTERPRETATION OF THE WILLOW IMAGE IN UZBEK FOLKLORE //ЛУЧШАЯ НАУЧНАЯ СТАТЬЯ 2020. – 2020. – С. 53-57.
32. Rustamova, Gavkhar Bakhron Kizi; Nurova, Yulduz baydullayevna; Mukhtorova, Maftuna Ilkhom Kizi; ,THE IMAGE OF TREES IN FOLKLORE: GENESIS AND POETIC INTERPRETATIONS,International Journal of Psychosocial Rehabilitation,24,04,6342-6349,2020,
33. Rustamova, Gavhar Bahron qizi; ,O'zbek xalq marosim va udumlarida daraxtlar bilan bog'liq e'tiqodiy qarashlar,Xorazm Ma'mun Akademiyasi ilmiy axborotnomasi,1,9,162-165,2020,Xorazm Ma'mun Akademiyasi
34. Babaeva B. S. The effect of Studying Morphology in Modeling Syntactic concepts in the lessons of the native Language in Primary Grades //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 10. – №. 1.
35. Darmon U., Rano R., Dilshod R. The Stylization of Prose Tales in Uzbek Children's Literature //Religación. – Т. 4. – С. 170-174.

«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR» NOMLI
KONFERENSIYANING 1-TOM, 4-SON (31-MAY)
MUNDARIJA

1	ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH Babantayev Aloviddin Aral o'g'li, Xonimova Go'zal Sherali qizi	5-10
2	Neft-gaz zaxiralari va resurslarini baholash Toshboyev Begzod, Tovasharov Feruz, Aliyev Bobur	11-16
3	SIFATLI TA'LIM -TARAQQIYOT POYDEVORI Saidova Nargiza Ismatulla qizi, Shermo'minova Rohila Fayzulla qizi	17-20
4	Muharrir asarning birinchi o'quvchisi Shamsiddinova Hilola Ilhom qizi, Usmonova Ziyoda Ilhomjon qizi	21-24
5	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL MATN YARATISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH – TIL TA'LIMINING BOSH VAZIFASI Begimqulova Manzura Kadirovna	25-28
6	MASOFADAN OLINGAN MA'LUMOTLAR ASOSIDA JANUBIY OROL LANDSHAFTLARI O'ZGARISHINI BAHOLASH Axmedov Mahkamboy Umrbek o'g'li	29-35
7	BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINING IJODIY FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUHIM ROLI VA O'QUVCHILAR TAFAKKURINI KENGAYTIRISHDAGI AHAMIYATI Qurbonova Mavluda Soatovna	36-39
8	HAMKORLIK SIFATLI TA'LIM TIZIMINING ASOSIY TAMOYILI SIFATIDA Qurbonova Baxtixon Qo'chqarbayevna	40-44
9	TALABANING O'QUV GURUHIGA MOSLASHUVIDA PEDAGOGIK HAMROHLIK QILISH JARAYONINI TASHKIL ETISH USULLARI Qurbonova Baxtixon Qo'chqarbayevna	45-50
10	LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH DICTIONARIES AND THEIR NEW TECHNOLOGIES OF COMPILING Nigora Maksetova, Zerine Uteshova	51-55
11	INCREASING INTERCULTURAL COMPETENCE IN LANGUAGE CLASSES Kurbanova Mavluda Ravshanbek qizi	56-60
12	Маҳаллийлаштириш ва тармоқлараро кооперацияни ташкил этишнинг ҳуқуқий жиҳатлари. Раҳматов Феруз Қосимович, Содиқова Дилафрўз Раджабовна	61-69

13	DEVELOPING LISTENING SKILLS IN TEACHING ENGLISH TO 5-6 GRADES CURRICULUM OF SECONDARY SCHOOLS Tulagonova Feruza Eshpulatovna	70-72
14	THE METHODOLOGY OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING LISTENING COMPREHENSION IN ENGLISH CLASSES Kurbonova Nilufar Azimboy qizi	73-77
15	ИССЛЕДОВАНИЕ ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИХ И ЭКСПЛУАТАЦИОННЫХ СВОЙСТВ УЗБЕКСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТКАНЕЙ Алимухамедова Б.Г., Жумаев Ш	78-81
16	ИССИҚХОНАДА ШАРОИТИДА БОДИРИНГ КАСАЛЛИКЛАРИ ВА УЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ЧОРА ТАДБИРЛАРИ Хафизова Юлдуз Хуршид қизи	82-96
17	Tamom bo'lmagan jinoyatlar uchun jazo tayinlash Aliyev Komronbek Nodirbekovich	97-101
18	QADIMGI YOZUVLAR TARIXI Jumanazarova Saida Rustambek qizi, Shofqorov Abdushukur Musayevich	102-105
19	The Role of Advanced Pedagogical Technologies, Ideas, and Didactic Games in Teaching Mathematics Hurriyatxon Asranqulova	106-108
20	BOLANING PSIXIK RIVOJLANISHI XULQ-ATVOR QOIDALARINI O'RGANISH MUAMMOSI SIFATIDA: BIXEVIORIZM. Muqaddas Ahmedova Nurullayevna	109-112
21	MAIN CHARACTERISTICS OF MEDIEVAL BUILDING MATERIALS OF CENTRAL ASIAN ARCHITECTURE Kholmatov Furkatjon Sirojiddin ugli.	113-118
22	TURKIY TIL VA DUNYO Rustamova Shahlo Farhod qizi	119-121
23	USTOZNI XOTIRLAB. Vohidova Nilufar Abdumalik qizi, Murtazayev Babanazar Xurramovich	122-127
24	PREPARATION OF MODIFIED SORBENTS BASED ON SILICA GEL AND KINETICS OF SORPTION OF GASES ON THEM Kh.B.TURSUNOV, Yu.A.GELDIYEV	128-132
25	BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI VA O'SMIRLAR DEVIANT XULQ-ATVORINING PROFILAKTIKASI Mamatova Zulfizar	133-137
26	КЛИНИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА И ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНАЯ ДИАГНОСТИКА ОСТРОГО ФАРИНГИТА Жумаев Азиз Абдусамат ўғли, Норқобиллов Абдусамат Жумаевич, Исмоилов Мухаммадали Очилдиевич, Давронова Чарос Луксановна	138-141
27	АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ И ЭПИДЕМИОЛОГИЯ ТЯЖЕЛОЙ БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМЫ Иргашев Отабек	142-144

	Хушвахтович, Ўрозалиев Суннат Юсупжон ўғли, Исматуллаев Сохибжон Қудратович, Авазов Бекзод Хамро ўғли	
28	The Benefits of Teaching English in Multilevel Classesn Abduroziqova Ismigulbegim Inoyat qizi, Quvondiqova Dildora	145-148
29	KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA KOMPETENTLIKKA YO'NALTIRILGAN TURLI TIPDAGI MASALALARNI YECHISH METODIKASI Buzrukov To'lqin Omonovich	149-152
30	ALKIMYOGAR ASARIDA TASAVVUFIY QARASHLAR. Kamoliddinov Jasurbek	153-155
31	Suniy neyron to'rlari yordamida prognozlash Yusupov Akmal Norxidir o'g'li	156-160
32	COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE (CEFR) Arzikulova Nazokat Nurali qizi, Nuriddinova Hurmatoy Sherzod qizi, Shabiddinova Zera Ismetovna	161-166
33	Emotsional zo'riqishining psixodiagnostikasi va psixokoreksiyasi Qobilov Husniddin, Ergasheva Izzat, Yusupova Go'zal	167-170
34	YORDAMCHI SO'Z TURKUMLARI MAVZUSINI KLAUSTER VOSITASIDA NAZORAT QILISH Jo'rayeva Ramziya Abduraximovna, Tolipova Zahroxon Xoshimjon qizi	171-177
35	Shaxs rivojlanishining psixologik xususiyatlari Alimardonov Zohid Shukurullayevich, Dadilov Doniyor Baxtiyor ògli	178-184
36	“Hududlar iqtisodiyotini rivojlantirishda boshqaruv hisobida budjetlashtirish va xarajatlarni nazorat qilish tartibini takomillashtirishning o‘rni” Kenjayeva Sabohat Safarovna	185-188
37	ISSUES OF FORMATION OF YOUTH PREPARATION FOR FAMILY LIFE Usmonova Mohichehra Ilhomjonovna	189-195
	MUNDARIJA	196-198

